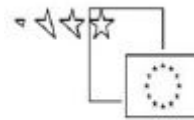

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

EKONOMIJA

MIRKO TURK
KSENIJA TURK

Višješolski strokovni program: Ekonomist
Učbenik: Ekonomija
Gradivo za 1. letnik

Avtorja:

Mirko Turk, univ. dipl. ekon.
Izobraževalni center Memory
Višja strokovna šola

mag. Ksenija Turk, univ. dipl. ekon.
Izobraževalni center Memory
Višja strokovna šola

Strokovni recenzent:
mag. Peter Martinčič, univ. dipl. inž.

Lektorica:
Sabina Žigon, prof. slov.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

33(075.034.2)

TURK, Mirko, 1954-

Ekonomija [Elektronski vir] : gradivo za 1. letnik / Mirko Turk,
Ksenija Turk. - El. knjiga. - Ljubljana : Zavod IRC, 2010. -
(Višješolski strokovni program Ekonomist / Zavod IRC)

Način dostopa (URL): [http://www.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/
Ekonomija-Turk_Turk.pdf](http://www.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/Ekonomija-Turk_Turk.pdf). - Projekt Impletum

ISBN 978-961-6824-50-7

1. Turk, Ksenija, 1950-
252001792

Izdajatelj: Konzorcij višjih strokovnih šol za izvedbo projekta IMPLETUM
Založnik: Zavod IRC, Ljubljana.
Ljubljana, 2010

Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje je na svoji 126. seji dne 26. 11. 2010 na podlagi 26. člena Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur. l. RS, št. 16/07-ZOFVI-UPB5, 36/08 in 58/09) sprejel sklep št. 01301-6/2010 / 11-3 o potrditvi tega učbenika za uporabo v višješolskem izobraževanju.

© Avtorske pravice ima Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Gradivo je sofinancirano iz sredstev projekta Impletum 'Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008-11'.

Projekt oz. operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'.

Vsebina tega dokumenta v nobenem primeru ne odraža mnenja Evropske unije. Odgovornost za vsebino dokumenta nosi avtor.

KAZALO VSEBINE

1	EKONOMSKI PROBLEM	5
1.1	UVOD.....	5
1.2	EKONOMSKE POTREBE	5
1.3	EKONOMSKE DOBRINE	6
1.4	EKONOMSKI PROBLEM	6
1.5	PROCES IN UČINKOVITOST GOSPODARJENJA	7
1.6	POVZETEK	9
1.7	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA	9
2	EKONOMSKI PROBLEM POSAMEZNIKA IN DRUŽBE	10
2.1	UVOD.....	10
2.2	KORISTNOST DOBRINE.....	10
2.3	ODLOČANJE POSAMEZNIKA PRI NAKUPIH.....	11
2.4	IZBIRA DRUŽBE PRI PROIZVAJANJU	13
2.5	POVZETEK	16
2.6	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA	16
3	PROIZVODNJA.....	17
3.1	UVOD.....	17
3.2	OPREDELITEV PROIZVODNJE.....	17
3.3	STROŠKI	18
3.3.1	Stalni, spremenljivi in skupni stroški	19
3.3.2	Povprečni in mejni stroški	20
3.3.3	Stroški v dolgem obdobju.....	23
3.4	POVZETEK	24
3.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA	24
4	TRG IN KONKURENCA.....	25
4.1	UVOD.....	25
4.2	OPREDELITEV TRGA	25
4.3	POVPRAŠEVANJE	26
4.3.1	Splošni zakon povpraševanja	26
4.3.2	Cenovna elastičnost povpraševanja	28
4.3.3	Dohodkovna elastičnost povpraševanja	30
4.3.4	Križna elastičnost povpraševanja	31
4.4	PONUDBA	32
4.4.1	Splošni zakon ponudbe.....	32
4.4.2	Elastičnost ponudbe.....	33
4.5	TRŽNO RAVNOTEŽJE	35
4.5.1	Oblikovanje tržnega ravnotežja	35
4.6	KONKURENCA	38
4.6.1	Popolna konkurenca	39
4.6.2	Nepopolna konkurenca	39
4.6.3	Monopol	40
4.6.4	Monopolistična konkurenca	40
4.6.5	Oligopol.....	41
4.6.6	Primerjava tržnih struktur	42
4.7	POVZETEK	43
4.8	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA	44
5	MAKROEKONOMIJA	45
5.1	UVOD.....	45
5.2	EKONOMSKI SISTEM.....	45
5.3	EKONOMSKA POLITIKA	46

5.4	NARODNOGOSPODARSKI CILJI	48
5.4.1	Visoka gospodarska rast.....	48
5.4.2	Nizka brezposelnost.....	48
5.4.3	Stabilne cene – nizka inflacija	49
5.4.4	Ravnotežje plačilne bilance	50
5.4.5	Varovanje okolja	50
5.5	POVZETEK.....	51
5.6	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA.....	51
6	BRUTO DOMAČI PROIZVOD (BDP)	52
6.1	UVOD	52
6.1.1	Opredelitev bruto domačega proizvoda	52
6.2	METODE MERJENJA BDP	53
6.3	GOSPODARSKA RAST	54
6.3.1	Kaj ni zajeto v BDP	55
6.4	MEDNARODNA PRIMERJAVA BDP	56
6.5	PROIZVODNA STRUKTURA BDP	57
6.6	POVZETEK.....	58
6.7	VRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA	58
7	PORABA BRUTO DOMAČEGA PROIZVODA.....	59
7.1	UVOD	59
7.2	DOMAČA ZASEBNA PORABA	60
7.2.1	Varčevanje in potrošnja	60
7.3	INVESTICIJE	61
7.3.1	Dejavniki, ki vplivajo na investicije	61
7.3.2	Rast in učinkovitost investicij.....	62
7.4	DRŽAVNA PORABA.....	64
7.5	EKONOMSKI ODNOSI S TUJINO	65
7.5.1	Plačilna bilanca	66
7.5.2	Zunanji dolg.....	68
7.6	POVZETEK.....	69
7.7	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA.....	70
8	FISKALNA POLITIKA	71
8.1	UVOD	71
8.2	TEMELJNE FUNKCIJE FISKALNE POLITIKE	71
8.3	JAVNOFINANČNI PRIHODKI	72
8.4	JAVNOFINANČNI ODHODKI.....	73
8.5	FINANCIRANJE PRORAČUNSKEGA PRIMANJKLJAJA	74
8.5.1	Davki.....	75
8.5.2	Zadolževanje države	75
8.5.3	Prodaja državnega premoženja	75
8.6	FISKALNI SISTEM EU.....	76
8.7	POVZETEK.....	77
8.8	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA.....	77
9	DENARNA POLITIKA.....	78
9.1	UVOD	78
9.2	BANČNI SISTEM	78
9.2.1	Cilji denarne politike.....	79
9.3	POTREBNA KOLIČINA DENARJA V OBTOKU	79
9.4	POVZETEK.....	80
9.5	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA.....	80
10	ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA	81
10.1	UVOD	81

10.2	KORISTI ZUNANJE TRGOVINE	81
10.3	INSTRUMENTI ZAŠČITNE POLITIKE	82
10.3.1	Carine	82
10.3.2	Ostale oblike necarinske zaščite	83
10.4	DEVIZNI TEČAJ IN TEČAJNA POLITIKA	83
10.4.1	Trdni devizni tečaj	84
10.4.2	Drseči devizni tečaj	84
10.5	POVZETEK	85
10.6	VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA	85
11	LITERATURA IN VIRI	86

KAZALO TABEL

Tabela 2.1:	Celotna in mejna koristnost	10
Tabela 2.2:	Alternativne možnosti potrošnje	12
Tabela 2.3:	Proizvodne možnosti družbe	13
Tabela 3.1:	Stalni, spremenljivi, povprečni in mejni stroški	20
Tabela 3.2:	Vpliv stroškov na količino proizvodnje in dobiček	22
Tabela 4.1:	Povpraševanje po jabolkah	27
Tabela 4.2:	Lestvica ponudbe – (S) Supply	32
Tabela 4.3:	Nastanek tržnega ravnotežja	36
Tabela 4.4:	Nekatere značilnosti tržnih struktur	42
Tabela 6.1:	Primer izračuna dodane vrednosti	54
Tabela 6.2:	Primer pretvorbe nominalnega BDP v realni BDP	54
Tabela 6.3:	Letne stopnje realne rasti BDP v Sloveniji	55
Tabela 6.4:	Primerjava BDP na prebivalca v nekaterih članicah EU-27 po standardu kupne moči (SKM) – Purchasing Power Standards (PPS) za leto 2008.	57
Tabela 6.5:	BDP na prebivalca v nekaterih revnih državah za leto 2008.	57
Tabela 7.1:	Izdatkovna struktura BDP Slovenije po tekočih cenah v letu 2008	59
Tabela 7.2:	Slovenski izvoz in uvoz blaga v milijonih EUR	66
Tabela 8.1:	Bilanca javno finančnih prihodkov za leto 2008	73
Tabela 8.2:	Bilanca javno finančnih odhodkov za leto 2008	74
Tabela 8.3:	Presežek oziroma primanjkljaj sektorja države za leti 2007 in 2008	74

KAZALO SLIK

Slika 1.1:	Potrebe glede na razsežnost zadovoljevanja	5
Slika 1.2:	Dobrine po namenu uporabe	6
Slika 1.3:	Razmerje med dobrinami in potrebami	7
Slika 1.4:	Proces poteka gospodarske dejavnosti	7
Slika 1.5:	Načelo gospodarjenja – mini-max načelo	8
Slika 2.1:	Grafa celotne in mejne koristnosti	11
Slika 2.2:	Premica alternativnih možnosti potrošnje ali premica cene	12
Slika 2.3:	Primeri spremembe premice cene	12
Slika 2.4:	Transformacijska krivulja	14
Slika 2.5:	Primeri spremembe transformacijske krivulje	15

Slika 3.1: Preprost prikaz proizvodnega procesa izdelave omare.....	17
Slika 3.2: Grafični prikaz stalnih, spremenljivih in skupnih stroškov	20
Slika 3.3: Značilne krivulje povprečnih in mejnih stroškov	21
Slika 3.4: Ekonomija obsega in krivulja stroškov na enoto proizvoda.....	23
Slika 4.1: Krivulja povpraševanja (D) - demand	27
Slika 4.2: Zmanjšanje in povečanje povpraševanja zaradi spremembe dohodka	27
Slika 4.3: Značilne krivulje elastičnosti povpraševanja.....	29
Slika 4.4: Krivulja tržne ponudbe	32
Slika 4.5: a) sprememba obsega ponudbe, b) sprememba ponudbe zaradi znižanja stroškov....	33
Slika 4.6: Različne krivulje, ki prikazujejo značilne oblike cenovne elastičnosti ponudbe	34
Slika 4.7: Grafični prikaz nastanka tržnega ravnotežja.....	36
Slika 4.8: Primeri spremembe tržnega ravnotežja zaradi vpliva različnih dejavnikov.....	37
Slika 4.9: Dejavniki, ki oblikujejo konkurenco	38
Slika 5.1: Makroekonomski cilji države	48
Slika 7.1: Zunanji dolg.....	68
Slika 8.1: Prihodki proračuna Evropske unije	76
Slika 8.2: Poraba sredstev iz evropskega proračuna	76

PREDGOVOR

Obzorje potreb posameznika in družbe je neskončno, viri s katerimi jih zadovoljujejo pa so omejeni. Od tu izhaja poslanstvo ekonomije, ki nas uči gospodariti z relativno redkimi dobrinami s ciljem, zadovoljiti človekove potrebe.

Učbenik Ekonomija je namenjen študentom višjih strokovnih šol, program Ekonomist. Z njim bodo osvojili osnovna znanja o ekonomiji in ekonomskih zakonitostih. Pripravljen je v skladu s programom in vsebuje teoretične in praktične vsebine s področja ekonomije. Pridobljena znanja in razumevanje ekonomskih zakonitosti jim bodo v pomoč pri vsakdanjem delu in reševanju praktičnih in drugih problemov s katerimi se bodo srečevali v poslovnem in osebnem življenju. V njem so vsebine, ki študenta usmerjajo k razmišljanju in presoji ključnih problemov s katerimi se danes ukvarja cel svet. Gospodarska kriza nas je postavila na realna tla. Prišli smo do spoznanja, da ni vse v tekmovalnosti in pohlepu po vse večjem dobičku ampak, da so vrednote in skupne koristi predvsem v zmernejšem izkoriščanju naravnih virov, enakomernejši porazdelitvi dohodka, humanemu delu v čistem in zdravem okolju, sodelovanju in pomoči revnim in manj razvitim.

Vsebinsko je učbenik razdeljen na deset poglavij, ki zajemajo področja mikroekonomije in makroekonomije. Izhodišče začetnega poglavja je v opredelitvi in spoznavanju temeljnega ekonomskega problema. Z njim se srečuje vsak posameznik in tudi celotna družba. Učinkovito gospodarjenje je način s katerim ekonomski subjekti rešujejo oziroma zmanjšujejo ekonomski problem. Temeljnemu ekonomskemu problemu sledi spoznavanje proizvodnje, proizvodnih zakonitosti in proizvodnih dejavnikov. Posebna pozornost je namenjena stroškom, ki nastajajo v poslovnem sistemu, in njihovem vplivu na odločitve podjetnikov. V četrtem poglavju je temeljni poudarek na spoznavanju trgov in njihovih značilnosti, razločevanju trgov in tržnih struktur, delovanju konkurence in temeljnih zakonitosti tržnega mehanizma, ki izhajajo iz ponudbe in povpraševanja.

Poglavja pet do deset so namenjena področju makroekonomije. Osnovni poudarek makroekonomskega dela učbenika je v poglavju o bruto domačem proizvodu, dejavnikih, ki vplivajo na njegovo velikost in rast, metodah s katerimi ga izkazujemo in primerjamo. Prav tako je pomemben del učbenika uporaba bruto domačega proizvoda. Prikazana je v izdatkovni strukturi bruto domačega proizvoda. Z njo država v veliki meri odloča o temeljnih vprašanjih, kot so: gospodarski razvoj, življenjski standard ljudi, naložbena politika itd. Zadnji del učbenika je namenjen spoznavanju ekonomskih politik s katerimi lahko država, s pomočjo različnih instrumentov ekonomske politike, zagotavlja uresničevanje temeljnih ekonomskih ciljev.

Težko se je prebiti skozi nova znanja, strokovno izrazoslovje, nepoznane snovi, vendar je trud vedno poplačan.

Uspešen študij in veliko užitkov ob zavedanju,
da živimo v času, ko dodana vrednost ni v tehnologiji in ne v proizvodnji,
ampak v znanju!

Mirko Turk

1 EKONOMSKI PROBLEM

1.1 UVOD

Izredni študent višješolskega študija je zaposlen na delovnem mestu komercialnega direktorja manjše gospodarske družbe. Delo opravlja zelo uspešno in zato prejema primeren dohodek. Mladostna energija ga žene v smele načrte v poslovnem in privatnem življenju. Z dohodkom, ki ga prejema, si želi že v letošnjem letu kupiti nov avto, dokončati študij, nikakor ne namerava zamuditi ogleda nogometne tekme v Južni Afriki, dokončal bi izgradnjo hiše in še kaj. Ko je vse skupaj seštel je ugotovil, da za vse nima dovolj denarja. Kaj naj naredi? Nekaterim željam in potrebam se bo moral odpovedati, saj v njegovem proračunu preprosto ni denarja za vse. Odločil se je, da bo na nov avto še nekoliko počakal.

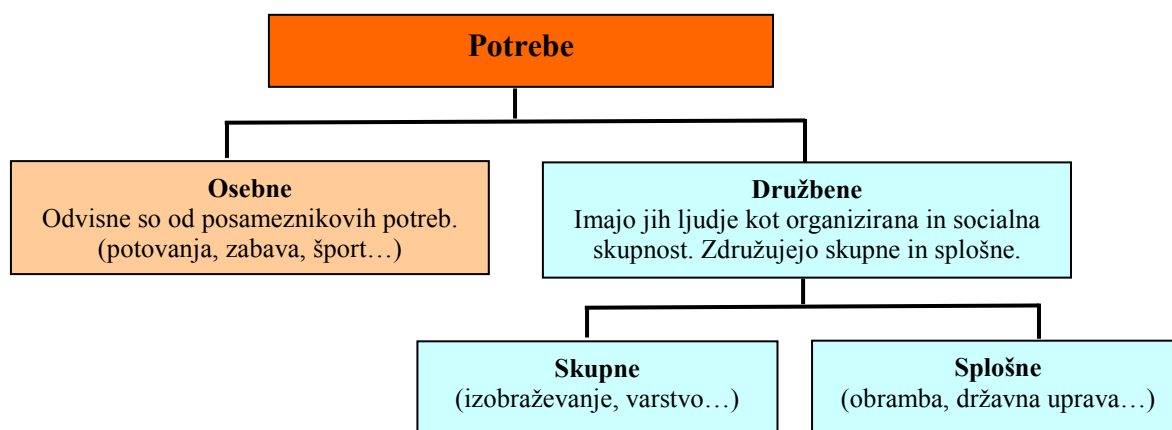
Cilj začetnega poglavja je spoznati bistvo temeljnega ekonomskega problema. Živimo v svetu, ki nam na različne načine ponuja neštete priložnosti, ki v nas sprožajo željo po vedno novih in drugačnih potrebah. Nemalokrat pa smo razočarani, ko spoznamo, da vsega in v neomejenih količinah enostavno ne moremo imeti. Postavljeni smo pred dejstvo, ko moramo izbirati in se odločati za tisto dobrino, ki jo v danem trenutku najbolj potrebujemo.

1.2 EKONOMSKE POTREBE

So značilna lastnost vsakega živega bitja. Zaznamo jih kot nezadovoljstvo ali občutek pomanjkanja, ki sproži željo po dobrini, ki bi nezadovoljstvo odpravila. Z ekonomskega vidika so potrebe pomembne kot usmerjevalec razvoja posameznika in celotne družbe.

Nekaj značilnosti potreb:

- so **subjektivne** – ljudje se razlikujejo po spolu, starosti, značaju, običajih, navadah, izobrazbi,
- so **neomejene** – zadovoljevanje potreb odpira nove želje po večji kakovosti. Spreminjanje potreb narekuje tudi tehnološki razvoj, razvoj novih, vedno boljših in privlačnejših izdelkov, storitev itd.,
- se **obnavljajo** – zadovoljitev nekaterih potreb je le začasna (hrana, pijača), druge potrebe pa so **trajne** in jih zadovoljujemo na daljši čas (stanovanje, pohištvo,...).

Slika 1.1: Potrebe glede na razsežnost zadovoljevanja

Potrebe delimo še na:

- **osnovne ali primarne** – so najbolj nujne (potreba po hrani, pijači, obleki),
- **sekundarne** – so manj nujne (umetniške, verske, politične), vendar so bolj raznovrstne.

1.3 EKONOMSKE DOBRINE

Dobrina je vsako dosegljivo sredstvo, ki lahko zadovolji neko potrebo. S tem, ko dobrina zadovolji potrebo, dobi uporabno vrednost in postane koristna.

V naravi najdemo dobrine v takšnih oblikah, da jih lahko takoj uporabimo (voda, gobe...). Pravimo jim tudi naravne dobrine. Največkrat pa je potrebno dobrine predelati ali obdelati, da dobijo ustrezno, uporabno vrednost. Tako nastanejo proizvodi, ki so rezultat človekovega dela in proizvodnih dejavnikov. Blago pa je del proizvedenih dobrin, ki ustreza potrebam kupcev in se pojavlja na trgu v menjavi ali prodaji (računalniki, avtomobili itd.).

Prepoznavanje dobrin:

Po namenu uporabe:

potrošne dobrine	intermediarne dobrine	kapitalne dobrine
- zadovoljujejo neposredno človekove potrebe	- iz njih pridobivamo proizvode	- so naložbe v proizvodne zmogljivosti
 	 	

Slika 1.2: Dobrine po namenu uporabe

Dobrine lahko delimo še na:

- **materialne dobrine** (knjige, hrana, pohištvo, različne naprave itd.),
- **storitve** (bančne, zavarovalniške, transportne itd.).

Glede na omejenost ločimo:

- **relativno redke ali ekonomske** dobrine – jih je manj kot potreb po njih. Z njimi ekonomski osebki gospodarijo.
- **proste ali neekonomske** dobrine – najdemo jih okoli nas v neomejenih količinah, in niso predmet gospodarjenja, raznega omejevanja, in nimajo cene. Npr.: zrak, sončna toplota in svetloba, morska voda.

1.4 EKONOMSKI PROBLEM

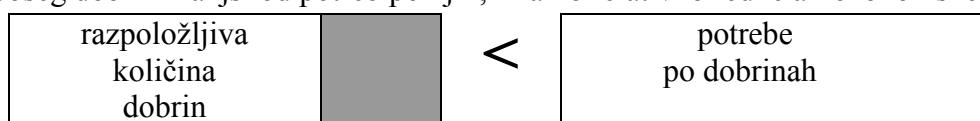
Ekonomski problem izhaja iz neravnotežja med ekonomskimi potrebami oziroma željami in omejenimi dobrinami, ki so na razpolago ekonomskim subjektom. Ekonomskih dobrin je vedno premalo, da bi z njimi zadovoljili vse svoje potrebe. Neravnotežno razmerje predstavlja **ekonomski problem**. S skrbnim in učinkovitim gospodarjenjem se intenzivnost problema zmanjšuje, ne more se ga pa v celoti odpraviti.

Kljub splošnemu izboljšanju gospodarskih razmer v državah po celem svetu, ki so posledica tehnično-tehnološkega napredka, učinkov ekonomske globalizacije ter večje količine materialnih in nematerialni dobrin, ki so prebivalstvu na razpolago, ekonomski problem še

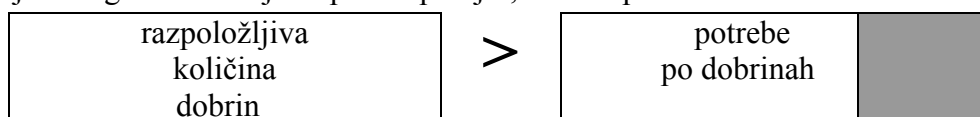
vedno obstaja. Velik korak v razvoju, težnja po čim hitrejši rasti gospodarstev in doseganju visokih dobičkov, niso uspeli rešiti temeljnih problemov današnje družbe. Pojavile so se še večje razvojne razlike med državami in med življenjem ljudi v njih. Nastali so novi problemi povezani z onesnaževanjem okolja, pomanjkanjem surovin, visokimi cenami, pomanjkanjem hrane itd. Veliko število ljudi ogroža lakota, živijo pod pragom revščine, mnogi so celo življenjsko ogroženi in obsojeni na propad. Svetovno gospodarstvo je zašlo v veliko gospodarsko krizo, ki bo po napovedih ekonomistov trdoživa in dolgotrajna.

Iz tega lahko zaključimo, da je ekonomski problem še vedno prisoten. Zato je poslanstvo ekonomije tudi v bodoče, da prispeva k reševanju temeljnega ekonomskega vprašanja: kako neomejene potrebe in želje ekonomskih osebkov čim učinkoviteje zadovoljiti z omejenimi proizvodnimi dejavniki in dobrinami.

Če je obseg dobrin manjši od potreb po njih, imamo relativno redke ali ekonomske dobrine

Če je obseg dobrin večji od potreb po njih, imamo proste ali neekonomske dobrine

Slika 1.3: Razmerje med dobrinami in potrebami

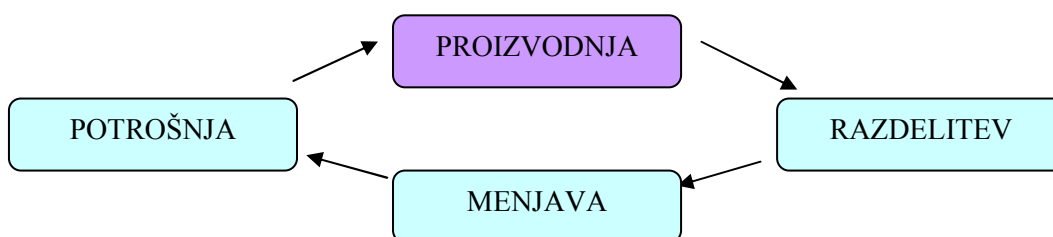
V razmislek

Razmislite, kaj je vaš ekonomski problem. S kakšnim ekonomskim problemom se sooča podjetje v katerem ste zaposleni, ali kjer ste opravljali prakso? Ali se z ekonomskim problemom sooča tudi svetovno gospodarstvo? Kaj bi predlagali, da bi ga zmanjšali?

1.5 PROCES IN UČINKOVITOST GOSPODARJENJA

Bistvo procesa gospodarjenja je zadovoljevanje potreb ljudi. Potrebe zadovoljujemo z dobrinami in storitvami. Dobrene so sorazmerno redke, zato moramo z njimi razumno gospodariti. To pomeni, da moramo sredstva čim bolj učinkovito porazdeliti in uporabiti, s ciljem, da bi dosegli kar najboljšo zadovoljitev potreb.

Celotna gospodarska dejavnost izvira iz potreb ljudi in torej pomeni proces pridobivanja dobrin za zadovoljevanje potreb. Proces poteka preko štirih faz, ki so medsebojno povezane. V normalnih razmerah se proces gospodarjenja nenehno ponavlja, zato govorimo tudi o reprodukciji.

Slika 1.4: Proces poteka gospodarske dejavnosti

Temeljna faza gospodarskega procesa je proizvodnja. Proizvedeno je predmet gospodarjenja v nadaljnjih fazah. Razdelitev je odvisna od proizvodnje in je z njo določena. Razdelitev dohodkov je le posledica predhodne razdelitve (lastnine, družbene delitve dela). V tržnem gospodarstvu je menjava vmesni člen med proizvodnjo in potrošnjo. Proizvajalci ponujajo blago, potrošniki ga kupujejo, da zadovoljujejo svoje potrebe. Proces poteka z delovanjem tržnega mehanizma, mehanizma cen. V fazi potrošnje dobrine porabimo, zato jih moramo ponovno proizvesti.

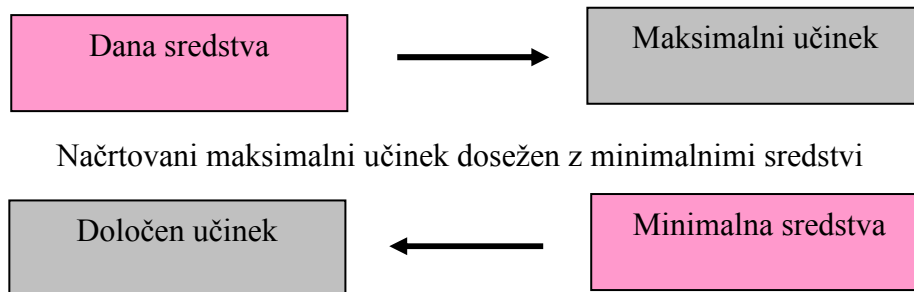
Vseh potreb ne moremo istočasno zadovoljiti, ker imamo na razpolago le omejena sredstva. Zato bomo izbrali potrebe, ki so najbolj nujne in jih želimo najprej zadovoljiti. Izbira določenih potreb pomeni odrekanje nekim drugim potrebam. Odpoved določenim potrebam je istočasno odpoved določenim dobrinam s katerimi te potrebe zadovoljujemo. Žrtvovana količina druge dobrine predstavlja **alternativni** oziroma **oportunitetni** strošek. Pri odločitvah je potrebno te stroške upoštevati in jih ovrednotiti. Vsaka alternativa ima svoje posledice, odgovornost zanje pa praviloma prevzema tisti, ki odločitve sprejema.

V razmislek

Kako alternativni stroški vplivajo na vaše odločitve pri ravnanju z osebnimi financami? Ste že kdaj bili v dilemi, ko ste morali v podjetju ali kot zasebnik izbirati med posameznimi alternativami? Kaj ste pri tem upoštevali?

Učinkovitost gospodarjenja velja enako tudi za podjetja. Tudi podjetja se srečujejo z relativno redkostjo dobrin. Zato morajo sredstva učinkovito porabljati, če želijo z njimi doseči maksimalni učinek oziroma, da načrtovani učinek dosežejo z minimalnimi sredstvi.

Z danimi sredstvi dosežen maksimalni učinek (prihodek, količina proizvodov)

Slika 1.5: Načelo gospodarjenja – mini-max načelo

Vir: Hrovatin, 2004, 17

Ekonomski problem se kaže kot pomanjkanje dobrin v primerjavi s potrebami. Kratkoročno ga lahko rešujemo z razdelitvijo. V daljšem časovnem obdobju pa družba rešuje oziroma zmanjšuje ekonomski problem s proizvodnjo.

Za materialni tok reprodukcije je bistven razvoj tehnologije, saj je od njene razvitosti odvisno, kaj in kako bomo neko dobrino proizvajali.

V sodobnem tržnem gospodarstvu se podjetja sama odločajo o dejavnosti, ki jo bodo opravljala. Pri tem prevzemajo vsa tveganja v primeru neuspešnosti. Za uspešno poslovanje pa jim pripada nagrada v obliki dobička. Pri odločanju o opravljanju dejavnosti morajo, ker so omejena s proizvodnimi dejavniki, upoštevati **tri temeljna ekonomska vprašanja**.

- 1) **Kaj** bodo v neki družbi proizvajala in v **kakšnih količinah** – izbirajo med različnimi možnimi dobrinami in storitvami ter konkretnimi količinami (hrana, bela tehnika, obleke,...). Pomembno je, da se prilagodijo potrebam potrošnikov.
- 2) **Kako** bodo podjetja dobrine proizvajala, s kakšnimi proizvodnimi sredstvi ter po kakšnem tehnološkem postopku. Vsak proizvod lahko proizvajajo z uporabo različnih kombinacij proizvodnih dejavnikov in z različnimi tehnološkimi postopki. Upoštevati pa morajo načelo racionalnosti in izbrati kombinacijo, ki bo zagotavljala najmanjšo porabo sredstev.
- 3) **Za koga** bodo proizvedene dobrine, kdo in koliko jih bo sodelovalo v razdelitvi koristi od proizvodnih dobrin ali storitev (delavci, lastniki, država,...).

Iskanje odgovorov na gornja vprašanja pomeni reševanje ekonomskega problema. Pomeni odločanje, kako uporabiti omejene proizvodne dejavnike in kako jih razporediti med različne oblike porabe.

Ekonomska vprašanja rešujejo podjetja na različne načine odvisno od družbenoekonomskih sistemov, razpoložljivosti proizvodnih dejavnikov in potreb trga.

1.6 POVZETEK

Ekonomski subjekti delujejo v nenehnem neravnotežju med njihovimi potrebami in sredstvi, ki jih imajo na razpolago. Pomanjkanje sredstev predstavlja ekonomski problem. Ker sredstev ni na razpolago v zadostnih količinah, so prisiljeni izbirati. Pri svoji izbiri morajo ravnati racionalno in izbrati tiste dobrine, ki jim trenutno dajejo največjo koristnost. S tem se morajo odpovedati neki drugi dobrini, kar se kaže kot alternativni strošek izbire.

Potrebe so značilnost vsakega živega bitja, zato so tudi zelo različne. Z dobrinami zadovoljujemo različne potrebe. Glede na to jih tudi delimo na potrošne, kapitalne in intermediarne. V najširšem smislu pa tudi na ekonomske in neekonomske.

Dolgoročno ekonomski problem rešujemo s proizvodnjo oziroma z reprodukcijskim procesom. Proizvodnja mora biti organizirana tako, da upošteva načelo racionalnosti (minimax).

Celotna gospodarska dejavnost izvira iz potreb ljudi. Organizirana je preko procesa gospodarjenja, ki je sestavljen iz štirih faz: proizvodnje, razdelitve, menjave in potrošnje.

Pri proizvodnih odločitvah so podjetja samostojna, vendar morajo pri organiziranju proizvodnje upoštevati tri temeljna ekonomska vprašanja, kaj in koliko, kako in za koga bodo proizvajala.

1.7 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Ali ste, iz prebranega spoznali vaš ekonomski problem? Kako menite, da ga boste kdaj odpravili?
2. Iz svojega ali vam bližjega poslovnega okolja navedite po tri vrste dobrin.
3. Katera so tri temeljna ekonomska vprašanja?
4. Opredelite faze gospodarskega procesa.
5. Pojasnite načelo gospodarjenja. Kako bi ga prikazali na praktičnem primeru?
6. Opredelite oportunitetne stroške, navedite primer zanje.
7. Kako bi opredelili potrebe in vrste potreb, navedite primere posameznih potreb?
8. Z družbenoekonomskim razvojem se širijo tudi nove potrebe. Jih lahko nekaj navedete?

2 EKONOMSKI PROBLEM POSAMEZNIKA IN DRUŽBE

2.1 UVOD

Ko se je študent v prejšnjem poglavju odločal o nakupu avtomobila, dokončanju šolanja, ogledu nogometne tekme, dokončanju hiše, je ves čas presojal koristi, ki mu jih bo posamezna dobrina prinesla, v primerjavi z denarjem, ki ga bo moral plačati zanjo. Rad bi imel vse, vendar za vse ni imel dovolj denarja. Po temeljiti presoji, se je odločil za nakup tistih dobrin, ki jih v danem trenutku najbolj potrebuje in mu prinašajo največjo koristnost in zadovoljstvo. Razmislite, zakaj se podobno dogaja tudi v gospodarstvih posameznih držav!

Takšno ravnanje potrošnika lahko pojasnimo, če se spomnimo ekonomskega problema iz prvega poglavja. Tako kot vsi ekonomski subjekti se tudi potrošnik srečuje z ekonomskim problemom. Ta se kaže v omejenosti njegovih razpoložljivih sredstev. Zato bo pripravljen kupiti samo dobrino, ki mu v skladu z njegovimi potrebami prinaša največjo korist.

Začetna ugotovitev o relativni redkosti proizvodnih dejavnikov velja tudi za družbo ali celotno gospodarstvo. Tudi družba ima na razpolago samo določene vrste in količine proizvodnih virov. Zaradi tega se tudi ona srečuje z vprašanji, kakšno dejavnost naj organizira, v kakšnih količinah in kako učinkovita bo pri proizvodjanju dobrin.

2.2 KORISTNOST DOBRINE

»Koristnost označuje, kako potrošniki vrednotijo različne dobrine in storitve« (Samuelson in Nordhaus, 2002, 80).

Dobrina ima koristnost, če zadovolji določeno potrebo. Večja kot je želja po določeni dobrini, večjo koristnost ima in več smo zanjo pripravljeni plačati. Koristnost dobrine je izrazito subjektivna značilnost, in se je ne da izmeriti s standardizirano enoto, na primer metrom, kilogramom, ampak predstavlja neko zadovoljstvo, ki jo da dobrina posamezniku ob porabi.

Zakon padajoče mejne koristnosti pojasnjuje ravnanje potrošnika pri nakupih in porabi blaga. Skupno zadovoljstvo pri nakupu vseh enot dobrine daje potrošniku **celotno koristnost**, prirast, ki mu jo daje vsaka dodatna enota pa je **mejna (dodatna) koristnost**. Mejna koristnost se pri nakupu vsake nadaljnje enote znižuje. Koristnost je odvisna od intenzivnosti potrebe in porabljene količine dobrin.

Tabela 2.1: Celotna in mejna koristnost

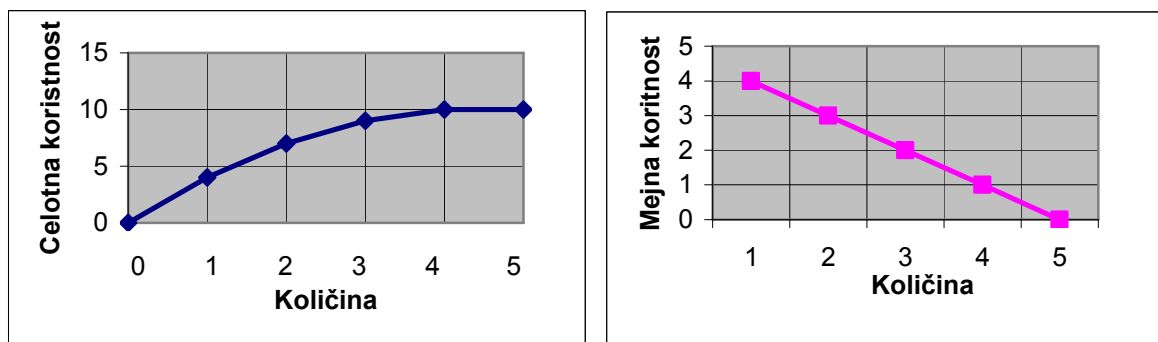
Količina (izlet na Kubo)	Celotna koristnost TU	Mejna koristnost MU
1	4	4
2	7	3
3	9	2
4	10	1
5	10	0

Vir: Lasten

$$TU = MU_1 + MU_2 + \dots + MU_n$$

TU = celotna koristnost

MU = mejna koristnost

Slika 2.1: Grafa celotne in mejne koristnosti

Vir: Tabela 2.1

Primer

Nekdo, ki rad potuje in raziskuje, želi obiskati Kubo, kjer še ni bil. Prvi izlet na Kubo mu predstavlja največje zadovoljstvo in izziv, in mu zato daje največjo korist, 4 enote mejne koristnosti, istočasno je celotna koristnost enaka 4. Drugi izlet je že manj zanimiv, nima več takih pričakovanj in želja videti to deželo, zato je mejna koristnost tega izleta manjša, 3 enote, s tem je tudi celotna koristnost obeh izletov 7 enot. Pri tretjem obisku je mejna koristnost le 2 in celotna koristnost 9. Pri zadnjem potovanju je mejna koristnost 0 in skupna koristnost 10. Verjetno se za to potovanje ne bi več odločil, oziroma bi od potovanj, ki so sledila prvemu ali drugemu, odstopil oz. izbral kakšno drugo deželo. Iz primera, ki smo ga navedli, lahko sklepamo o ravnanju potrošnikov pri nakupnih odločitvah. Svoj dohodek bodo porabili v skladu s pričakovanji in koristnostjo, ki jim jo dajejo posamezne dobrine.

2.3 ODLOČANJE POSAMEZNIKA PRI NAKUPIH

Za zadovoljevanje svojih potreb, kupuje posameznik različne vrste dobrin. Pri nakupu želi doseči največjo celotno koristnost, in s tem največje zadovoljstvo. Razpoložljiva sredstva za nakup potrošnih dobrin porabi tako, da kupi toliko posameznih dobrin v okviru danih sredstev, da so koristnosti dobrin sorazmerne njihovim cenam.

Potrošnik je pri nakupu omejen:

- z denarnim dohodkom in ceno (kaj in koliko lahko kupi),
- z njegovimi potrebami (te so lahko zelo različne).

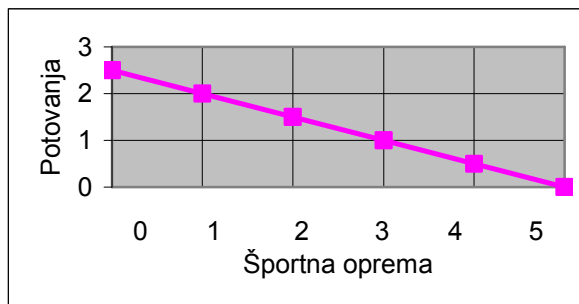
Primer

Potrošnik ima 1.000 EUR dohodka. Želi ga v celoti porabiti za nakup športne opreme in potovanj. Enota športne opreme stane 200 EUR, potovanje pa 400 EUR. V skladu z njegovo potrebo, se mora odločiti, koliko enot športne opreme in potovanj bo kupil, in pri tem porabil ves denar. V primeru, da kupi pet enot športne opreme ($200 \times 5 = 1.000$), mu za potovanja ne ostane nič denarja. Lahko pa se odloči drugače in kupi na primer tri enote športne opreme ($200 \times 3 = 600$) in eno potovanje ($400 \times 1 = 400$), in pri tem porabi ves denar. Lahko pa potrošnik izbere neko drugo možnost. Katero kombinacijo bo izbral, je odvisno od njegove osebne presoje oziroma potrebe.

Tabela 2.2: Alternativne možnosti potrošnje

Alternativne možnosti	Športna oprema	Potovanja
1	5	0
2	4	0,5
3	3	1
4	2	1,5
5	1	2
6	0	2,5

Vir: Lasten

Slika 2.2: Premica alternativnih možnosti potrošnje ali premica cene

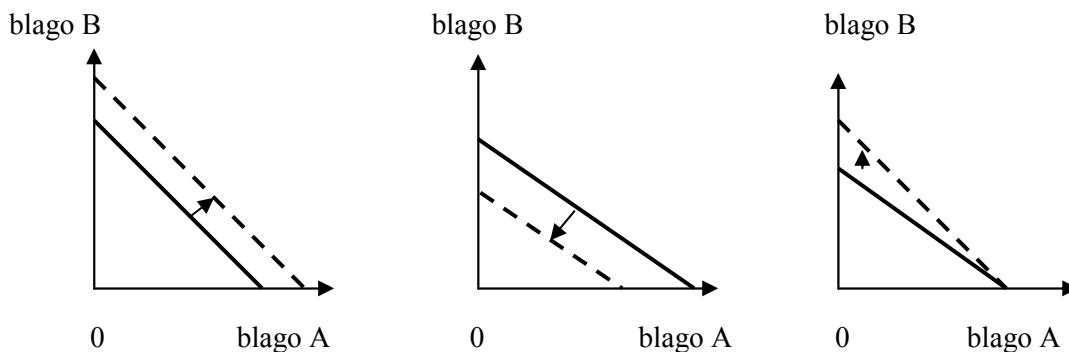
Vir: Tabela 2.2

Možnosti nakupa dveh dobrin ob danem dohodku, lahko ponazorimo tudi grafično, s premico alternativnih možnosti potrošnje. Na abscisno os vnesemo število športne opreme, na ordinato pa potovanja. S povezavo vseh točk dobimo premico. Padajoča oblika premice pove, da gre za žrtvovanje ene dobrine (športne opreme) zaradi nakupa druge dobrine (potovanja). To žrtvovano količino imenujemo alternativni strošek nakupa druge dobrine. Za katero kombinacijo se bo odločil potrošnik, je odvisno od njegovih potreb. V vsaki točki na premici obstaja ena od možnih kombinacij za katero se potrošnik odloča za nakup.

Na premico vplivajo cene, ki se neprestano spreminjajo. Nagib premice je zato odvisen od razmerja cen obeh dobrin, zato včasih govorimo tudi o premici cene.

Premica cene pa se lahko spremeni, če se spremeni višina dohodka, če pride do inflacije, če se spremenijo cene samo ene dobrini, ali ene dobrini bolj kot drugi itd.

Zvišanje denarnega dohodka Inflacija ob nespremenjenem dohodku Znižanje cen blagu B

Slika 2.3: Primeri spremembe premice cene

Značilnosti premice cene veljajo za vse ekonomske subjekte in ne zgolj za potrošnika. Podjetja se v okviru svojega razpoložljivega dohodka ravno tako odločajo za nakup proizvodnih dejavnikov po različnih cenah, ki se praviloma formirajo na trgu na osnovi ponudbe in povpraševanja.

2.4 IZBIRA DRUŽBE PRI PROIZVAJANJU

Vsaka puška, ki so jo naredili, vsaka splavljena vojna ladja, vsaka izstreljena raketa, je za tiste, ki so lačni in nimajo hrane, v končnem smislu kraja.
(predsednik Dwight D. Eisenhower)

Ekonomski problem vsake družbe je njena omejenost s proizvodnimi dejavniki. Nobena družba ne more imeti vseh proizvodnih dejavnikov in tudi ne v neomejenih količinah. Proizvodni dejavniki posamezne družbe se pojavljajo v različnih oblikah, običajno pa jih delimo na zemljo, delo in kapital. Porazdeljeni so med različna proizvodjalna podjetja celotnega gospodarstva in predstavljajo določen potencial za različne vrste proizvodnje. Zato se mora družba vedno odločiti, koliko omejenih proizvodnih dejavnikov bo namenila za proizvodnjo različnih vrst dobrin in storitev. Te so lahko namenjene potrošnji ali pa nadaljnji proizvodnji. Izbira je odvisna od potreb posamezne družbe.

Zaradi omejenosti z razpoložljivo količino proizvodnih dejavnikov in učinkovitostjo le-teh, se mora družba pri svojih odločitvah soočiti s temeljnimi ekonomskimi vprašanji:

- kaj in katere dobrine bo proizvajala,
- v kolikšnih količinah in kako učinkovito jih bo proizvajala.

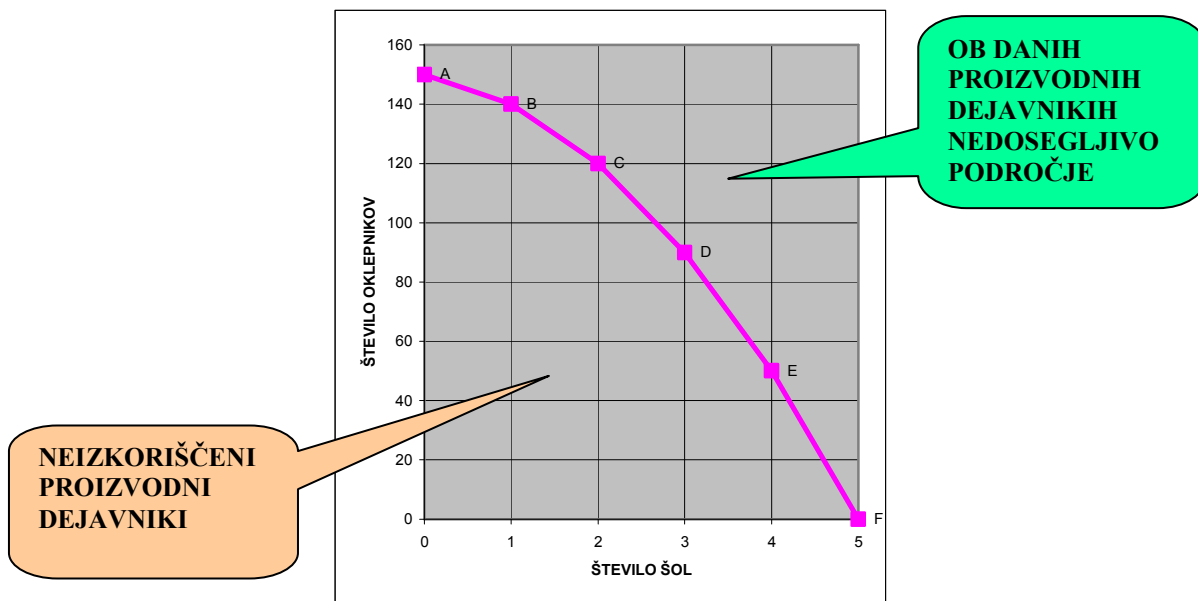
Proizvodno izbiro nam prikazuje krivulja alternativnih možnosti proizvodnje oziroma transformacijska krivulja.

»Krivulja proizvodnih možnosti kaže maksimalno količino proizvodnje, ki jo lahko dosežemo v gospodarstvu ob danem tehnološkem znanju in količini razpoložljivih inputov. Krivulja proizvodnih možnosti predstavlja izbor dobrin in storitev, ki so na voljo kaki družbi« (Samuelson in Nordhaus, 2002, 11).

Tabela 2.3: Proizvodne možnosti družbe

Možnosti	Število šol	Število oklepnikov
A	0	150
B	1	140
C	2	120
D	3	90
E	4	50
F	5	0

Vir: Samuelson in Nordhaus, 2002, 11

Slika 2.4: Transformacijska krivulja.
Vir: Tabela 2.3

Nujnost proizvodne izbire je predstavil Paul Samuelson, dobitnik Nobelove nagrade, na primeru izbire med topovi in maslom. Krivuljo proizvodnih možnosti lahko uporabimo za analizo proizvodne izbire katerihkoli parov dobrin. Krivuljo smo nekoliko preuredili in bomo z njo v nadaljevanju predstavili proizvodno izbiro družbe pri gradnji šol in proizvodjanju oklepnikov. Krivulja je uporabna tudi za proizvodna podjetja.

Zakaj je krivulja alternativnih možnosti proizvodnje pomembna?

Transformacijska krivulja prikazuje nekatera pomembna dejstva s katerimi se srečuje družba pri proizvodjanju:

- družba je omejena s proizvodnimi dejavniki (kombinacije količin proizvodov in storitev, ki ležijo izven krivulje niso dosegljive),
- nujnost izbire glede na potrebe družbe,
- nastanek alternativnih (oportunitetnih) stroškov zaradi (opuščenih priložnosti) oziroma drugačne izbire,
- padajoči mejni donosi, ki se kažejo v konkavni obliki krivulje.

Primer

Vzemimo, da družba proizvaja oklepna vozila in gradi šole. Podatke bomo vzeli iz tabele št. 2.3.

Z danimi proizvodnimi dejavniki in znanimi tehnološkimi postopki lahko družba, zaradi omejenosti, proizvede 150 oklepnih vozil ali zgradi 5 šol, s tem, da vse proizvodne dejavnike uporabi najbolj učinkovito. Koliko šol bo zgradila oziroma oklepnikov bo proizvedla, je odvisno od samih potreb družbe. Družba se lahko odloči, da bo proizvedla 150 oklepnih vozil, kar istočasno pomeni, da ne bo gradila šol. Druga skrajnost je, da zgradi 5 šol in se odreče proizvodnji oklepnih vozil. Lahko pa izbere neko vmesno kombinacijo, na primer, da zgradi 3 šole in proizvede 90 oklepnikov, ali izbere neko drugo kombinacijo. Izbira med mogočimi kombinacijami bo odvisna od strukture družbenih potreb.

Recimo, da je družba izbrala kombinacijo D (gradi 3 šole in proizvaja 90 oklepnikov). Zaradi povečanih potreb po šolah je njena nova odločitev, da bo zgradila 4 šole. Ker je omejena s proizvodnimi dejavniki pomeni povečanje izgradnje šol iz 3 na 4 istočasno zmanjšanje

proizvodnje oklepnikov. Družba mora, zaradi povečanja izgradnje šol žrtvovati določeno količino oklepnikov. Drugačna izbira (kombinacija E (4 šole in 50 oklepnikov) je povzročila tudi oportunitetne stroške, ki so v tem primeru 40 oklepnikov. Oportunitetni strošek je izguba koristi oziroma vrednosti zaradi drugačne izbire (alternative).

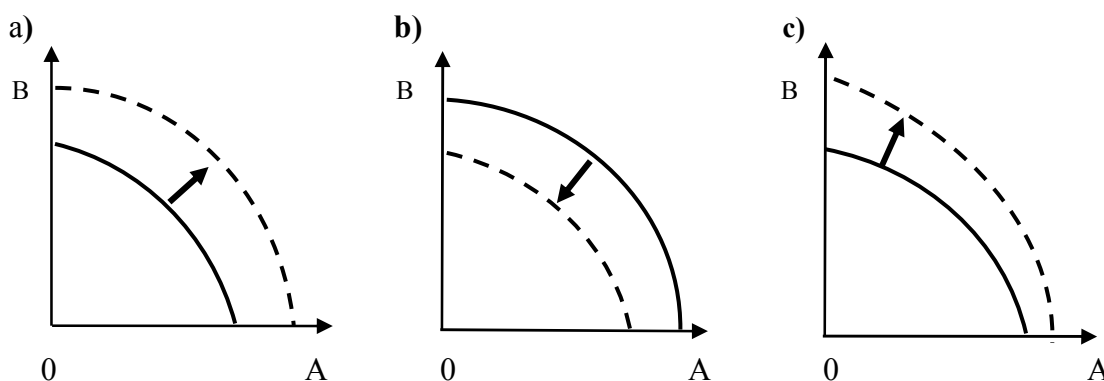
Sprememba izbire proizvodnih dobrin zahteva fizično preusmeritev proizvodnih dejavnikov, v našem primeru iz proizvodnje oklepnikov v izgradnjo šol. Zaradi tega govorimo tudi o transformacijski krivulji. S povečevanjem izgradnje novih šol postajajo dejavniki, ki so bili prej namenjeni proizvodnji oklepnikov, vse manj učinkoviti. To se kaže v padajočem mejnem donosu in povečevanju oportunitetnih stroškov.

V primeru, da so vsi proizvodni dejavniki v celoti in učinkovito izkoriščeni, lahko družba dosega različne kombinacije, ki ležijo na krivulji proizvodnih možnosti. Točke pod krivuljo pomenijo neizkoriščene proizvodne možnosti oziroma neučinkovitost pri proizvodjanju. Področje nad krivuljo, je ob danih proizvodnih dejavnikih nedosegljivo. To področje bi lahko družba dosegla z naložbami novih proizvodnih dejavnikov oziroma z izboljšanjem tehnologije oz. tehnološkim razvojem, inovacijami ipd.

Transformacijska krivulja se v realnosti navadno spreminja. Na njeno spremembo vplivajo številni dejavniki.

Nekaj primerov spreminjanja transformacijske krivulje:

- krivulja se pomakne navzgor, ko se enakomerno povečujejo razpoložljive količine proizvodnih dejavnikov oz. njihova produktivnost (sodobnejši stroji, naprave, oprema, vlaganje v raziskave in razvoj itd.),
- krivulja se pomakne navzdol, ko se zaradi vojn ali naravnih nesreč, izgube trgov ali zaradi gospodarskih kriz, enakomerno uniči del proizvodnih dejavnikov oz. zmanjša izkoriščenost proizvodnih dejavnikov,
- krivulja se pomakne neenakomerno navzgor, ko se bolj poveča količina in učinkovitost proizvodnih dejavnikov pri proizvodnji dobrine B kot pri dobrini A.

Slika 2.5: Primeri spremembe transformacijske krivulje.

Vir: Hrovatin, 2004, 33

V razmislek

Kako deluje slovensko pa tudi svetovno gospodarstvo v času gospodarske recesije? Kakšna je učinkovitost? Kako bi to prikazali s krivuljo proizvodnih možnosti? Kako bi s krivuljo prikazali večjo usmerjenost družbe k proizvodnji kapitalnih dobrin in manj k proizvodnji potrošnih dobrin?

2.5 POVZETEK

Koristnost dobrine se kaže v njeni sposobnosti zadovoljiti potrebo. S povečevanjem porabe enot dobrine se celotna koristnost povečuje, vendar vedno počasneje, mejna koristnost pa je vse manjša. S koristnostjo dobrine ponazarjamo odločitve porabnika pri nakupu in porabi. Posameznik se pri odločitvah o nakupih ravna po svojih potrebah in v skladu s koristnostjo, ki mu jo daje dobrina ter ceno, ki jo mora plačati zanjo. Ker se srečuje s problemom relativne redkosti, je pri svojih odločitvah o nakupih prisiljen izbirati. Nakup dobrine nujno pomeni zmanjšan nakup druge dobrine. Odločitve pri nakupih lahko prikažemo s premico cene.

Enako kot ostali ekonomski subjekti se tudi družba sooča z ekonomskim problemom. Omejena je s količino in vrsto proizvodnih dejavnikov, ki jih ima na razpolago. Zato vsega ne more proizvajati, ampak je prisiljena izbirati glede na njene potrebe. Razmisliti in odgovoriti mora na temeljna ekonomska vprašanja, kaj naj proizvaja v kakšnih količinah in kako.

Kaj in kakšne količine določenih dobrin bo družba proizvajala, lahko prikažemo na primeru proizvodnje dveh dobrin s transformacijsko krivuljo.

Vaja za samostojno delo

Iz elektronskih delovnih zvezkov Mala in Velika šola ekonomije (Sulčič V., Fortič H., Likon B., Šadl M.) preverite in dopolnite svoje znanje s področja Ekonomski problem posameznika in gospodinjstva ter Proizvodnja in proizvodne izbire:

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal

2.6 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Pojasnite ekonomski problem z vidika družbe – transformacijska krivulja in njene lastnosti.
2. Pojasnite ekonomski problem z vidika posameznika – premica cene in njene lastnosti.
3. Družba Prevoznik d. o. o. opravlja prevozne storitve. Vse proizvodne dejavnike ima v celoti izkoriščene. Prikažite to s transformacijsko krivuljo. Kako se spremeni njihova krivulja, če nabavijo nov kamion?
4. Janez ima 1.000 EUR dohodka. Želi ga porabiti v celoti za nakup dobrine A, ki stane 200 EUR in dobrine B, ki stane 100 EUR. Izračunajte njegove možnosti porabe in jih prikažite s premico cene. Inflacija poveča ceno dobrin za 10 %, sorazmerno se poveča tudi njegov dohodek. Narišite novo premico cene. Kakšen je zdaj realni dohodek Janeza?
5. Kako tehnični napredek vpliva na ponudbo blaga na trgu, prikažite s transformacijsko krivuljo?
6. Podjetje za svoje potrebe nabavi računalnike. V tabeli je prikazana mejna koristnost. Izračunajte celotno koristnost, ki jo imajo od nabavljenih računalnikov.

Število računalnikov	1	2	3	4	5
Mejna koristnost	10	8	6	3	0
Celotna koristnost					

7. Kako ima podjetje izkoriščene proizvodne dejavnike, če se nahaja pod transformacijsko krivuljo, na krivulji oziroma pod krivuljo?
8. Finančna kriza v Ameriki je negativno vplivala na gospodarsko aktivnost podjetij. Kako bi to prikazali s transformacijsko krivuljo?

3 PROIZVODNJA

3.1 UVOD

Cilj tega poglavja je spoznati proizvodnjo kot temeljno fazo gospodarskega procesa, ki zmanjšuje ekonomski problem. Zmanjšuje ga s tem, ko proizvaja dobrine za končno in proizvodno potrošnjo.

Na začetku tega poglavja si oglejmo dva video posnetka proizvodnega procesa. Na prvem vidimo prikaz proizvodnega procesa pri izdelavi avtomobila Dacia Duster. Drugi pa prikazuje enostaven potek proizvodnih operacij pri proizvodnji stropnih plošč Armstrong.

Kratek prikaz proizvodnega procesa avtomobila Dacia Duster si lahko ogledate na: <http://presretac.com/Osobni-automobili/Dacia-Duster-proizvodnja-video.html>

Enostaven potek procesa proizvodnje stropnih plošč si lahko ogledate na: http://www.armstrong.si/commclgeu/eu1/sl/si/manufacturing_processes.html

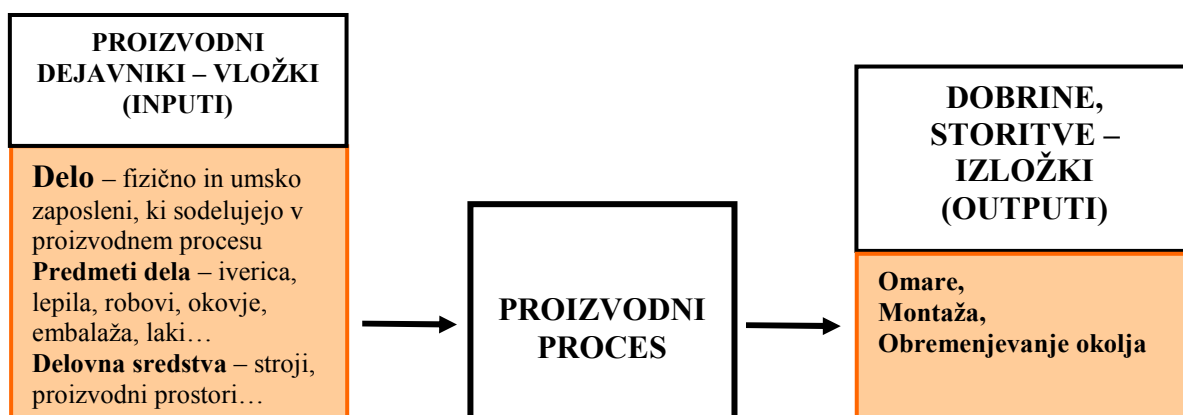
Vrsta proizvodnje in njena zmogljivost je določena s količino in kakovostjo različnih strojev, naprav, proizvodnih prostorov, tehnoloških postopkov in usposobljenih ljudi.

Proizvodnja kot proces preoblikovanja vhodnih materialov in surovin v končne izdelke ali polizdelke je povezana s porabo in obrabo proizvodnih dejavnikov. Zato bomo na koncu tega poglavja spoznali stroške in njihove značilnosti glede na obseg proizvodnje in se jih naučili računati.

3.2 OPREDELITEV PROIZVODNJE

Proizvodnja je temeljna dejavnost s katero zmanjšujemo problem relativne redkosti dobrin. Je torej vir novih dobrin potrebnih za zadovoljevanje potreb in povečevanje blagostanja ljudi.

Pretežni del dobrin prihaja iz proizvodnje. Proizvodnja je proces s katerim naravne prvine spreminjamo v dobrine oziroma v katerem iz surovin, materialov in polizdelkov (inputov) s pomočjo strojev, orodij in dela proizvodimo dobrine (outpute), ki lahko zadovoljujejo potrebe. Je tudi proces ustvarjanja nove vrednosti – proizvodov in storitev.

Slika 3.1: Preprost prikaz proizvodnega procesa izdelave omare

Za izvajanje procesa proizvodnje so potrebni različni proizvodni dejavniki: delo, surovine, materiali, različni stroji, proizvodni prostori, tehnološki postopki, orodja, skladišča in tudi posebej usposobljeni ljudje.

Proces proizvodnje lahko poteka na nivoju primarne dejavnosti (izkop neke rude, sekanje lesa), sekundarne dejavnosti (končni proizvodi, sestavni deli, proizvodnja elektrike...) in terciarne dejavnosti (transport, bančništvo, zavarovalništvo,...).

Po številu proizvedenih izdelkov lahko proizvodnjo razvrstimo na:

- posamično proizvodnjo (navadno so to izdelki po naročilu – večja jahta),
- množično proizvodnjo (proizvodnja velikega števila enakih proizvodov – avtomobili),
- procesno proizvodnjo (proizvodnja poteka neprekinjeno – steklarna).

Proizvodnja kot proces pridobivanja dobrin je sestavljena iz:

- naravnega (tehničnega) procesa, ki pomeni materialno preoblikovanje naravnih dobrin proizvodnega procesa,
- družbenega procesa, ki vključuje človeško delo. S tem se ustvarjajo družbeni oziroma proizvodni odnosi, ki določajo udeležence in njihove vloge in odgovornosti, ki jih imajo v proizvodnem procesu (lastniki, vodje, delavci, kontrolorji, tehnologi itd.).

Učinkovit proizvodni proces mora biti organiziran tako, da uporablja tehnologijo in tehnološke postopke, ki omogočajo čim boljše izkoriščenost proizvodnih dejavnikov ob najnižjih stroških na enoto proizvoda.

3.3 STROŠKI

Stroški so v denarju izraženi potroški proizvodnih dejavnikov.

Zaostrene gospodarske razmere, vedno večja konkurenca, vse zahtevnejši kupci narekujejo podjetjem proizvodnjo sodobnejših, uporabnejših in kakovostnejših izdelkov, ki morajo biti tudi cenovno sprejemljivi. To pa od podjetij, poleg ostalega, zahteva tudi natančen pregled in nadzor nad stroški. Podjetja se morajo vedno znova dokazovati z učinkovito proizvodnjo in stalnim zniževanjem stroškov, če želijo v konkurenčnem boju obstati, dosegati dobiček in se dolgoročno razvijati. Vsi nepotrebni ali previsoki stroški pa predstavljajo oviro oziroma zmanjšujejo možnosti za doseg te ciljev.

Dobiček podjetja določajo prihodki in stroški. Stroški so odvisni od:

- tehnologije, ki določa porabo proizvodnih dejavnikov za proizvodnjo določene količine,
- od cen proizvodnih dejavnikov.

Proizvodni stroški	→	količina porabljenih proizvodnih dejavnikov × cena proizvodnih dejavnikov.
Prihodki	→	količina prodanih proizvodov × njihova cena.
Dobiček	→	celotni prihodki – stroški.

Za ekonomista je poznavanje stroškov in njihov vpliv na poslovanje in poslovne izide zelo pomembno. Znanje o stroških lahko koristno uporablja na številnih področjih kot so: vodenje

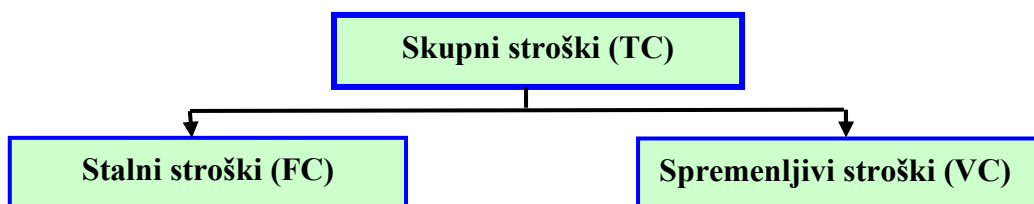
cenovne politike, politike prodaje in nabave, spremljanje in vrednotenje porabe prvin poslovnega procesa, odločitvah o naložbah itd.

Stroške lahko preučujemo z različnih vidikov, odvisno od namena in potreb, ki jih ima podjetje. Rebernik (2008, 289) pravi, da podjetje lahko stroške spremlja in preučuje po: naravnih vrstah, njihovi izvornosti, po stroškovnih nosilcih, stroškovnih mestih, poslovnih funkcijah, neposrednosti (direktni) in posrednosti (indirektni), obsegu poslovanja.

V nadaljevanju bomo spoznali vrste in značilnosti stroškov glede na obseg proizvodnje.

V vsakem podjetju nastajajo stalni in spremenljivi stroški. Stalni stroški obstajajo v okviru danih proizvodnih zmogljivosti, spremenljivi pa se spreminjajo z obsegom poslovanja.

3.3.1 Stalni, spremenljivi in skupni stroški

- **Stalni ali fiksni stroški (FC – Fixed Costs)** so stroški, ki jih povzročajo stalni proizvodni dejavniki (npr. najemnine za poslovne prostore, obresti za izposojeni kapital, zavarovanja, amortizacija). Značilnost teh stroškov je, da ostajajo nespremenjeni ne glede na obseg poslovanja, in tudi tedaj, ko proizvodnja ne proizvaja. S povečevanjem proizvodnje pa na enoto proizvoda upadajo – porazdelijo se na vse večjo količino proizvodov.
- **Spremenljivi ali variabilni stroški (VC – Variable Costs)** so stroški, ki jih ima podjetje zaradi delovanja spremenljivih proizvodnih dejavnikov. Se spreminjajo in so v neposredni odvisnosti od količine proizvodov (npr. plače delavcev, material in surovine,...). Spreminjanje je lahko sorazmerno, kar pomeni, da se povečujejo enako kot obseg proizvodnje, napredujoče, stroški naraščajo hitreje kot obseg proizvodnje, ali pa padajoče, stroški naraščajo počasneje kot obseg proizvodnje.
- **Celotni stroški (TC – Total Costs)** so stalni in spremenljivi. So vsi stroški, ki nastajajo v proizvodnji.

$$TC = FC + VC$$

Značilnosti krivulj stalnih, spremenljivih in skupnih stroškov

Značilnostih stalnih stroškov smo že spoznali. Ker se ti stroški z obsegom proizvodnje ne spreminjajo, je tudi krivulja stalnih stroškov ravna premica.

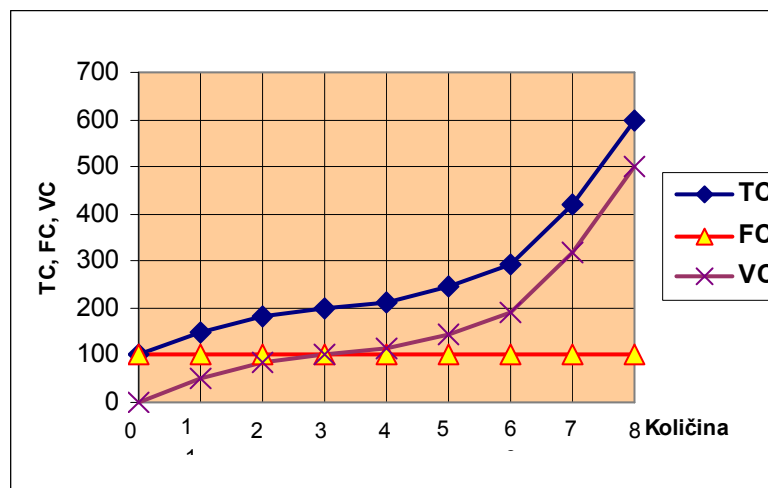
Spremenljivi stroški naraščajo z obsegom proizvodnje. Na začetku je rast počasnejša, zaradi učinkov zakona padajočih donosov, kasneje pa vse večja. Tudi krivulja na začetku prikazuje počasnejšo rast teh stroškov, v nadaljevanju pa strmo narašča.

Skupni stroški so seštevek stalnih in spremenljivih, zato je tudi krivulja teh stroškov podobna krivulji spremenljivih in poteka vzporedno z njo, vendar višje zaradi učinka stalnih stroškov.

Tabela 3.1: Stalni, spremenljivi, povprečni in mejni stroški

Količina (Q)	Skupni stroški (TC)	Stalni stroški (FC)	Spremenljivi stroški (VC)	Mejni stroški (MC)	Povprečni skupni stroški (AC)	Povprečni stalni str. (AFC)	Povprečni spremenljivi stroški (AVC)
0	100	100	-	-	-	-	-
1	150	100	50	50	150,0	100,0	50,0
2	184	100	84	34	92,0	50,0	42,0
3	200	100	100	16	66,6	33,3	33,3
4	214	100	114	14	53,5	25,0	28,5
5	244	100	144	30	48,8	20,0	28,5
6	292	100	192	48	48,6	16,6	32,0
7	420	100	320	128	60,0	14,3	45,7
8	600	100	500	180	75,0	12,5	62,5

Vir: Lastni

Slika 3.2: Grafični prikaz stalnih, spremenljivih in skupnih stroškov
Vir: Tabela 3.2**V razmislek**

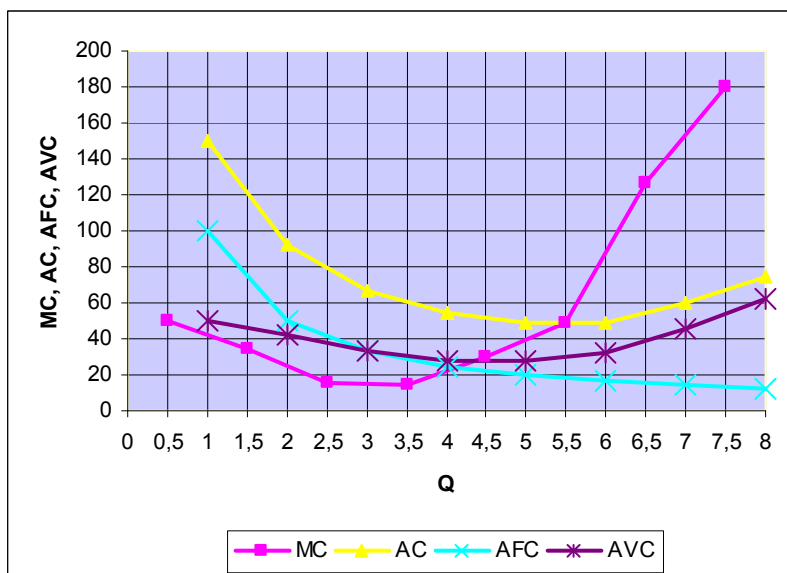
Kateri proizvodni dejavniki v gradbenem podjetju povzročajo nastajanje stalnih in kateri spremenljivih stroškov?

Razmislite, kako bi lahko v vašem podjetju zmanjšali stalne in spremenljive stroške?

Za podjetje so pomembni celotni stroški, ker jih mora plačati in vplivajo na poslovni rezultat. Pomembni pa so tudi stroški na enoto proizvoda, ker jih primerja neposredno s ceno.

3.3.2 Povprečni in mejni stroški

Poleg skupnih, stalnih in spremenljivih stroškov bomo v nadaljevanju spoznali še stroške, ki jih računamo na enoto proizvoda. Dobimo jih tako, da stroške, ki se nanašajo na celoten obseg poslovanja preračunamo na enoto poslovnega učinka.

Slika 3.3: Značilne krivulje povprečnih in mejnih stroškov
Vir: Tabela 3.2

Povprečni stalni stroški (AFC – Average Fixed Costs) = FC/Q.

Dobimo jih, če celotne stalne stroške delimo s celotno količino proizvodov. Njihova osnovna značilnost je, da z naraščanjem proizvodnje upadajo. Zaradi tega je krivulja povprečnih stalnih stroškov padajoča in se približujejo vrednosti nič.

Povprečni spremenljivi stroški (AVC – Average Variable Costs) = VC/Q.

Za te stroške je značilno, da na začetku najprej padajo, nato pa začnejo naraščati in se stalno povečujejo. Krivulja povprečnih variabilnih stroškov je podobna črki U.

Povprečni celotni stroški (AC – Average Total Costs) = TC/Q.

So vsi stroški, ki odpadejo na enoto proizvodnje. Dobimo jih kot razmerje celotnih stroškov in celotne količine proizvodov ali kot vsoto AFC in AVC. Povprečni celotni stroški pri manjšem obsegu proizvodnje padajo, zaradi vpliva povprečnih fiksnih stroškov, ki tudi padajo. Kasneje pa zaradi povečanega obsega proizvodnje in vpliva naraščajočih povprečnih variabilnih stroškov začnejo naraščati. Imajo nepravo sploščeno obliko črke U.

»Mejni stroški proizvodnje so dodatni stroški, ki jih povzroči proizvodnja ene dodatne enote outputa« (Samuelson in Nordhaus, 2002, 118).

Za podjetje je poznavanje mejnih stroškov pomembno zaradi sprejemanja različnih kratkoročnih poslovnih odločitev na področju povečevanja proizvodnje, izrabe prostih zmogljivosti, oblikovanja cen za pospeševanje prodaje. Podjetje lahko kratkoročno oblikuje cene, ki so nižje od povprečnih celotnih stroškov, vendar višje od mejnih stroškov in tako z dodatno količino proizvodov znižuje izgubo, ki bi jo imelo, če tega ne bi počelo.

Mejne stroške izračunamo kot razliko med posameznimi skupnimi stroški.

$$MC (\text{Marginal Costs}) = \Delta TC = TC_n - TC_{n-1}.$$

Primer

Izračun MC iz tabele št. 4.2 MC. Pri količini 2 so: $MC = TC_2 - TC_1 = 184 - 150 = 34$.

Mejni stroški nastanejo torej zaradi proizvodnje dodatne količine proizvodov ob že danih proizvodnih zmogljivostih. Med mejnimi stroški in povprečnimi celotnimi stroški ostaja pomembna povezava. Krivulja mejnih stroškov seka krivuljo povprečnih skupnih stroškov v točki, kjer so ti najnižji. Na tej točki je tudi dobiček na enoto proizvoda največji.

Značilnost mejnih stroškov je, da se na začetku znižujejo, zaradi naraščajočih donosov spremenljivega proizvodnega dejavnika, kasneje pa začnejo naraščati. Krivulja MC je na začetku padajoča, v nadaljevanju doseže svoj minimum in začne naraščati. Pomembno je vedeti, da seka krivulji AVC in AC v točkah, kjer so ti najnižji.

»Podjetje, ki išče najnižje povprečne stroške proizvodnje, poišče tisto količino proizvodnje, pri kateri so mejni stroški enaki povprečnim« (Samuelson in Nordhaus, 2002, 120).

Primer

Podjetje Hrast d. o. o. je družinsko podjetje, ki proizvaja masivne stole. Cena stola na trgu je 50 EUR. Ker je eno izmed številnih podjetij, ki proizvajajo enake stole, na spremembo cene ne more vplivati. Na svoj poslovni rezultat pa lahko vpliva z obsegom ponudbe na trgu. Poglejmo, kateri obseg proizvodnje dosega z najnižjimi stroški in pri kateremu obsegu proizvodnje bo imelo podjetje največji celotni dobiček.

Tabela 3.2: Vpliv stroškov na količino proizvodnje in dobiček

Količ. Q	Cena P	Celotni prihodki TR	Celotni stroški TC	Povprečni skupni stroški AC	Mejni stroški MC	Celotni dobiček TP
0	50	0	100	0	0	-100
1	50	50	150	150,0	50	-100
2	50	100	184	92,0	34	-84
3	50	150	200	66,6	16	-50
4	50	200	214	53,5	14	-14
5	50	250	244	48,8	30	6
6	50	300	292	48,6	48	8
7	50	350	360	51,4	68	-10
8	50	400	430	53,7	70	-30

Vir: Lasten

TR = celotni prihodek (Total Revenue) = $Q \times P$

Q = količina, P = cena (Price)

TP = celotni dobiček (Total Profit) = $TR - TC$

Kot vsako podjetje ima tudi Hrast d. o. o., glede na obseg proizvodnje, določene stroške. V primeru, da ne bi proizvajalo, bi bili njihovi stroški v višini stalnih stroškov, to je 100 EUR. Proizvodnja stolov pa poleg stalnih zahteva še spremenljive stroške, ki s povečanim obsegom proizvodnje vse hitreje naraščajo. Na začetku ima podjetje izgubo v višini stalnih stroškov. Izgubo ima podjetje tudi pri proizvodnji nadaljnjih količin, vendar je ta vse manjša. Dobiček doseže podjetje pri proizvodnji petega stola, največji pa pri proizvodnji šestega. Nadaljnje povečevanje proizvodnje ponovno prinaša negativen izid.

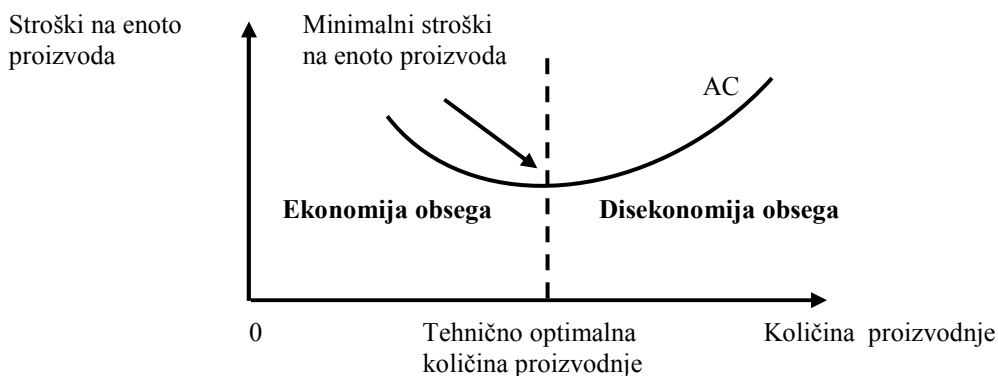
Temeljni cilj podjetja pa je doseganje čim večjega dobička. Že na začetku smo povedali, da je dobiček razlika med celotnim prihodkom in celotnimi stroški. $TP = TR - TC$. V našem primeru dosega podjetje največji dobiček na enoto proizvoda pri proizvodnji 6 stolov. Pri tem obsegu so tudi mejni stroški najbližje celotnim povprečnim stroškom.

3.3.3 Stroški v dolgem obdobju

V dolgem obdobju se lahko podjetje v celoti prilagodi spremembam povpraševanja na trgu. Z izbranim optimalnim obsegom proizvodnih zmogljivosti in ustrezno tehnologijo, lahko proizvaja z najnižjimi stroški. Najnižje stroške na enoto proizvoda dosega z velikim obsegom proizvodnje, specializacijo, avtomatizacijo, nižjimi nabavnimi stroški itd. Takšnemu načinu proizvodnje pravimo **ekonomija obsega**. Podjetju se splača povečevati proizvodnjo do meje, kjer so stroški na enoto najnižji. To mu daje konkurenčno prednost pred ostalimi proizvajalci, ki takšnega obsega proizvodnje ne dosegajo. Povečevanje proizvodnje preko te meje povečuje stroške in slabša poslovni rezultat.

»Pri ekonomiji obsega ima podjetje nižje povprečne stroške. Podjetje deluje na območju padajoče krivulje mejnih stroškov, kar pomeni, da se z večanjem proizvodnje stroški na enoto zmanjšujejo« (Senjur, 2008, 6).

V primeru, ko se dolgoročni povprečni stroški proizvodnih dejavnikov ob nespremenjenih cenah povečujejo, nastopi pojav **disekonomije obsega**. To se lahko zgodi v primeru večjih strojelomov, delovnih nesreč, (kot npr. nesreča angleške naftne družbe BP pri črpanju nafte v Mehiškem zalivu), povečanih nabavnih stroških itd.

Slika 3.4: Ekonomija obsega in krivulja stroškov na enoto proizvoda

Vir: Glas, 2000, 70

Nekateri proizvodni procesi temeljijo na izkoriščanju inputov, ki so potrebni za proizvodnjo enega izdelka, tudi za proizvodnjo nekega drugega izdelka. Pri tem se stroški prvega izdelka ne povečajo, stroški drugega izdelka pa so manjši kot bi bili, če bi proizvajali samo ta izdelek. Takšen način proizvodnje je poznan kot **ekonomija razpona**. Primeri ekonomije razpona so po Reberniku (2008), poznani predvsem:

- pri proizvodnji več podobnih izdelkov, ko se uporabljajo skupne proizvodne zmogljivosti in se s tem znižujejo proizvodni stroški (značilno za avtomobilsko industrijo, proizvajalce računalnikov),
- ko se pri količinskem povečevanju enega izdelka, povprečni stroški drugega izdelka zmanjšujejo. V takem primeru govorimo o komplementarnosti stroškov (značilno za predelavo nafte, naftnih derivatov).

Vaje za samostojno delo

Iz elektronskih delovnih zvezkov Mala in Velika šola ekonomije (Sulčič V., Fortič H., Likon B., Šadl M.) preverite in dopolnite svoje znanje s področja Proizvodnje in proizvodne izbire:

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal

3.4 POVZETEK

Proizvodnja je temeljna faza gospodarske dejavnosti in vir za ustvarjanje novih dobrin za zadovoljevanje potreb. Proizvodni proces pomeni materialno spremembo vhodnih dobrin v polizdelke in končne izdelke. Med ljudmi, ki v njem sodelujejo pa se oblikujejo proizvodni odnosi.

Stroški so denarno izražena poraba proizvodnih dejavnikov. Delimo jih na stalne ali fiksne, ki se z obsegom proizvodnje ne spreminjajo in spremenljive ali variabilne, ki se povečujejo s povečevanjem količine proizvodov.

Povprečni stroški so stroški na enoto proizvoda. Dobimo jih, če celotne stroške delimo s številom proizvodov. Mejni stroški so prirastek spremenljivih stroškov zaradi proizvodnje dodatne enote proizvoda. Med mejnimi stroški in povprečnimi skupnimi stroški je pomembna povezava. Najnižji povprečni stroški proizvodnje so pri tisti količini, kjer se mejni stroški izenačijo s povprečnimi.

V dolgem obdobju se podjetje lahko popolnoma prilagodi tržni situaciji in proizvaja količine, ki jih trg potrebuje. Podjetje se v svojem delovanju lahko srečuje s padajočimi, stalnimi ali naraščajočimi donosi. Naraščajoči donosi so pogost pojav v podjetjih, kjer je uveljavljena množična proizvodnja oziroma ekonomija obsega.

Ekonomija razpona je proizvodni proces, ki temelji na izkoriščanju skupnih proizvodnih zmogljivosti za proizvodnjo več podobnih izdelkov. Pri tem se stroški na enoto izdelka znižujejo.

3.5 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Kateri ključni proizvodni dejavniki sodelujejo v poslovnem procesu, kjer ste zaposleni?
2. Katere vrste stroškov z vidika obsega proizvodnje poznamo v poslovnem sistemu?
3. Tabela prikazuje celotne stroške (TC) pri izdelavi različnih količin miz.

Izračunajte fiksne, variabilne, povprečne in mejne stroške ter jih prikažite s krivuljami.

Q	0	1	2	3	4	5
TC	80	120	150	190	240	300

4. Kakšno obliko ima krivulja mejnih stroškov in povprečnih fiksnih stroškov? Pojasnite zakaj?
5. Kaj je značilno za ekonomijo obsega? Poznate kakšno podjetje, ki uveljavlja prednosti ekonomije obsega?
6. Poznate značilnosti ekonomije razpona? Utemeljite, katero podjetje v Sloveniji uveljavlja prednosti ekonomije razpona?

4 TRG IN KONKURENCA

4.1 UVOD

Osem največjih slovenskih gradbenih podjetij naj bi se dogovarjalo o izvajanju in razdelitvi gradbenih del pri avtocestnem programu. Zaradi kartelnega dogovora naj bi bila vrednost izvedbenih del višja za najmanj dve milijardi EUR. Primer preiskuje Urad za varstvo konkurence. Če bo sum dokazan, jim Urad lahko naloži globo v višini deset odstotkov letnega prometa. Razmislite, zakaj taki dogovori niso dovoljeni!

Vir: <http://www.times.si/read/7387125bd0/46a64acf73/index.html>

Trg je »igrišče« na katerem nastopajo prodajalci in kupci, ki na osnovi ponudbe in povpraševanja izmenjujejo izdelke in storitve po sprejemljivih cenah in količinah. Dokler poteka izmenjava na osnovi ponudbe in povpraševanja imajo potrošniki vpliv na prodajno ceno. Težave pa nastopijo, ko imamo na trgu samo enega ponudnika oziroma, ko se nekaj podjetij medsebojno dogovarja o usklajenem nastopu na področju cen, tržnih deležev, in podobno. V takih primerih pa je konkurenca okrnjena, cene izdelkom in storitvam pa praviloma višje.

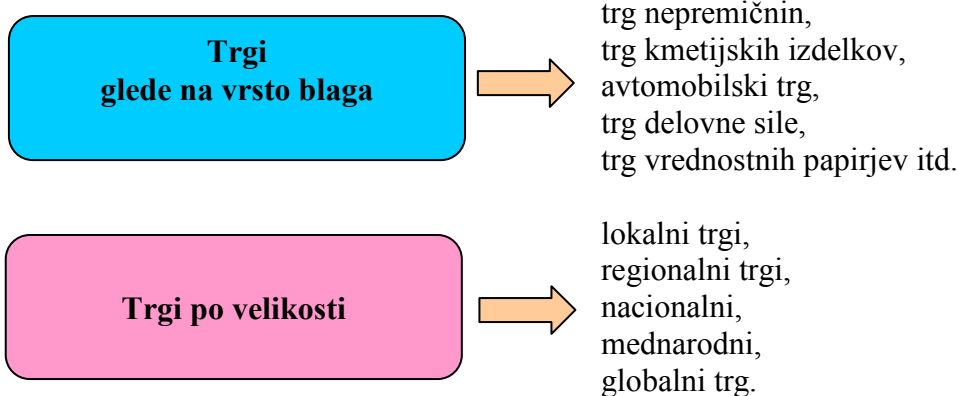
V tem poglavju bomo spoznali značilnosti povpraševanja in ponudbe ter dejavnike, ki vplivajo nanju. Izračunali in pojasnili bomo odzivanje potrošnikov in ponudnikov na spremembo cene. Konec poglavja je namenjen konkurenci in razločevanju različnih tržnih struktur.

4.2 OPREDELITEV TRGA

»Trg je prostor, kjer se srečujejo ponudniki in povpraševalci, da po določeni ceni prodajo oziroma kupijo določeno količino blaga, proizvodov in storitev« (Glas, 2002, 7).

Trgi niso samo prostori ali tržnice, ampak predvsem kupoprodajni in drugi poslovni odnosi med kupci in prodajalci. Ti se lahko vzpostavljajo po telefonu, telefaksu, elektronski pošti, internetu. Danes imamo spletna podjetja (eBay, Google, Najdi.si, Ceneje.si itd.), ki na virtualen način povezujejo kupce in prodajalce, s pomočjo vse cenejše in dostopnejše sodobne informacijsko komunikacijske tehnologije.

Bistvo delovanja trga je v tem, da se na njem opravlja proces menjave. Trge lahko razlikujemo:

Prodajo in nakup je mogoče opraviti le, če se prodajalci in kupci sporazumejo o ceni in količini blaga. Cena se oblikuje na podlagi ponudbe in povpraševanja in je rezultat konkurence med ponudniki in med kupci. Njihove odločitve so prostovoljne in samostojne, brez kakršnihkoli zunanjih pritiskov.

4.3 POVPRASEVANJE

Na trgu se srečujemo z različnimi oblikami konkurence. Povpraševanje in ponudba sta temeljna dejavnika oziroma tržni sili, ki vplivata na oblikovanje konkurence.

»Povpraševanje po neki dobrini, kaže kakšne količine dobrine so kupci pripravljene kupiti ob določeni ravni cen v določenem časovnem obdobju« (Glas, 2000, 36).

Dejavnik, ki sproži povpraševanje so dejanske potrebe ljudi. To so kupci, ki blago resnično potrebujejo in ga lahko kupijo, ker razpolagajo z določenim dohodkom.

Na obseg povpraševanja vpliva veliko število dejavnikov, ki vplivajo na posameznika ali pa tudi na celotno tržno povpraševanje. Dejavniki se stalno spreminjajo zaradi novih modernejših sodobnejših in bolj izpopolnjenih proizvodov, načina življenja, prehranjevanja, spreminjanja dohodkov itd.

Pri svojih odločitvah pa kupec ne sme pozabiti na ekonomski problem, ki od njega zahteva racionalno ravnanje in upoštevanje alternativni stroškov. Če bo kupil ene dobrine več, mu bo za druge ostalo manj denarja.

Na odločitve kupca pri nakupu vplivajo:

- Cena dobrine – je verjetno najpomembnejši dejavnik, ki omejuje kupce pri nakupih.
- Subjektivni dejavniki – okusi, potrebe, običaji, navade, intenzivnost potreb, ki so odvisne od sestave gospodinjstva, spola, starosti, števila članov, ravni razvitosti.
- Učinek realnega dohodka – če se cena blaga zniža, se ob nespremenjenem denarnem dohodku poveča kupna moč potrošnikov. Pri povečanju dohodka bodo kupci ob nespremenjeni ceni pripravljene kupiti več.
- Učinek substitucije – če se cena določeni dobrini zniža, je v primerjavi z drugimi dobrinami (substituti), katerih cene so ostale nespremenjene, ta dobrina postala cenejša, zato jo bodo potrošniki kupili in z njo nadomestili druge dobrine.

Povpraševanje lahko razdelimo na individualno, ki pomeni koliko določene dobrine je pripravljen kupiti posamezen kupec ob različnih cenah in tržno povpraševanje, ki je povpraševanje vseh kupcev na trgu določene dobrine po različnih cenah.

V razmislek

Ste vodja prodaje v tovarni pohištva, ki proizvaja spalnice. Razmislite, kateri dejavniki vplivajo na povpraševanje kupcev v Sloveniji. Menite, da so ti dejavniki enako pomembni pri odločitvah o nakupu tudi v Iranu, Angliji, ZDA?

4.3.1 Splošni zakon povpraševanja

»Obseg povpraševanja na danem trgu in v danem času se spreminja v nasprotni smeri od cene tega blaga, ob nespremenjenih okoliščinah« (Glas, 2002, 41).

Zakon povpraševanja pojasnjuje običajno ravnanje kupcev pri nakupih dobrin.

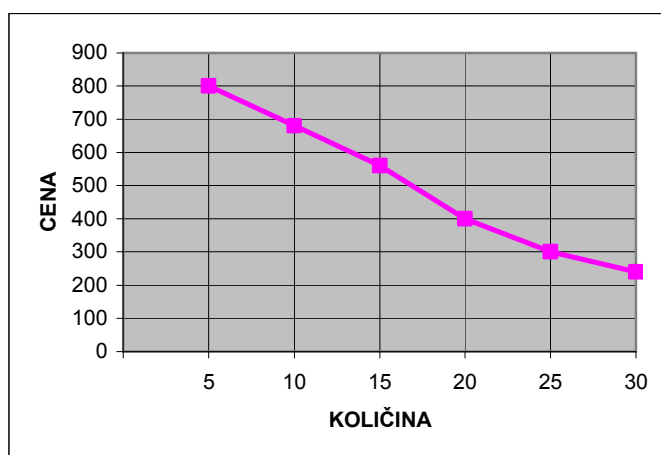
Primer

Kupci so pripravljeni po najvišji ceni, v našem primeru, 800 EUR za tono, kupiti 5 ton jabolk. Z nižanjem cen se količina povpraševanja povečuje. Pri najnižji ceni, 240 EUR za tono so kupci pripravljeni kupiti 30 ton tega pridelka.

Tabela 4.1: Povpraševanje po jabolkah

Količina (Q) v t	5	10	15	20	25	30
Cena (P) v EUR/t	800	680	560	400	300	240

Vir: Lasten

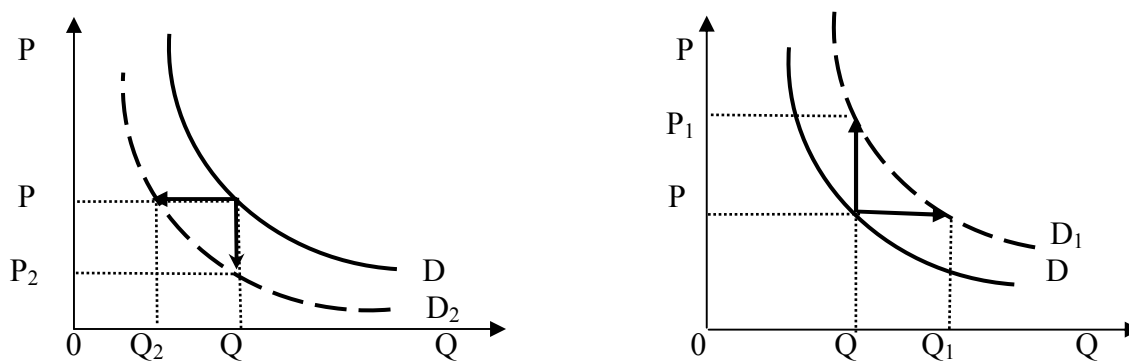
Slika 4.1: Krivulja povpraševanja (D) - demand

Vir: Tabela 4.1

Vpliv cene na povpraševanje nam prikazuje tudi padajoča krivulja tržnega povpraševanja, ki potrjuje, da so potrošniki pripravljeni kupiti večjo količino jabolk pri nižji ceni, pri višji pa se bo obseg povpraševanja zmanjšal.

Če se spreminja le cena in ostali pogoji ostanejo nespremenjeni se povpraševanje pomika po krivulji gor ali dol, spreminja se le obseg povpraševanja.

V resnici, pa je vrsta dejavnikov, ki lahko vplivajo na povpraševanje. To so lahko cene drugih dobrin, substitutov, različne potrebe, dohodek, rast prebivalstva itd. Sprememba katerega koli dejavnika, ki vpliva na povpraševanje, povzroči premik krivulje povpraševanja. Če se povpraševanje poveča, se krivulja pomakne na desno in navzgor, če se zmanjša pa v levo in navzdol. V tem primeru govorimo o spremembi povpraševanja.

Slika 4.2: Zmanjšanje in povečanje povpraševanja zaradi spremembe dohodka

Primer

Kupci so pri dohodku D in ceni P pripravljeni kupiti določeno količino dobrine Q. V primeru, da se jim denarni dohodek zmanjša bodo pri isti ceni P, pripravljeni kupiti manjšo količino dobrin Q₂. Enako količino dobrine bodo kupili le, če se cena dobrine zniža na P₂. Krivulja povpraševanja D₂ se premakne levo proti izhodišču koordinatnega sistema.

S povečanjem dohodka na D₁, lahko ob isti ceni kupijo večjo količino Q₁, ali pa isto količino kupijo tudi v primeru višje cene P₁. Krivulja povpraševanja D₁ se premakne desno in navzgor.

V razmislek

Zaradi gospodarske krize se je povečala brezposelnost in znižali dohodki prebivalstvu. Kako bo pojav vplival na povpraševanje?

4.3.2 Cenovna elastičnost povpraševanja**Primer**

Kupci so pri ceni 560 EUR za tono, pripravljeni kupiti 15 ton jabolk. Ko se je cena jabolk znižala na 400 EUR za tono, se je njihov obseg povpraševanja povečal na 20 ton. Ugotoviti želimo kako so se kupci odzvali na spremembo cene. To nam pokaže koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja.

»Koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja (η) nam pove, za koliko odstotkov se zmanjša (poveča) obseg povpraševanja po neki dobrini, če se cena te dobrine ob nespremenjenih drugih okoliščinah zviša (zniža) za 1 odstotek« (Glas, 2002, 48).

Formula za izračun cenovne elastičnosti povpraševanja je:

$$\eta = \frac{\text{odstotna sprememba obsega povpraševanja}}{\text{odstotna sprememba cene}} = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%}$$

Izračunajmo gornji primer:

$$Q_1 = 15 \quad P_1 = 560$$

$$Q_2 = 20 \quad P_2 = 400$$

$$\eta = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%} = \frac{33,3 \%}{-28,5 \%} = -1,16 \quad (\text{absolutna vrednost je } 1,16)$$

$$\Delta Q \% = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \times 100 = \frac{20 - 15}{15} \times 100 = \frac{5}{15} \times 100 = 33,3 \%$$

$$\Delta P \% = \frac{P_2 - P_1}{P_1} \times 100 = \frac{400 - 560}{560} \times 100 = -28,5 \%$$

η = koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja, P = cena, Q = količina, Δ = razlika

Koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja je $-1,16$ (absolutna vrednost 1,16), kar pomeni, da je povpraševanje elastično. V primeru, da se cena jabolkam zniža za 1 %, se povpraševanje poveča za 1,16 %.

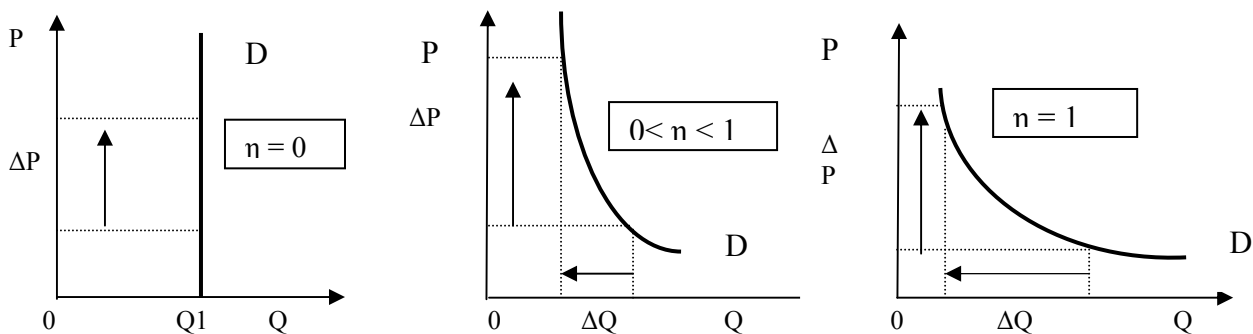
Iz formule lahko sklepamo, da bo koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja večji od 1 v primeru, ko se bodo kupci zelo močno odzvali na spremembo cene dobrine. Natančneje, ko bo odstotna sprememba količine povpraševanja večja kot bo odstotna sprememba cene. V takem primeru bomo imeli elastično povpraševanje. V primeru, da bo koeficient cenovne elastičnosti manjši od 1 pa neelastično povpraševanje.

Glede na večjo ali manjšo odzivnost kupcev na spremembe cene blaga po Glasu (2002) razlikujemo:

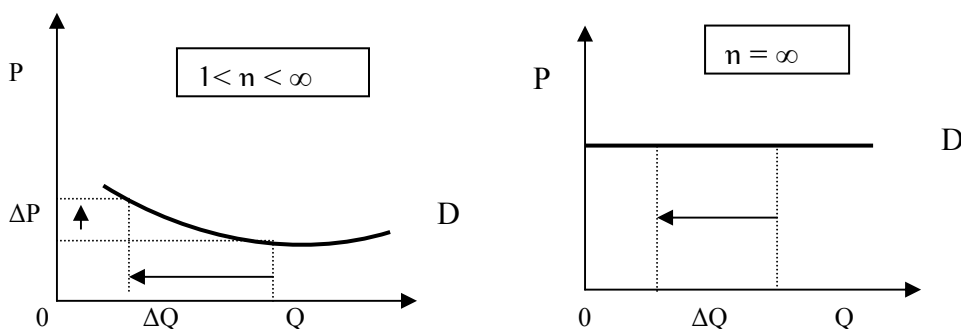
- a) $\eta = 0$; absolutno neelastično ali togo povpraševanje, ko se potrošniki ne odzovejo na spremembo cene (zelo nujna zdravila). Količina se ne spremeni, če se spremeni cena.
- b) $0 < \eta < 1$; neelastično povpraševanje, ko se potrošniki odzovejo na spremembo cene le v manjši meri (nujne potrebščine, kruh, sladkor, sol, mleko, elektrika). Količina se spremeni manj kot cena.
- c) $\eta = 1$; usklajeno elastično povpraševanje, obseg povpraševanja se spremeni natanko v enaki meri kot cena blaga. Količina in cena se relativno spremenita v enakem odstotku.
- d) $1 < \eta < \infty$; elastično povpraševanje, če se kupci močno odzovejo in se obseg povpraševanja spremeni bolj kot cena blaga (luksuzne dobrine, potovanja). Količina se spremeni bolj kot cena.
- e) $\eta = \infty$; absolutno elastično povpraševanje, ob najmanjši spremembi cene kupci povsem spremenijo obseg nakupov tega blaga. Kupci kupujejo katerokoli količino ob danih cenah.

Cenovno elastičnost povpraševanja lepo razberemo iz grafov (slika št. 19). Čim bolj je krivulja navpična, tem bolj je povpraševanje neelastično in obratno.

- a) Popolnoma neelastično povpraševanje
- b) Neelastično povpraševanje
- c) Usklajeno elastično povpraševanje

- d) Elastično povpraševanje
- e) Popolnoma elastično povpraševanje

Slika 4.3: Značilne krivulje elastičnosti povpraševanja

Vir: Glas, 2002, 50

Primer

Povprečno število gledalcev na nogometnih tekmah znanega slovenskega prvoligaša je bilo 1600. Cena vstopnice za posamezno tekmo je bila 20 EUR. Zaradi visokih stroškov in neporavnanih obveznosti kluba so ceno dvignili na 30 EUR. Povprečno število gledalcev je po povišanju cene padlo na 1500. Ugotovimo, kakšna je bila cenovna elastičnost povpraševanja po vstopnicah.

$Q_1 = 1600$ $P_1 = 20$
 $Q_2 = 1500$ $P_2 = 30$

$$\eta = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%} = \frac{-6,2 \%}{50 \%} = -0,12 \text{ (absolutna vrednost } 0,12)$$

$$\Delta Q \% = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \times 100 = \frac{1500 - 1600}{1600} \times 100 = \frac{-100}{1600} \times 100 = -6,2 \%$$

$$\Delta P \% = \frac{P_2 - P_1}{P_1} \times 100 = \frac{30 - 20}{20} \times 100 = 50 \%$$

Koeficient cenovne elastičnosti povpraševanja je $-0,12$ (absolutno $0,12$). Če se torej cena poveča za 1 odstotek se povpraševanje po vstopnicah zmanjša le za $0,12$ odstotka. Povpraševanje je neelastično, saj se zmanjša manj ($0,12$), kot se poveča cena ($1,00$).

Na elastičnost povpraševanja vplivajo različni dejavniki. Omenili smo že **vrste** dobrin. Na splošno velja, da je povpraševanje po nujnih življenjskih dobrinah neelastično, medtem ko je povpraševanje po luksuznih dobrinah elastično. Poleg vrst blaga vpliva na elastičnost povpraševanja **delež**, ki ga posamezna dobrina zavzema v potrošnikovih izdatkih (npr. sladkor predstavlja v izdatkih potrošnika bistveno manjši delež kot elektrika, zato mu povečanje cene ne pomeni veliko). Na elastičnost povpraševanja vplivajo tudi **substituti**. Ob povečanju cene določeni dobrini jo primeren substitut lahko zamenja oziroma zmanjša povpraševanje po njej.

V razmislek

Poznavanje elastičnosti povpraševanja je pomembno pri oblikovanju cen in vpliva na prihodek prodajalca. Ta se običajno poveča ob podražitvi eksistenčne dobrine in pocenitvi luksuzne dobrine. Poskusite ugotoviti zakaj.

Cenovna elastičnost povpraševanja po vaših proizvodih je $1,53$. Ali se bo prihodek v primeru povečanja cen povečal ali zmanjšal? Kaj pomeni znižanje cen v primeru cenovno togega povpraševanja?

4.3.3 Dohodkovna elastičnost povpraševanja

Na večje ali manjše povpraševanje po dobrinah vpliva tudi dohodek. S spreminjanjem dohodka se spreminja tudi struktura povpraševanja po različnih dobrinah.

»Dohodkovna elastičnost povpraševanja meri razmerje med odstotno spremembo povpraševanja po neki dobrini in odstotno spremembo dohodka potrošnika« (Glas, 2002, 52).

$$\eta_D = \frac{\text{odstotna sprememba povpraševanja}}{\text{odstotna sprememba dohodka}} = \frac{\Delta Q \%}{\Delta D \%}$$

Y = denarni dohodek potrošnikov, Q = količina, Δ = razlika
 η_D = dohodkovna elastičnost povpraševanja

Računanje dohodkovne elastičnosti povpraševanja je podobno kot pri cenovni elastičnosti povpraševanja, s tem, da imamo v imenovalcu namesto spremembe cene spremembo dohodka.

Dohodkovna elastičnost povpraševanja razvršča potrošne dobrine na nekaj skupin.

- a) $\eta > 1$ – dobrine z visoko dohodkovno elastičnostjo povpraševanja. Zanje je značilno, da z rastjo dohodka raste poraba še hitreje (npr. potovanja, izleti, turizem, kultura, moda, rekreacija), to so predvsem luksuzne dobrine.
- b) $0 < \eta < 1$ – pri številnih dobrinah se z rastjo dohodka potrošnja povečuje, vendar počasneje kot dohodek (npr. kruh, meso, mleko, stanovanja), to so življenjsko potrebne dobrine. Zanje je značilno dohodkovno neelastično povpraševanje.
- c) $\eta < 0$ – če se dohodek veča, kupujejo porabniki enako količino nekaterih dobrin, ali celo manj, ker jih pri višjem dohodku v porabi nadomeščajo z bolj kakovostnimi dobrinami (npr. črna – bela tv se nadomesti z barvno, navadni računalnik s prenosnikom), to so inferiorne dobrine.

Dohodkovna elastičnost povpraševanja je odvisna od dosežene stopnje življenjske ravni, navad, tradicije, strukture potrošnje itd., zato se dohodkovna elastičnost povpraševanja od države do države pogosto razlikuje.

V razmislek

Dohodek prebivalstva se je v zadnjem letu zaradi krize zmanjšal za 8 %, prodaja dobrine X se je zato zmanjšala za 6 %. V katero skupino spada dobrina?

4.3.4 Križna elastičnost povpraševanja

S križno elastičnostjo povpraševanja merimo odzivanje kupca pri nakupu neke dobrine X, zaradi spremembe cene drugi dobrini Y, ki je lahko komplementarna ali substitut.

Koeficient križne elastičnosti povpraševanja pove, za koliko odstotkov se spremeni povpraševanje po dobrini A, če se spremeni cena dobrine B za 1 %

$$\eta_{AB} = \frac{\text{odstotna sprememba obsega povpraševanja po dobrini A}}{\text{odstotna sprememba cene dobrine B}} = \frac{\Delta Q_A \%}{\Delta P_B \%}$$

Primer

Kupci kupujejo akacijev in kostanjev med. Zvišanje cene akacijevga medu iz 6 na 8 EUR za kg, je vplivalo na povečanje povpraševanja po kostanjevem medu iz 200 kg na 220 kg.

$$\eta_{AB} = \frac{\Delta Q_A \%}{\Delta P_B \%} = \frac{10\%}{33,3\%} = 0,3$$

Vrednost koeficienta križne elastičnosti povpraševanja je pozitivna. Če se poveča cena akacijevemu medu za 1 %, bodo kupci povečali povpraševanje po kostanjevem medu za 0,3 %. Kostanjev in akacijev med sta substituta.

Primer

Kupci kupujejo zimsko športno opremo. V primeru, da bi kupci zaradi podražitve smuči zmanjšali povpraševanje po njih, istočasno pa bi se zmanjšalo tudi povpraševanje po smučarskih vezeh, bi bila vrednost koeficienta križne elastičnosti povpraševanja negativna. Dobrini sta komplementarni.

Ko sprememba cene nekega blaga ne povzroči nikakršne spremembe povpraševanja po količini drugega blaga, sta dobrini medsebojno neodvisni.

Vaja

Cena nafte na svetovnem trgu se je povečala za 20 %, obseg povpraševanja po plinu se je povečal za 25 %. V kakšni zvezi sta omenjeni dobrini?

4.4 PONUDBA

Vsa podjetja, posamezniki in drugi ekonomski subjekti, ki ponujajo določen proizvod ali storitev na trgu po različnih cenah, sestavljajo tržno ponudbo. Ponudniki blaga so lahko proizvajalci, trgovci in drugi posredniki.

Če je na trgu en sam ponudnik, ki prodaja določeno vrsto in količino blaga po neki ceni govorimo o individualni ponudbi. Vsota individualnih ponudb tega blaga po različnih cenah pa predstavlja tržno ponudbo.

4.4.1 Splošni zakon ponudbe

Značilnost tržne ponudbe je v tem, da so prodajalci pripravljene ponuditi trgu več blaga ali storitev, če se jim cena poveča in obratno, če se zniža, so pri ostalih nespremenjenih okoliščinah pripravljene ponuditi trgu manjše količine blaga.

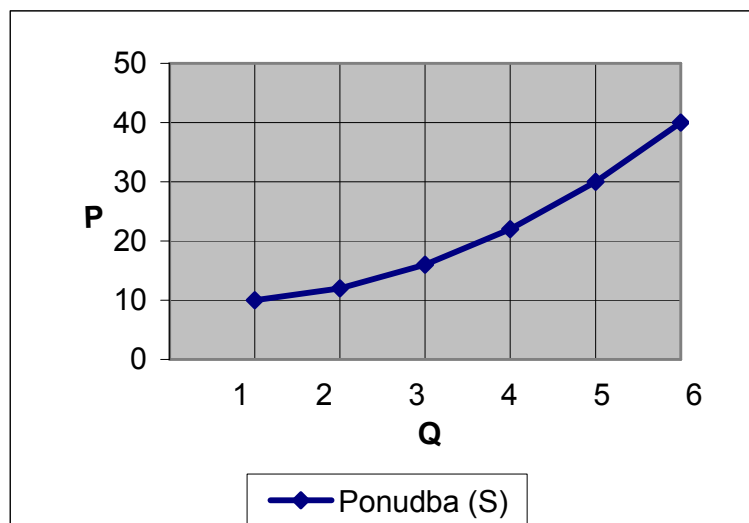
Krivulja ponudbe

Že sama definicija ponudbe nam pove, da ima krivulja ponudbe značilno rastočo obliko. Kar pomeni, da so ponudniki pripravljene ponuditi trgu večje količine proizvodov po višjih cenah, manjše količine pa po nižjih. Ostali dejavniki pri tem ne vplivajo na ponudbo.

Tabela 4.2: Lestvica ponudbe – (S) Supply

Količina (Q)	1	2	3	4	5	6
Cena (P) v EUR	10	12	16	22	30	40

Vir: Lasten

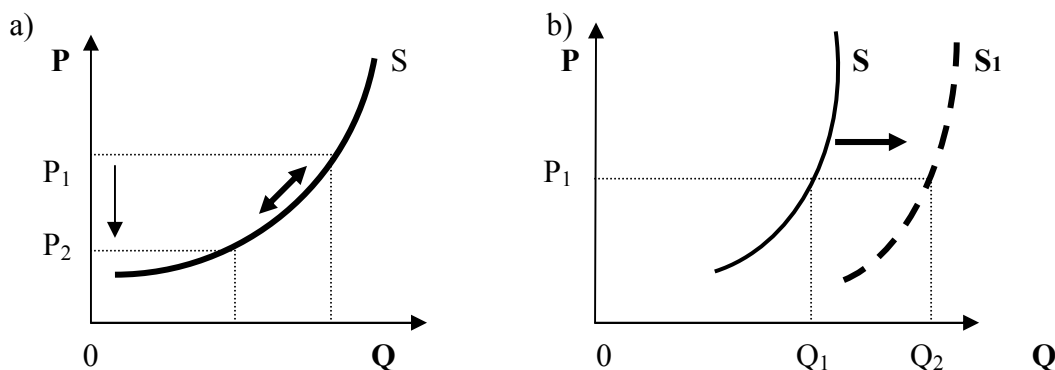

Slika 4.4: Krivulja tržne ponudbe

Vir: Tabela 4.2

Pri ponudbi moramo ločiti:

- Spremembo obsega ponudbe, ki pomeni, da je pri višji ceni ponudba blaga večja, pri nižji pa manjša. Pri tem pa ostali dejavniki ostanejo nespremenjeni. Na krivulji ponudbe se pri višji ceni količina pomika navzgor, saj so ponudniki pripravljene ponuditi več in obratno pri nižji ceni.
- Sprememba ponudbe blaga, se pojavi zaradi večje ali manjše ponudbe blaga na trgu, zaradi spremembe nekega drugega dejavnika in ne samo cene. V tem primeru pride do premika celotne krivulje. Znižanje stroškov na primer premakne krivuljo desno navzdol, povečanje pa levo navzgor.

Slika 4.5: a) sprememba obsega ponudbe, b) sprememba ponudbe zaradi znižanja stroškov

Vaja

S krivuljo prikažite vpliv naslednjih dejavnikov na spremembo ponudbe:
 Z izgradnjo novega plinovoda se bo ponudba plina v Sloveniji povečala.
 S stavko so delavci v Gorenju dosegli povišanje minimalnih plač.

4.4.2 Elastičnost ponudbe

Koeficient cenovne elastičnosti ponudbe pove za koliko odstotkov se bo spremenila ponujena količina proizvodov, če se bo cena spremenila za 1 odstotek.

$$\eta_s = \frac{\text{odstotna sprememba količine ponudbe}}{\text{odstotna sprememba cene}} = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%}$$

Primer

Pridelovalci jabolk so ponudili izdelovalcu sokov 20 ton jabolk po ceni 400 EUR za tono. V primeru, da proizvajalec plača jabolka po 440 EUR za tono so mu pripravljene ponuditi 25 t. Izračunajmo koeficient elastičnosti ponudbe?

$Q_1 = 20$ $P_1 = 400$
 $Q_2 = 25$ $P_2 = 440$

$$\eta_s = \frac{\Delta Q \%}{\Delta P \%} = \frac{25 \%}{10 \%} = 2,5$$

$$\Delta Q \% = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \times 100 = \frac{25 - 20}{20} \times 100 = \frac{5}{20} \times 100 = 25 \%$$

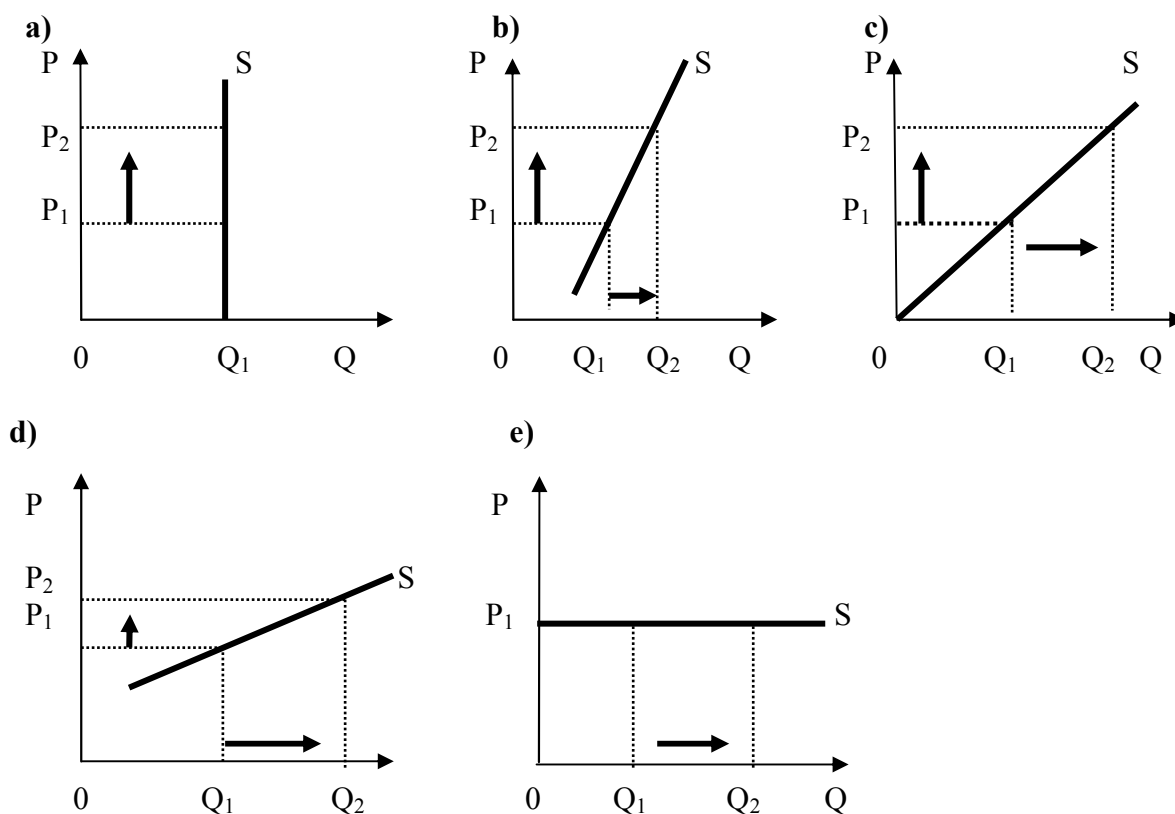
$$\Delta P \% = \frac{P_2 - P_1}{P_1} \times 100 = \frac{440 - 400}{400} \times 100 = 10 \%$$

Koeficient cenovne elastičnosti ponudbe je 2,5. Ponudba je elastična. V primeru, da se cena poveča za 1 %, se bo ponudba jabolk povečala za 2,5 %.

η_s = koeficient cenovne elastičnosti ponudbe

V primeru, ko se ponudniki močno odzovejo na spremembo cene, se ponujena količina spremeni bolj kot cena blaga, govorimo o elastični ponudbi. V tem primeru je koeficient večji od 1. Če je koeficient manjši od 1, je ponudba neelastična.

Cenovna elastičnost ponudbe je zelo odvisna od časa, ki ga imajo proizvajalci na razpolago. Kratkoročno je ponudba neelastična, ker so proizvajalci omejeni s proizvodnimi zmogljivostmi, dolgoročno pa elastična, ker se lahko proizvajalci popolnoma prilagodijo povpraševanju.

Slika 4.6: Različne krivulje, ki prikazujejo značilne oblike cenovne elastičnosti ponudbe
Vir: (Glas, 2002, 70,71)

- a) $\eta_s = 0$; absolutno neelastična, ponudba, zelo redki primeri npr. ponudba umetniške slike
- b) $0 < \eta_s < 1$; neelastično ponudba, kljub visoki ceni se ponudba le malo poveča
- c) $\eta_s = 1$; usklajeno elastična ponudba,
- d) $1 < \eta_s < \infty$; elastična ponudba
- e) $\eta_s = \infty$; absolutno elastična ponudba

Dejavniki, ki vplivajo na ponudbo:

Proizvodni stroški – so v glavnem odvisni od cen proizvodnih dejavnikov (plače, surovine, energija, transport itd.). Povečane cene proizvodnih dejavnikov bodo proizvajalci skušali prenesti na kupce s povečanjem cene končnim proizvodom. Ponudba se bo zaradi povečanih stroškov zmanjšala, ker bodo nekateri manj uspešni prodajalci zapustili trg. Krivulja se v primeru povečanja proizvodnih stroškov pomakne v levo navzgor in obratno.

Cena proizvoda ali storitve – je za ponudnika ključni dejavnik, saj z njo pokriva stroške in ustvarja dobiček ali pa ne. Čim višja bo cena v primerjavi s stroški, tem več blaga bo pripravljen prodati in obratno.

Cene drugih proizvodov – če se npr. povečajo cene puranjemu mesu, potem bodo rejci piščancev, ki se jim cena ni povečala razmišljali o zmanjšanju ali preusmeritvi proizvodnje. Krivulja ponudbe piščančjega mesa se pomakne levo in navzgor.

Inovacije in izboljšave – lahko vplivajo, da proizvajalci z istimi proizvodnimi dejavniki proizvedejo več in trgu ponudijo po nižji ceni, krivulja ponudbe se pomakne v desno.

Število ponudnikov – večje število ponudnikov nekega blaga povečuje ponudbo, krivulja se pomakne v desno.

Vremenske razmere – posebno v kmetijstvu lahko vplivajo na večjo ali manjšo ponudbo kmetijskih proizvodov.

Različna pričakovanja v bodočnosti – lahko ponudbo povečajo ali pa tudi zmanjšajo.

Zaloge blaga – v primeru nelikvidnosti so pripravljene določeni proizvajalci prodati zaloge tudi po nekoliko nižjih cenah, da pridejo do likvidnih sredstev, kar lahko povzroči povečanje ponudbe na trgu. Količina se pomika po krivulji navzgor ali navzdol, odvisno od spremembe cene.

Vaja

Prodajalec športne opreme je pripravljen ponuditi trgu 2000 koles po ceni 200 EUR. Če bi se cena kolesa dvignila na 250 EUR, bi trgu ponudil 2200 koles. Izračunajte koeficient elastičnosti ponudbe in ga pojasnite.

4.5 TRŽNO RAVNOTEŽJE

4.5.1 Oblikovanje tržnega ravnotežja

Tržno ravnotežje je nekakšen rezultat »spopada« dveh tržnih sil, ki smo ju že spoznali. V mislih imamo sile ponudbe (ponudniki) in povpraševanja (kupci). Ti s pomočjo trga oziroma tržnega mehanizma določajo vrste, količine in cene dobrin, ki so predmet medsebojne menjave. Kupci zaradi zadovoljevanja svojih potreb povprašujejo po določenih dobrinah,

ponudniki se prilagajajo njihovim potrebam. Na ta način trg usklajuje delovanje in interese tako prodajalcev kot kupcev (tržnih subjektov). Odločitve tržnih subjektov o prodani oziroma kupljeni količini in ceni določenega blaga so svobodne.

»Oblikovanje tržnega ravnotežja je proces, v katerem se oblikujeta ravnotežna cena in ravnotežna količina« (Fortič, 2003, 109).

V tržnem gospodarstvu med tržnimi subjekti vlada konkurenca, ki jih sili v racionalno ravnanje. Rezultat tega so nenehne izboljšave, dvig produktivnosti in učinkovitosti, zniževanje stroškov in končno večji dobiček.

Prodajalci in kupci želijo na trgu, uresničiti svoje interese in zagotoviti svoje koristi. Zanimivo je, da so njihovi interesi in cilji v pretežni meri nasprotujoči. Temeljni cilj kupcev je zadovoljiti svoje potrebe z nakupom dobrin po čim nižji ceni. Prodajalci pa želijo prodati po čim višji ceni in doseči kar največji dobiček. Njihovo usklajevanje in približevanje privede do ravnotežne točke pri kateri so kupci pripravljene kupiti določeno količino neke dobrine po določeni ceni. Po isti ceni in enako količino so pripravljene prodati tudi prodajalci.

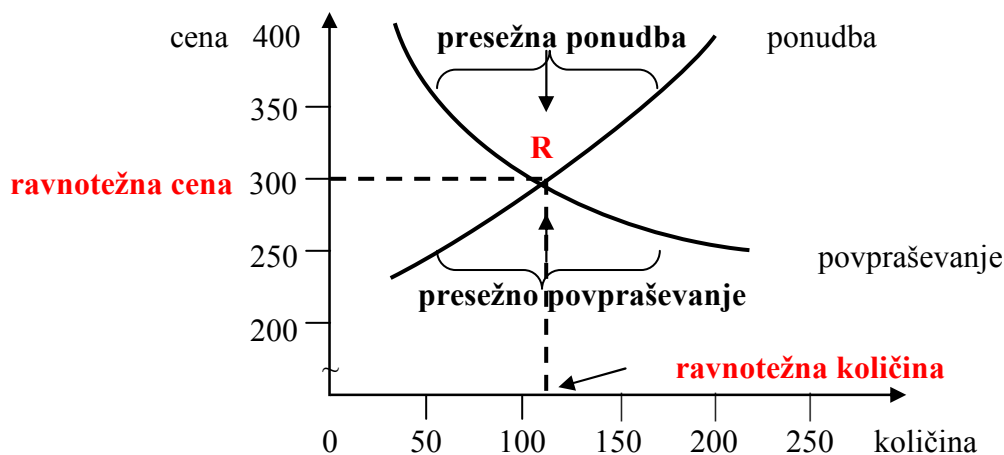
Tabela 4.3: Nastanek tržnega ravnotežja

Cena V EUR/t	380	350	340	320	300	280	260	250	240
Tržno povpraševanje v t	20	30	55	80	110	140	180	210	220
Tržna ponudba v t	225	185	160	130	110	90	70	50	30

presežna ponudba

Vir: Lasten

presežno povpraševanje

Slika 4.7: Grafični prikaz nastanka tržnega ravnotežja

Vir: Tabela 4.3

Primer

Predstavljamo si lokalni trg kmetijski izdelkov, prodajo in nakup breskev. Pridelovalci breskev na nekem lokalnem trgu načrtujejo, da bodo po ceni 380 EUR za 1 tono prodali 225 ton breskev za izdelavo sokov. Po taki ceni pa jim kupec, ki predeluje sadje v sokove ni pripravljen plačati celotne količine. V našem primeru se pojavi presežek ponudbe nad povpraševanjem v količini 115 ton. Začnejo se pogajanja za znižanje cene. Med proizvajalci breskev se sproži tudi konkurenčni boj. Nekateri proizvajalci, ki pridelujejo breskve z nižjimi stroški, imajo sodobno tehnologijo, namakalne sisteme, na znižanje pristanejo, saj jim še vedno omogoča dobiček. Drugi lahko na začetku še pristanejo na nižje cene, dokler jim stroški še dovoljujejo, postopoma pa nekateri cenovnega pritiska ne vzdržijo več in zapustijo

trg. Zaradi tega se tudi ponudba breskev na trgu zmanjšuje. Nižja cena pa proizvajalce sokov že spodbuja k nakupu večjih količin breskev. Cena se znižuje vse do tiste količine, ki so jo kupci pripravljene kupiti, prodajalci pa prodati. Ta količina je **ravnatežna količina**, cena pri tej količini pa **ravnatežna cena**. Pri tej ceni se na trgu v določenem trenutku opravi celotna menjava blaga.

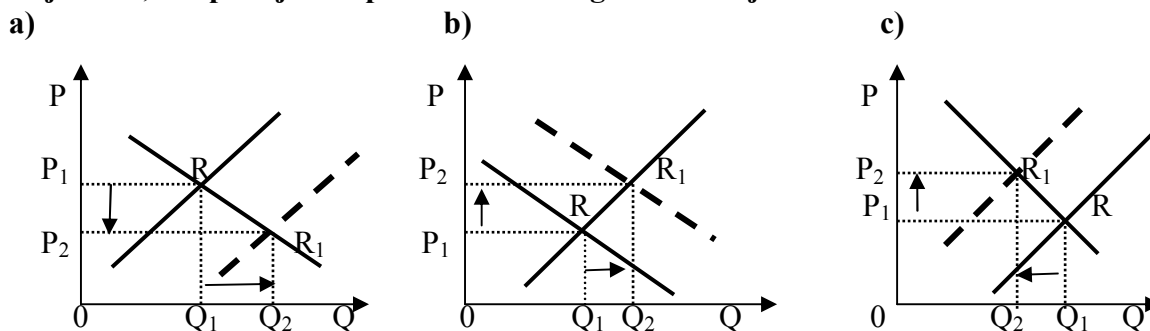
V našem primeru je ravnatežna cena 300 EUR za 1 tono, ravnatežna količina pa 110 ton.

Podobno kot pri presežni ponudbi se oblikuje ravnatežje pri presežnem povpraševanju. Kupci so pripravljene kupiti v našem primeru 220 ton breskev po 240 EUR za 1 tono. Po tako nizki ceni jim pridelovalci takih količin ne morejo prodati saj bi imeli izgubo. Na trgu imamo presežno povpraševanje v količini 110 ton. Pojavijo se novi kupci, ki so pripravljene za breskve plačati nekoliko več, samo da dobijo blago. Tako se tudi na strani povpraševanja vzpostavi konkurenca, ki potiska cene navzgor. Presežno povpraševanje se začne zmanjševati, cene so vse višje, ravno tako tudi ponudba. Razlika med ponudbo in povpraševanjem je vse manjša dokler ne doseže točke ravnatežja, ki je v našem primeru pri ravnatežni količini 110 ton in ravnatežni ceni 300 EUR za 1 tono.

Pomembno pri delovanju tržnega mehanizma, ki pripelje do ravnatežne cene in količine blaga je, da ni poseganja države v ta proces. V primeru, da bi država na primer predpisala maksimalne cene, ki so nižje od ravnatežne cene lahko začne delovati črna borza.

Tržno ravnatežje kot proces bo vzpostavljeno le, če bo na trgu delovala prava konkurenca. V primerih nepopolne konkurenice lahko ceno in količino določa monopolist ali oligopolist.

Dejavniki, ki vplivajo na spremembe tržnega ravnatežja

Slika 4.8: Primeri spremembe tržnega ravnatežja zaradi vpliva različnih dejavnikov.

- ponudba se je povečala, zaradi izboljšanje tehnologije, ki je znižala proizvodne stroške, lahko pa tudi zaradi vstopa novega ponudnika v panogo,
- povpraševanje se je povečalo, zaradi povečanega denarnega dohodka kupcev, ki je povečal njihovo kupno moč,
- ponudba se je zmanjšala, zaradi povečanih carin na uvoz surovin, lahko tudi podražitve energije, materialov, surovin, plač.

Dejavniki, ki povzročajo spremembe tržnega ravnatežja so različni in se nenehno spreminjajo. To so lahko cene proizvodnih dejavnikov, dohodki, porazdelitev dohodkov, tehnične novosti, kupna moč, ekonomska politika držav, struktura prebivalstva, inflacija, bodoča pričakovanja itd.

Konkurenca oblikuje ravnatežno ceno v vsaki panogi tržnega gospodarstva. Na trgih, kjer je ob dani ponudbi veliko povpraševanje, je ravnatežna cena višja kot v drugih panogah. Taka cena prinaša proizvajalcem višji dobiček. Dolgoročno bo taka panoga zanimiva za

investitorje, ki se bodo začeli priseljevati iz drugih panog. S tem pa se bo povečala ponudba v tej panogi in ravnotežna cena se bo postopoma znižala.

Pogoj za oblikovanje ravnotežja na trgu je prosto preseljevanje kapitala, oziroma neovirano preseljevanje v panoge, kjer je dobiček večji.

Vaje za samostojno učenje

Iz elektronskih delovnih zvezkov Mala in Velika šola ekonomije (Sulčič V., Fortič H., Likon B., Šadl M.) preverite in dopolnite svoje znanje s področja Trga in konkurence:

http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal

Vaja

Različni dejavniki vplivajo na spremembo tržnega ravnotežja. Pojasnite in narišite, kako bodo spodnji dogodki vplivali na ponudbo in povpraševanje oziroma spremembo tržnega ravnotežja:

- sindikatu je v dogovoru z delodajalci uspelo povečati plače,
- zaradi nesreče pri črpanju nafte v Mehinskem zalivu, se je svetovna ponudba nafte zmanjšala,
- zaradi velikega zanimanja za ogled svetovnega prvenstva v nogometu, so turistične agencije rezervirale dodatne polete v Južno Afriko.

4.6 KONKURENCA

Konkurenca je beseda, ki je tesno povezana s tekmovanjem. V našem primeru bomo govorili o tekmovanju tržnih subjektov, ki prodajajo in kupujejo pri tem pa želijo doseči svoje cilje in uresničiti interese. Na ravnanje tržnih subjektov vpliva stopnja in vrsta konkurence. Čim višja je, tem bolj vpliva na povečano tekmovalnost tržnih subjektov. Konkurenca je lahko cenovna ali necenovna. Po obliki pa ločimo popolno in nepopolno konkurenco.

Ko proučujemo strukturo konkurence, ki vlada na določenih trgih, nas zanima predvsem kakšno moč ima posamezni tržni subjekt na oblikovanje tržne cene oziroma, kako lahko vpliva na tržna dogajanja. Potrošniki se navadno na trgu pojavljajo v velikem številu, zato je njihov vpliv na tržna dogajanja majhen. Drugače pa je z vidika ponudbe, ko se na trgu pojavi en sam ponudnik ali nekaj ponudnikov, ki imajo zato na trgu veliko moč. (Na primer pri oblikovanju cen svojim proizvodom).

V nadaljevanju si oglejmo dejavnike, ki oblikujejo popolno in nepopolno konkurenco.

Slika 4.9: Dejavniki, ki oblikujejo konkurenco

4.6.1 Popolna konkurenca

Že na začetku povejmo, da je popolna konkurenca idealna tržna struktura, s katero se v realnem življenju nikoli ne srečamo. Poglejmo zakaj?

Po Glasu (2000) so temeljne značilnosti popolne konkurence:

- 1) Število prodajalcev in kupcev je veliko, zato imajo zelo majhen vpliv na oblikovanje cene. Cene se oblikujejo neodvisno od volje posameznikov, ki so ekonomsko prešibki, da bi vplivali nanje. Povpraševanje po proizvodih je popolnoma elastično. Krivulja povpraševanja podjetja je horizontalna.
- 2) Njihovi proizvodi so enaki ali homogeni, zato se kupci odločajo predvsem zaradi cene blaga. Konkurenca je cenovna.
- 3) Proizvodni dejavniki so mobilni. Pomeni, da v panogo, kjer se pričakujejo večji dobički lahko kadarkoli vstopi nov proizvajalec brez kakršnihkoli ovir.
- 4) Subjekti se vedejo racionalno, brez diskriminacije kupcev, kupci so obveščeni o dogajanju na trgu. Prodajalci in kupci ravnajo gospodarno in skušajo z danimi sredstvi doseči kar največji učinek.

Že hiter pogled na značilnosti dejavnikov, ki oblikujejo popolno konkurenco nam pove, da je popolna konkurenca predvsem teorija. Iz vsakdanjega življenja vemo, da na trgu nimamo enakih ali homogenih proizvodov ampak predvsem proizvode, ki se razlikujejo po kvaliteti, obliki, pogojih prodaje itd. Število ponudnikov ni zelo veliko, ampak na trgih prevladuje nekaj ali več ponudnikov. Tudi obveščenost kupcev o vseh tržnih dogajanjih ni popolna, posebno še v današnjem času, ko je trg izpostavljen številnim informacijam. Gibanje kapitala je omejeno z različnimi naravnimi in zakonskimi ovirami, vmešavanjem države z obdavčitvami ali subvencijami določenim vrstam dobrin itd.

Model popolne konkurence je zato predvsem idealen teoretični model, namenjen preučevanju ostalih tržnih struktur, oziroma primerjavi, koliko so te slabše od popolne konkurence. Čim bolj odstopajo od modela popolne konkurence, tembolj se uveljavlja model nepopolne konkurence.

4.6.2 Nepopolna konkurenca

O nepopolni konkurenci govorimo takrat, ko dejavniki, ki oblikujejo konkurenco ne izpolnjujejo zahtev za oblikovanje popolne konkurence. V pogojih nepopolne konkurence imajo posamezni tržni subjekti večji vpliv na tržna dogajanja, predvsem pa na oblikovanje cene proizvodov. Nepopolni konkurent ima padajočo individualno krivuljo povpraševanja.

Nepopolna konkurenca nastaja predvsem zaradi različnih ovir, ki otežujejo vstop v panogo. Te so lahko naravne ali zakonske. Med naravne ovire bi lahko šteli ključne vire proizvodnih dejavnikov kot so viri naravnih bogastev, ki jih ima določen proizvajalec v izključni posesti (rudniki, izvir posebne vode, ki nima substituta,...). Zakonske ovire se pojavljajo npr. pri patentih, kjer gre za izključno uporabo inovacije, ki pripada lastniku patenta. Podjetje, ki razpolaga z njim ima lahko monopolni položaj na trgu pri proizvodnji določenega proizvoda. Pod zakonske ovire sodijo tudi različne licence, dovoljenja, pa tudi carine in druge omejitve.

Običajno so veljavni za določeno obdobje, s sprostivjo tudi prenehajo biti vir za nastajanje monopola.

Temeljne tržne strukture, ki opredeljujejo nepopolno konkurenco so: monopolna konkurenca, oligopol in monopol. Danes prevladuje na trgih predvsem monopolistična in oligopolna tržna struktura, medtem ko se monopol pojavlja redkeje. Posamezne tržne strukture nepopolne konkurence bomo spoznali v nadaljevanju.

V razmislek

Kakšno tržno strukturo oblikujejo proizvajalci sadnih sokov v Sloveniji? Kaj pa ponudniki pohištva? Če ste zaposleni, poskusite ugotoviti v kakšni tržni strukturi deluje »vaše« podjetje.

4.6.3 Monopol

Tržno strukturo monopola opredeljujejo naslednji dejavniki:

- monopolist je edini ponudnik določenega proizvoda v panogi,
- proizvod nima pravega nadomestka,
- obstajajo velike ovire za vstop drugih podjetij v panogo.

Monopolist je edini ponudnik blaga v panogi zato tudi obvladuje trg. Njegov temeljni cilj je maksimiranje dobička. Z omejevanjem proizvodnje lahko doseže višjo ceno in na ta način tudi večji dobiček. Senjur (2008) pravi, da monopolistu ni potrebno, da proizvaja do tiste točke, kjer se mejni stroški izenačijo s tržno ceno. Monopolist proizvaja manjši obseg kot popolni konkurent in pridobiva monopolni dobiček. Podjetje deluje na padajočem delu krivulje mejnih stroškov, to pa je področje naraščajočih donosov.

Stopnja tržne moči monopolista je odvisna od večje ali manjše elastičnosti povpraševanja po njegovih proizvodih. Pri neelastični krivulji lahko monopolist, že z majhno spremembo ponudbe, bistveno vpliva na ceno. V takem primeru ima tudi večjo tržno moč in obratno.

V praksi bomo težko našli popoln primer monopola. Državni monopoli so lahko na področju pošte, komunalnih storitev ter v nekaterih dejavnostih kot npr. železnice, ceste, vodovod, telekomunikacije. Sicer pa skoraj ni podjetja, ki ne bi imelo prav nobene konkurence.

Negativne posledice monopola za potrošnike:

- manj lahko kupijo zaradi višje cene,
- zaposlitev je manjša, ker je tudi proizvodnja manjša,
- pomanjkanje konkurence slabi tehnološki napredek, blago in storitve, ki jih ponuja na trgu so večkrat zastarele in slabše kakovosti.

4.6.4 Monopolistična konkurenca

Je tržna struktura, ki se umešča med monopolom in popolno konkurenco vendar je bližje popolni konkurenci.

Značilnost monopolistične konkurence:

- na trgu je veliko število kupcev in manjših prodajalcev,
- ovir za vstop in izstop v panogo ni,
- proizvodi so različni oziroma diferencirani,
- zaradi raznolikih proizvodov je prisotna necenovna konkurenca.

V primerjavi s popolno konkurenco se monopolistična razlikuje predvsem po proizvodih, ki niso enaki oziroma homogeni kot pri popolni konkurenci ampak različni oziroma sorodni, vendar zadovoljujejo isto potrebo kupcev. Resnične razlike v blagu pa so neznatne.

Primeri proizvodov in storitev, ki bi po svojih značilnostih sodili v monopolistično konkurenco so: telovadne copate, kavbojke, pice, šamponi, pralni praški, gostinske storitve, storitve čistilnih servisov itd.

Cilj proizvajalcev v monopololistični konkurenci je diferenciacija proizvodov, da bi se razlikovali od ostalih proizvajalcev. Diferenciacija je lahko različna (barva, kakovost, embalaža, okus, lokacija trgovine itd.) Danes je učinkovito orodje za diferenciacijo oglaševanje. Proizvajalci z močnim oglaševanjem prepričujejo kupce, da so njihovi proizvodi v množici podobnih, najboljši. Pomembno je, da kupci ločijo med podobnimi proizvodi in da jim ni vseeno, kdo je proizvajalec.

4.6.5 Oligopol

Oligopolna tržna struktura je po značilnostih uvrščena med popolno konkurenco in monopolom, vendar je bližje monopolu. Spada med najbolj razširjene tržne strukture.

Za oligopol je značilno:

1. majhno število velikih proizvajalcev v panogi in veliko število kupcev. Vsako podjetje lahko vpliva na oblikovanje tržne cene s tem, ko se odloča o večji ali manjši količini ponudbe,
2. razne ovire in težave pri vstopu na trg, zato je nevarnost vključevanja novih konkurentov na trg manjša,
3. oligopolna podjetja poslujejo v razmerah vzajemne soodvisnosti, zato morajo spremljati konkurenčno delovanje ostalih oligopolistov v panogi. Če eden od oligopolistov zniža cene svojim proizvodom z namenom, da bi prodal več, mu bodo ostali nedvomno sledili, da ne izgubijo svojih kupcev.

Prisotnost oligopola v neki panogi merimo s stopnjo koncentracije. Pove nam kolikšen delež v določeni panogi odpade na štiri velika podjetja. Pri opredelitvi oligopolnega položaja določenega števila podjetij je potrebno upoštevati velikost trga na katerem takšna podjetja delujejo. Na manjšem domačem trgu lahko skupina proizvajalcev zelo močno obvladuje panogo, na širšem evropskem ali svetovnem trgu pa je le manjši igralec, ki nima velikega vpliva na tržna dogajanja in je njeno delovanje bližje popolni konkurenci.

Kot primere oligopolnih tržnih struktur bi lahko uvrščali naftno industrijo, cementarne, mobilno telefonijo, avtomobilsko industrijo, železarne, nekaj ključnih trgovcev itd.

Glede na to, da je ponudnikov v oligopolu relativno malo, so bolj ali manj prisiljeni, da medsebojno sodelujejo in se dogovarjajo. S **kartelnim** dogovorom lahko dosežejo sporazum o obsegu proizvodnje, cenah, razdelitvi trgov. Na ta način vzpostavijo monopolni položaj na trgu, ki omejuje konkurenco in škodljivo delujejo na kupce, saj zmanjšujejo njihovo blaginjo. Proti kartelnim dogovorom se bojuje država s protikartelnimi ukrepi. Več o tem lahko najdete na spletni strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=85970>.

V razmislek

Kako Evropska komisija ukrepa proti kartelnemu delovanju? Kateri slovenski urad se ukvarja s protimonopolnim in protikartelnim delovanjem? V različnih virih poiščite primere kartelnega dogovarjanja v Sloveniji in EU.

4.6.6 Primerjava tržnih struktur

Za ugotavljanje kateri trgi sodijo v popolno konkurenčne, monopolne, oligopolne oziroma monopolistične, uporabljamo mere tržne koncentracije. Načinov za merjenje tržne koncentracije je veliko. Naj omenimo le nekatere:

- tržni delež podjetja v panogi (100 % – čisti monopol, 40 % – dominantni monopol),
- koncentracijski koeficient (60 % trga je v rokah štirih ponudnikov panoge – čvrsti oligopol),
- kakšne so ovire za vstop novih ponudnikov na trg konkurenta.

Tabela 4.4: Nekatere značilnosti tržnih struktur

Dejavniki	Popolna konkurenca	Monopol	Monopolistična konkurenca	Oligopol
Število kupcev in prodajalcev	Veliko	En prodajalec veliko kupcev	Veliko	Nekaj prodajalcev, veliko kupcev
Razlikovanje proizvodov	Homogeni proizvodi	En proizvod	Različni proizvodi	Enaki ali različni proizvodi
Mobilnost proizvodnih dejavnikov	Prost vstop in izstop iz panoge	Ovire pri vstopu	Prost vstop in izstop podjetij iz panoge	Ovire pri vstopu
Tipična vrsta	Kmetijski proizvodi	Pošta, železnica, vodooskrba	Tekstilna industrija trgovina na drobno	Baker, aluminij, bančništvo, avtomobili

Vir: Hrovatin, 2004, 148

Tržni delež podjetja izračunamo kot delež prodaje podjetja v primerjavi s celotno panogo. O velikem tržnem deležu oziroma veliki tržni moči podjetja govorimo, če ima podjetje preko 40 % tržni delež. Ta je odvisen tudi od elastičnosti povpraševanja in od substitutov, ki jih ima proizvod. Če je povpraševanje neelastično in če proizvod nima primerne substituta, je tržna moč podjetja večja kot v obratnem primeru. Prav tako, ima podjetje veliko tržno moč, če obstajajo ovire za vstop novih proizvajalcev v panogo.

Koncentracijski koeficient izračunamo kot delež prihodka nekaj največjih podjetij v panogi, v primerjavi s celotnim prihodkom v panogi. Če je koncentracijski koeficient visok (60–100 %) lahko govorimo o čvrstem oligopolnem položaju podjetij, če je primerno nižji npr. 40 %, pa o ohlapnem oligopolu.

Za današnja sodobna tržna gospodarstva je značilna nepopolna konkurenca. Prisotna je velika koncentracija proizvodnje in ponudbe v nekaj večjih korporacijah, ki imajo veliko monopolno moč, prevladujejo oligopoli, le redko se pojavljajo pravi monopoli.

4.7 POVZETEK

Trg je prostor kjer prodajalci ponujajo in kupci kupujejo določeno blago. Na osnovi ponudbe in povpraševanja se oblikuje tržna cena in količina blaga.

Konkurenca pomeni medsebojno tekmovanje tržnih subjektov pri doseganju zastavljenih ciljev. Na trgih imamo različne oblike konkurence. Teoretično najmočnejša je popolna konkurenca. Najbolj poznani obliki nepopolne konkurence sta monopol in oligopol.

Dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje konkurence so: število kupcev in prodajalcev, stopnja razlikovanja blaga, stopnja mobilnosti proizvodnih dejavnikov, ravnanje in obveščenost tržnih subjektov.

Povpraševanje pomeni pripravljenost kupcev za nakup določene dobrine po različnih cenah.. Kupce pri njihovih odločitvah o nakupih omejujejo cene, njihov dohodek, osebne odločitve, cene substitutov. Količina in cena povpraševanja se spreminjata v nasprotni smeri, ob nespremenjenih ostalih pogojih.

Sprememba dohodka vpliva na različno strukturo povpraševanja po določenih dobrinah. Z rastjo dohodka se povečuje povpraševanje po nekaterih, predvsem luksuznih dobrinah, nekoliko manj pa po nujnih življenjskih proizvodih.

Značilnost tržne ponudbe je v tem, da so proizvajalci pripravljene ponuditi trgu večjo količino blaga po višjih cenah. Na oblikovanje tržne ponudbe vplivajo različni dejavniki. Nekateri najznačilnejši so: stroški, cene drugih ponudnikov, inovacije, izboljšave, vremenski vplivi, zaloge blaga, različna pričakovanja itd.

Na trgu, kjer je prisotna popolna konkurenca, se cene oblikujejo spontano na osnovi ponudbe in povpraševanja. Tržno ravnotežje se oblikuje v presečišču krivulj ponudbe in povpraševanja. Cena, pri kateri je količina ponudbe in povpraševanja enaka, je ravnovesna cena. Pri tej ceni se oblikuje ravnovesna količina blaga.

Dolgoročno tržno ravnovesje se neprestano spreminja. Na spremembe vplivajo različni dejavniki ponudbe in povpraševanja, kot so: sprememba dohodka, stroški, ekonomska politika, inflacija, tehnični napredek itd.

Za monopol je značilno, da je monopolist edini ponudnik določenega blaga na trgu, da to blago nima ustreznih substitutov in da obstajajo ovire za vstop ostalim proizvajalcem v panogo.

Za oligopolno tržno strukturo je značilno, da v panogi deluje nekaj proizvajalcev, obstajajo ovire za vstop v panogo, podjetja poslujejo v vzajemni soodvisnosti.

Za presojanje oziroma ugotavljanje posameznih oblik tržnih struktur uporabljamo različne mere tržne koncentracije. S tržnim deležem ugotavljamo delež prodaje podjetja v primerjavi s celotno prodajo v panogi. S koncentracijskim koeficientom ugotavljamo delež prihodka nekaj največjih podjetij v panogi v primerjavi s celotno panogo.

4.8 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Kakšno je osnovno poslanstvo trga?
2. Kateri dejavniki opredeljujejo popolno konkurenco?
3. Pojasnite, zakaj ima krivulja povpraševanja padajočo obliko?
4. V čem je razlika med obsegom povpraševanja in spremembo povpraševanja?
5. Kaj je cenovna elastičnost povpraševanja in od česa je odvisna?
6. Kaj menite, kakšna je cenovna elastičnost povpraševanja po stanovanjih?
7. Opredelite ponudbo in dejavnike, ki vplivajo nanjo.
8. Pri ceni 3 denarne enote bi kupci kupili 9 kosov dobrine. S spremembo cene na 4 denarne enote se je povpraševanje zmanjšalo na 5 kosov. Izračunajte cenovno elastičnost povpraševanja in jo pojasnite.
9. Katere so glavne pomanjkljivosti trga?
10. V čem se nepopolna konkurenca razlikuje od popolne?
11. Navedite podjetje, ki ima tržni monopol?
12. Katere so negativne posledice monopolnega podjetja za potrošnika in gospodarstvo?
13. Opišite primere kartelnega delovanja v Sloveniji in EU?
14. Kako nastane tržno ravnotežje? Zakaj je pomembno?
15. Kako opredelimo ravnotežno ceno na trgu? Kolikšno je pri tej ceni presežno povpraševanje?
16. Na kakšne načine merimo tržno koncentracijo podjetij?
17. Zakaj je za podjetje poznavanje cenovne elastičnosti povpraševanja pomembno?
18. Pri ceni 10 EUR za dobrino A so potrošniki kupili 220 kg dobrine B. Cena dobrine A se je zvišala na 12 EUR, pri tej ceni so potrošniki kupili 180 kg dobrine B. Izračunajte koeficient križne elastičnosti povpraševanja in ugotovite, ali je dobrina komplementarna ali substitut.

5 MAKROEKONOMIJA

5.1 UVOD

Slovensko prebivalstvo se hitro stara. Povečujejo se stroški zdravstvene in socialne zaščite. Obstoječi pokojninski sistem dolgoročno ne bo vzdržal. Nujno bomo morali izvesti pokojninsko reformo. V prihodnje bo potrebno ustvarjati več in delati dlje časa. Povečuje se javni dolg in proračunski primanjkljaj. Pozabiti moramo na visoko gospodarsko rast, ki smo jo bili vajeni v zadnjih letih. Konkurenčnost slovenskega gospodarstva se poslabšuje. Padec BDP ne prenese višjih plač. Kaj predlagate?

Vse to so ključna makroekonomska področja s katerimi se danes ukvarja slovensko in evropsko, pa tudi večina svetovnega gospodarstva. Vlade sprejemajo različne ukrepe in iščejo načine za čim hitrejši in uspešnejši izhod iz svetovne gospodarske krize.

V uvodnem poglavju makroekonomije bomo spoznali ekonomske sisteme in njihove značilnosti, temeljne gospodarske cilje države, ekonomske politike, ki so državi v pomoč pri doseganju njenih ciljev.

5.2 EKONOMSKI SISTEM

Ustrezen ekonomski sistem mora zagotavljati uspešno gospodarjenje in primerno kakovost življenja ljudi.

Družbenoekonomski sistem pomeni temeljne značilnosti ekonomske ureditve nekega narodnega gospodarstva. Na te značilnosti lahko država vpliva z različnimi ekonomskimi mehanizmi (zakoni, predpisi, institucije) in z instrumenti ekonomske politike. Kako z omenjenimi mehanizmi in ukrepi ekonomske politike deluje država je odvisno od njenega doseženega razvoja pa tudi od gospodarskih in političnih okoliščin in načrtovanih ciljev.

Strašek (2006) pravi, da družbe ocenjujejo ekonomske sisteme po naslednjih kriterijih:

- organizaciji odločanja (decentralizirana ali centralizirana),
- lastnini nad proizvodjalnimi sredstvi (zasebniki, država),
- koordinaciji gospodarskih odločitev (plan, trg).

Temeljna ekonomska vprašanja in z njimi povezan ekonomski problem, rešujejo različni družbenoekonomski sistemi na različne načine.

V klasičnem kapitalističnem sistemu, ki temelji na svobodni odločitvi, so posamezniki tisti, ki odločajo kaj, koliko in kako bodo proizvajali. V tem sistemu je zasebna lastnina zaščitena, delujejo tržni mehanizmi, zakon ponudbe in povpraševanja, prisotna je konkurenca, ki sili posameznike k učinkovitemu gospodarjenju. V zgodovini se je kapitalistični sistem pokazal učinkovitejši od planskega.

Planski gospodarski mehanizem rešuje temeljna ekonomska vprašanja po direktivah vladajoče državne oblasti. Proizvajalna sredstva so v lasti države. Po drugi svetovni vojni so planski sistem imela vsa socialistična gospodarstva. Kot nedemokratičen in neučinkovit sistem je začel proti koncu prejšnjega stoletja razpadati.

Danes prevladuje v razvitih tržnih gospodarstvih mešani ekonomski sistem. V njem nastopajo podjetja s svojo podjetniško iniciativo, država pa ima aktivno vlogo pri ohranjanju dolgoročne rasti in stabilnosti gospodarstva, vplivu na večjo zaposlenost, zagotavljanju minimalnega življenjskega standarda ljudi, upravljanju določenih podjetij v javni lasti itd.).

Na začetni namig kakšen naj bi bil ustrezen ekonomski sistem je težko odgovoriti. Kračun (1998) pravi, da bi moral ekonomski sistem zagotavljati:

EKONOMSKI SISTEM

- primeren življenjski standard (količino in kakovost dobrin, ki jih ljudje potrebujejo za dostojno življenje),
- varnost življenjskega standarda (zagotovljena zaposlitev),
- gospodarsko rast (zagotavlja ustrezno varnost v prihodnosti),
- spoštovanje človekovih pravic (brez prisilnega dela, mobinga),
- enakopravnost v razdelitvi dobrin (enake možnosti pri odločanju o količini dela in delitvi dobrin),
- pogoje za zdravo življenje (čisto delovno in naravno okolje).

Klasični kapitalistični sistem in njegove različne oblike teh vrednot v celoti ni zagotavljal, še manj pa centralnoplanski ali etatistični. Obdobje pred veliko finančno – gospodarsko krizo, ki je zajela svet koncem leta 2008, je bilo obdobje tekmovalnosti, dohodkovne neenakosti, pretirane izrabe naravnih virov, gospodarske rasti, ki dolgoročno ni bila vzdržna oziroma ni zagotavljala ljudem ustrezne kakovosti življenja, še manj pa trajnostnega razvoja.

Svetovna gospodarska krizna in napake iz preteklosti pa dajejo upanje, da bodo ekonomski sistemi v bodoče zagotavljali vrednote, ki bodo zagotavljale večjo kakovost življenja, skrb za čisto, zdravo in varno okolje ter skrb za skladen gospodarski razvoj.

5.3 EKONOMSKA POLITIKA

Z ekonomsko politiko posega oziroma deluje država na njeno gospodarstvo. To počne z različnimi ekonomskimi instrumenti in ukrepi, da bi dosegla načrtovane cilje.

Temeljni cilji, ki jih želi doseči vsaka država oz. njena vlada so:

- visoka in stabilna gospodarska rast,
- polna zaposlenost,
- nizka inflacija,
- izogibanje primanjkljaju v plačilni bilanci in prevelikem nihanju deviznega tečaja.

Poleg teh je še veliko drugih, ki so pomembni za dolgoročni in uravnoteženi razvoj. Med te sodijo: skrb za enakomeren regionalni razvoj, ekološka sprejemljivost proizvodnje, pravična delitev dohodka, skrb za optimalno izrabo domačih resursov, preprečevanje monopolov itd.

Ekonomsko politiko države lahko razdelimo na naslednja področja:

- **fiskalno politiko** – običajno gre za politiko javnih prihodkov in odhodkov, ki so zajeti v proračunu,

- **monetarno** oziroma denarno politiko – s katero centralna banka s pomočjo ukrepov kot so določanje količine denarja, obrestna mera, krediti... vpliva na obnašanje gospodarskih subjektov,
- **dohodkovno politiko** – z njo država posega na trg delovne sile, ko z dogovori o plačni politiki, vpliva na zaposlovanje, stroške podjetij, konkurenčnost, potrošnjo,
- **politiko mednarodne menjave** – pospeševanje ali zaviranje izvoznih oziroma uvoznih tokov blaga in storitev s pomočjo tečajne politike.

Različne ekonomske politike in mehanizmi se običajno uporabljajo na ravni nacionalnega gospodarstva. Z oblikovanjem ekonomskih integracij pa nekatere ekonomske politike in instrumenti prehajajo v njihovo pristojnost, kar pomeni, da se uporabljajo na celotnem področju take skupnosti.

Z globalizacijo gospodarstva, z vključitvijo Slovenije v EU, v skupni evropski trg, s skupno valuto, je prešlo tudi izvajanje nekaterih ekonomskih politik z nacionalne ravni na raven Evropske unije. Evropska unija s svojim skupnim evropskim trgom vzpostavlja mehanizme, ki veljajo na ravni celotne EU.

V razmislek

Katera izmed vam poznanih ekonomskih politik sodi v pristojnost EU? Kaj to z gospodarskega vidika pomeni za Slovenijo?

Hrovatin (2004) navaja, da so najpomembnejši nosilci ekonomske politike v Sloveniji:

- Državni zbor oziroma parlament – je institucija zakonodajne oblasti. Temeljna naloga je sprejemanje zakonov. Sestavlja ga 90 poslancev, vodi ga predsednik državnega zbora.
- Vlada – je institucija izvršne oblasti. Skrbi za uresničevanje zakonov, ki jih sprejema državni zbor. Je tudi najvišji upravni organ, izdaja različne predpise, predlaga v sprejem zakone, proračun. Vlado vodi predsednik ali premier. Sestavljajo jo ministrstva, ki jih vodijo ministri.
- Banka Slovenije oziroma Centralna banka – je neodvisna nevladna institucija in članica Evropskega sistema centralnih bank. Države članice EU, ki so uvedle evro kot plačilno sredstvo in Evropska centralna banka tvorijo Evrosistem. Pristojnost za vodenje denarne politike je z uvedbo evra prešla na Evrosistem.
- Na oblikovanje ekonomske politike vplivajo tudi predstavniki delodajalcev, ki jih zastopa Gospodarska zbornica in predstavniki delojemalcev povezani v različna sindikalna združenja.
- Ekonomsko politiko v Sloveniji pa krojijo tudi nekateri organi oziroma institucije Evropske unije, ki posredno vplivajo na področja, kjer se vodi skupna politika, zato jih upravičeno uvrščamo med nosilce ekonomske politike (Evropska komisija, Evropski parlament, Svet evropske unije, Evropska centralna banka).

Več o institucijah Evropske unije, njihovem delovanju in pristojnostih si lahko ogledate na spletu: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_sl.htm.

Kakšna je moč in kako lahko vplivajo sindikati na oblikovanje ekonomske politike, plačni sistem, trg dela, socialno varnost zaposlenih in brezposelnih na eni strani, pa tudi zagotavljanje gospodarske rasti in trajnostnega razvoja na drugi strani si lahko podrobneje ogledate na spletu: http://www.gsv.gov.si/si/ekonomsko_socialni_svet/.

5.4 NARODNOGOSPODARSKI CILJI

Makroekonomijo torej zanimajo problemi na nivoju narodnega gospodarstva. Proučuje narodnogospodarske agregate, kot so nezaposlenost, prebivalstvo, raven cen, agregatna ponudba, povpraševanje, bruto domači proizvod itd.

Slika 5.1: Makroekonomski cilji države

5.4.1 Visoka gospodarska rast

Temeljna naloga vsake države je zagotavljati pogoje za čim višjo in stalno gospodarsko rast. Visoka gospodarska rast omogoča večje možnosti zaposlitve, višje dohodke, na razpolago je več proizvodov in storitev za porabo, kar praviloma dviguje življenjski standard prebivalstva. Od visoke gospodarske rasti ima koristi tudi država, saj z rastjo dohodka naraščajo tudi dajatve, ki pripadajo državi. Gospodarsko rast merimo s stopnjo realne rasti bruto domačega proizvoda (BDP).

Visoka gospodarska rast pa ima lahko poleg zgoraj naštetih koristi tudi negativne posledice. Te se kažejo v pretiranem obremenjevanju in onesnaževanju okolja, pojavu različnih bolezni, depresivnih stanjih zaposlenih, pretiranem in nepremišljenem potrošništvu itd. Za prebivalstvo je pomemben gospodarski razvoj, ki prinaša višji BDP in boljše življenjske razmere.

V razmislek

Na internetu poiščite države, ki imajo visoko in zelo nizko gospodarsko rast. Kaj menite, kakšen je njihov odnos do okolja, urejenosti delovne zakonodaje? Kakšne so življenjske razmere ljudi v posameznih gospodarstvih?

5.4.2 Nizka brezposelnost

Visoka stopnja zaposlenosti je od gospodarskih ciljev z vidika posameznikov najbolj pomembna. Ustrezna in varna zaposlitev daje ljudem zadovoljstvo in motivacijo za delo. Brezposelnost pa je socialni, gospodarski in politični problem posameznika in družbe. Pomeni prikrajšanost za materialne in tudi nematerialne dobrine. Državi povzroča izpad bruto domačega proizvoda in povečanje odhodkov, posameznikom, pa povečanje revščine in socialno izključenost. Pomeni tudi kršenje osnovnih človekovih pravic.

Brezposelnost je pojav, ki se v vsej svoji silovitosti pojavi ob nastanku poslovnih ciklov, in sicer v fazi upadanja gospodarske aktivnosti oziroma recesije. Svetovno gospodarstvo je visoko stopnjo brezposelnosti beležilo v tridesetih letih prejšnjega stoletja v času velike gospodarske krize. Skokovito narašča brezposelnost tudi danes, kot posledica velike finančne in gospodarske krize, ki je zajela svet ob koncu leta 2008.

Kriza vpliva na povečevanje brezposelnosti tudi v Sloveniji. Registrirana brezposelnost se je v Sloveniji v zadnjih dveh letih močno povečala. V aprilu 2010 je bila stopnja registrirane brezposelnosti 10,6 %. Brezposelnih je bilo 99.316 oseb. Več si lahko preberete na spletni strani: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3212.

Naj spomnimo, da je Slovenija imela visoko stopnjo brezposelnosti tudi v času osamosvojitve. Razlogi zanjo so bili v izgubi ključnega jugoslovanskega trga, oziroma preveliki navezanosti slovenskega gospodarstva z gospodarstvom takratne Jugoslavije.

Pri poslušanju ali branju podatkov o brezposelnosti moramo biti pozorni na vrsto brezposelnosti. V medijih se največkrat pojavljata registrirana in dejanska ali anketna brezposelnost. Razlikujeta se predvsem po metodologiji zajemanja podatkov. Registrirana brezposelnost pomeni registrirane brezposelne osebe na Zavodu za zaposlovanje. Dejanska ali anketna brezposelnost se ugotavlja z anketo. Zajema osebe, ki v tednu pred anketiranjem niso opravljale nikakršnega dela za plačilo, ki so aktivno iskale zaposlitev in ki bi bile pripravljene zaposlitev tudi takoj sprejeti. Dejanska brezposelnost se vodi po metodologiji Mednarodne organizacije za delo (ILO). Je manjša od registrirane brezposelnosti. Uporablja se za mednarodne primerjave. Več podatkov o anketni in registrirani brezposelnosti dobite na spletni strani: http://www.stat.si/tema_demografsko_trg.asp.

5.4.3 Stabilne cene – nizka inflacija

Beseda inflacija je povezana s splošno ravniyo cen. Ko se raven cen povečuje, govorimo o inflaciji. Če se cene zmanjšujejo pa o deflaciji.

Stabilnost cen je pomembna pri sprejemanju poslovnih odločitev in za normalno poslovanje gospodarskih subjektov. Visoka inflacija pa je za gospodarstvo škodljiva in vnaša nezaupanje v gospodarski sistem. Proizvajalci imajo težave pri določanju cen svojim proizvodom, velik problem jim predstavlja tudi načrtovanje investicij, saj je v razmerah visoke in hitro spreminjajoče inflacije težko izračunati donosnost le-teh.

V razmerah visoke inflacije denar izgublja na vrednosti, zato se ga želijo ljudje čim prej rešiti z zamenjavo za neko stabilnejšo valuto, ali pa z nakupom raznovrstnih dobrin. S tem pa se zmanjšuje varčevanje, ki je osnova za investicije. Te začnejo upadati.

V razmerah inflacije so navadno upniki tisti, ki izgubljajo, dolžniki pa na njihov račun pridobivajo. Da bi se izognili vplivu visoke inflacije, se v pogodbenih razmerjih navadno uporablja revalorizacijska klavzula.

Inflacijo ugotavlja statistika na osnovi spreminjanja cen določenih proizvodov in storitev in jo prikazuje z različnimi indeksi cen kot so:

- indeks cen življenjskih potrebščin (rast cen proizvodov in storitev, ki jih zajema košarica povprečnega potrošnika),
- indeks cen na drobno (rast cen proizvodov, ki jih prodaja trgovina na drobno),
- rast cen proizvajalcev (rast cen proizvodov pri proizvajalcih, brez DDV in trgovskih marž).

Kot v večini držav, se tudi v Sloveniji uporablja indeks cen življenjskih potrebščin.

Države EU, ki želijo sprejeti evro za svojo valuto, morajo izpolnjevati določena merila (maastrichtska konvergenčna merila). Eno izmed njih je tudi nizka inflacija. Zagotavljanje vzdržne oziroma zmerne inflacije, ki je manjša, vendar blizu 2 % je izredno pomembno, ker s tem ohranjajo kupno moč evra.

Več o negativnih posledicah visoke inflacije, obrestnih merah in količini denarja, ki so z inflacijo tesno povezane, si lahko ogledate na video posnetku:

<http://www.ecb.int/ecb/educational/pricestab/html/index.sl.html>.

Načini kako zmanjšati inflacijo so različni. Vsekakor, pa je boj z inflacijo trd, dolgotrajen in zahteva določene žrtve. V praksi jo nekatera gospodarstva skušajo omejiti z administrativnimi ukrepi, nekatera pa z liberalizacijo gospodarstva.

Med administrativnimi ukrepi je poznana stabilizacijska politika. Zajema predvsem področje nadzora nad cenami in plačami, lahko gre tudi za zamrznitev, povečanje obrestnih mer, določitev fiksnega deviznega tečaja. Pri stabilizacijski politiki je zelo pomembno, da država omeji svojo porabo, da omeji zadolževanje in da vodi ustrezno denarno in fiskalno politiko.

Z liberalnimi načinom naj bi zmanjšali inflacijo, s sistemom ukrepov (znižanje vseh vrst davkov), ki povečujejo agregatno ponudbo. Povečana ponudba pripelje do zmanjšanja cen in tudi povečanja BDP. Zaradi manjših davčnih prihodkov mora tudi država omejiti svojo porabo.

Vaja

Na internetu poiščite maastrichtska konvergenčna merila.

5.4.4 Ravnotežje plačilne bilance

Z makroekonomskega vidika je prav tako pomemben cilj ohranjanje ravnotežja v plačilni bilanci. Prevelik presežek lahko povzroča inflacijske pritiske in druge negativne učinke, prevelik primanjkljaj pa prekomerno zadolževanje države v tujini. Plačilna bilanca je tesno povezana z ekonomskimi odnosi države s tujino. Spoznali jo bomo v naslednjem poglavju.

5.4.5 Varovanje okolja

Evropska unija se je zavezala, da bo izpuste toplogrednih plinov v prihodnjih desetih letih zmanjšala za najmanj 20 % glede na leto 1990.

Posebno skrb namenjajo razvite države v zadnjem obdobju varovanju okolja. Visoko gospodarsko rast naj bi gospodarstva dosegla s čim manjšim obremenjevanjem okolja. Prekomerno izkoriščanje zalog neobnovljivih naravnih virov in nekontrolirana raba obnovljivih naravnih virov, predstavljata danes ključni problem razvoja in obstoja sveta.

»Gospodarski sistem je zgolj del širšega planetarnega ekosistema, zato mora po načelu trajnosti svoje delovanje načrtovati in udejanjati znotraj okoljskih ekosistemskih omejitev« (Plut, 2008, 63).

Več o aktivnostih Evropske unije za ohranjanje okolja dobite na spletu v zavihku okolje.

http://europa.eu/pol/env/index_sl.htm.

Kako posamezna gospodarstva razmišljajo o ekonomskih koristih v primerjavi s koristmi, ki jim jih zagotavlja čisto in zdravo okolje, si lahko ogledate na:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Kjotski_protokol.

Poleg gornjih temeljnih ciljev so za državo pomembni tudi drugi cilji:

- preprečevanje nastajanja monopolov,
- s poštenim načinom obdavčenja oblikovati sistem prerazdelitve dohodkov in s tem odpraviti prevelika nesorazmerja, pri tem pa še vedno zagotavljati visoko gospodarsko rast. Posledice nepoštenih razdelitev dohodkov lahko privedejo do tega, da vse več ljudi živi pod pragom revščine. O pragu revščine v Sloveniji si lahko preberete na spletu:
http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2699.

Z izvajanjem ekonomske politike bo posamezna država dala prioriteto tistim ciljem, ki so za celotno gospodarstvo najpomembnejši.

5.5 POVZETEK

Makroekonomija spremlja delovanje gospodarstva in ekonomskih zakonitosti na nivoju celotne države. Proučuje pomembne makroekonomske agregate kot so: brezposelnost, inflacija, bruto domači proizvod, plačilna bilanca, demografski kazalci itd.

Družbenoekonomski sistem pomeni temeljne značilnosti ekonomske ureditve nekega narodnega gospodarstva. Zagotavljal naj bi visoko gospodarsko rast, primeren življenjski standard ljudi, spoštovanje človekovih pravic, trajnostni razvoj z nizko stopnjo obremenjevanja okolja.

Ekonomska politika pomeni delovanje vlade, parlamenta, bank in nekaterih drugih institucij v smeri doseganja zastavljenih temeljnih gospodarskih ciljev.

5.6 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Kdaj govorimo o recesiji v gospodarstvu, kaj so lahko vzroki in kaj posledice?
2. S katerimi ekonomskimi politikami lahko Slovenija vpliva na gospodarsko rast?
3. Kateri so najpomembnejši nosilci ekonomske politike v Sloveniji?
4. Opredelite temeljne cilje gospodarstva?
5. Katera področja ekonomske politike so v pretežni pristojnosti EU?
6. S kakšnimi ekonomskimi mehanizmi lahko država vpliva na povečanje zaposlenosti?
7. Zakaj je inflacija škodljiva za gospodarstvo?
8. S kakšnimi ukrepi se države borijo proti inflaciji?

6 BRUTO DOMAČI PROIZVOD (BDP)

6.1 UVOD

»Podobno kot lahko satelit v vesolju opazuje vreme po celem svetu, tako lahko bruto domači proizvod naslika stanje nekega gospodarstva« (Samuelson in Nordhaus, 2002,390).

Slovenski bruto domači proizvod je po letih uspešne rasti nazadoval. Zmanjšal se je izvoz. Nazaduje tudi poraba gospodinjstev. Močno so padle investicije. Poraba države pa narašča. Vzroki za to so predvsem v svetovni gospodarski krizi.

Bruto domači proizvod je temeljni pokazatelj gospodarskih razmer v državi. Meri delovanje in uspešnost gospodarstva. Nosilec ekonomske politike omogoča vpogled in presojo gospodarskih razmer v državi. Na osnovi tega pa ukrepanje v primeru nedoseganja zastavljenih ciljev.

Vlade se z visoko rastjo BDP rade pohvalijo, v primeru nizke gospodarske rasti, pa je to voda na mlin opoziciji.

6.1.1 Opredelitev bruto domačega proizvoda

Bruto domači proizvod (BDP) je vsota vrednosti vseh končnih proizvodov in storitev, ki jih določena država proizvede v nekem obdobju. Navadno za obdobje vzamemo eno leto. Za takšno opredelitev je pomembno tudi geografsko načelo, kar pomeni, da so bili proizvodi in storitve proizvedeni v določeni državi.

Poleg BDP pa poznamo tudi **bruto nacionalni proizvod (BNP)**, ki pomeni vsoto vrednosti končnih proizvodov in storitev proizvedenih s proizvodnimi dejavniki v lasti državljanov neke države, npr. Slovenije. Tu pa moramo izključiti vse proizvode, ki so jih tujci ustvarili v Sloveniji, vključiti pa proizvode, ki so bili proizvedeni v tujini v podjetjih, ki so v lasti slovenskih državljanov. Pomembno je torej nacionalno načelo in ne kje se proizvodni dejavniki nahajajo.

Če od bruto domačega proizvoda odštejemo amortizacijo, dobimo neto družbeni proizvod. Če še od tega odštejemo davke, poslovne transferje, statistične razlike in prištejemo subvencije gospodarstvu, dobimo narodni dohodek.

V razmislek

Poznate kakšno podjetje, ki ni v slovenski lasti in deluje v Sloveniji? Kaj pa podjetje, ki je v slovenski lasti in deluje v tujini? Kako bi njihovo vrednost proizvodnje zajeli v BDP oziroma BNP?

Kaj vpliva na rast bruto domačega proizvoda?

Velikost bruto domačega proizvoda je predvsem odvisna od razpoložljivosti in kakovosti proizvodnih dejavnikov. Na njegovo velikost vpliva tudi stopnja izkoriščenosti proizvodnih dejavnikov, produktivnost, velikost tržišča, razvoj podjetništva, družbeno-ekonomski sistem in ekonomska politika države. Čim bolj so proizvodni dejavniki izkoriščeni in čim višja je njihova učinkovitost, tem večji BDP bo gospodarstvo doseglo.

Knez (2006) pravi, da razpoložljivost proizvodnih dejavnikov ni zadosten pogoj gospodarske rasti, ampak je za to potrebno tudi učinkovito povpraševanje, ki aktivira proizvodne dejavnike in investicije.

Razpoložljivi proizvodni dejavniki in njihova visoka učinkovitost teoretično omogočajo gospodarstvu ustvarjanje maksimalno možni – potencialni BDP. Iz izkušenj pa vemo, da gospodarstvo takega BDP nikoli ne dosega. Potencialni BDP je zato vedno večji od dejanskega. Temeljni razlog je predvsem v neizkoriščenosti ali premajhni izkoriščenosti proizvodnih dejavnikov.

V razmislek

Različni mediji (knjige, časopisi, revije, TV, internet, interni časopisi) so viri aktualnih informacij o gospodarjenju podjetij in delovanju domačega in tujih gospodarstev. Kje vidite možnosti za povečanje učinkovitosti proizvodnih dejavnikov in višjo rast BDP v Sloveniji?

6.2 METODE MERJENJA BDP

Statistika uporablja za izračun bruto domačega proizvoda tri metode. Hrovatin (2004) pravi, da je BDP enak ne glede na to, po kateri metodi ga izračunavamo. Poznamo:

- a) Metoda dohodkov: S to metodo ugotavljamo BDP tako, da seštejemo dohodke lastnikov od dela in kapitala in neto posredne davke, ki jih plačujemo državi. Kot lastnike smatramo zaposlene delavce, lastnike kapitala in zemlje. BDP po metodi dohodkov torej zajema: amortizacijo, indirektne davke, plače delavcev, prispevke iz plač, neto obresti, rente, najemnine, dobiček.
- b) Metoda uporabe (izdatkov) temelji na ugotavljanju velikosti izdatkov vseh sektorjev v gospodarstvu za nakup končnih proizvodov in storitev. Ugotavljamo tako, da seštejemo vse štiri agregatne postavke: Te so:
 - osebna potrošnja (C) – so celotni potrošni izdatki gospodinjev za nakup proizvodov in storitev (hrana, obleka, pohištvo, razne storitve), razen nakupa stanovanj, ki sodi med investicije.
 - investicije (I) – izdatki, ki jih podjetja namenjajo za nakup proizvodov, ki niso namenjeni takojšnji porabi. Sem spadajo investicije v nakup strojev, zgradb, opreme, zaloge končnih proizvodov. Izdatki za investicije so z narodnogospodarskega vidika samo tisti, ki povečujejo realno vrednost kapitala (nakup delnic npr. ni, ker spreminja le strukturo premoženja posameznega ekonomskega subjekta).
 - potrošnja države (G) – država je tudi udeležena pri nakupih končnih proizvodov in storitev. Izdatki države so namenjeni za vojaške potrebe, kulturo, šolstvo, izgradnjo kulturnih športnih objektov, šol, plače javnih uslužbencev razen transfernih plačil, ki spadajo med potrošne izdatke. Transferna plačila zajemajo pokojnine, otroške dodatke, bolniške in razne socialne dodatke. V glavnem gre za plačila, ki ne zahtevajo protistoritve prejemnika.
 - razlika med izvozom in uvozom (X – M) – Gospodarstva si medsebojno izmenjujejo del bruto domačega proizvoda. Proizvode, ki jih sama nimajo ali so predragi kupujejo v tujini, nekatere, ki jih proizvajajo ceneje ali pa jih neko drugo gospodarstvo nima, pa tja izvažajo. Kot izdatke za nakup našega BDP je potrebno upoštevati samo neto izvoz, to je razliko med izvozom in uvozom. Pri stanju, ko je uvoz večji od izvoza, je naša domača poraba večja od proizvedenega BDP. V primeru, ko je neto izvoz pozitiven, pa del našega BDP kupi tujina, zato je BDP za domačo porabo manjši.

S seštevanjem vseh štirih vrst izdatkov dobimo bruto domači proizvod:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

- c) Metoda dodane vrednosti: Temelji na ugotavljanju vrednosti bruto proizvodnje (BVP) vseh podjetij, od katere odštejemo vmesno porabo (VP). Pomeni celotni prihodek vseh podjetij zmanjšan za vrednost proizvodnih dejavnikov, ki so jih podjetja kupila od drugih. Tako bi lahko dodano vrednost sestavljale plače, obresti, dobiček, amortizacija in posredni davki. S tem, ko smo odšteli vmesno porabo, to je različne polizdelke, surovine, energijo, smo se izognili dvojnemu šteju.

Tabela 6.1: Primer izračuna dodane vrednosti

Faza proizvodnje	Prihodek EUR	Vmesna poraba EUR	Dodana vrednost EUR
Gozdar	1.000	0	1.000
Žaga	1.200	1.000	200
Tovarna pohišta	1.800	1.200	600
Trgovina	2.500	1.800	700
Skupaj	6.500	4.000	2.500
Skupaj BDP	6.500 – 4.000 = 2.500 = BDP		

Vir: Lasten

6.3 GOSPODARSKA RAST

Med najpomembnejše cilje vsakega gospodarstva sodi tudi doseganje visoke gospodarske rasti. Merimo jo z stopnjo rasti BDP, ki je običajno izražena v odstotkih.

$$\text{Stopnja rasti BDP} = \frac{\text{BDP}_t - \text{BDP}_{t-1}}{\text{BDP}_{t-1}} \times 100$$

t = oznaka za leto

Pri primerjanju in računanju gospodarske rasti za več let, je potrebno zagotoviti primerljive podatke. Zato je potrebno nominalni družbeni proizvod za vsako leto popraviti za stopnjo inflacije. Primerjanje velikosti BDP v posameznih letih s tekočimi cenami (nominalni) nam zaradi inflacije ne da prave slike o gibanju BDP. Realno rast BDP dobimo samo z obračunom po stalnih cenah.

Tabela 6.2: Primer pretvorbe nominalnega BDP v realni BDP

leto	2005	2006	2007	2008
BDP v mio EUR nominalne cene	28.867	31.211	35.163	38.259
Rast cen v %	1,6	2,1	4,2	3,8
Deflator		1,021	1,042	1,038
Realni BDP po cenah iz 2005	28.867	30.569 31.211 / 1,021	33.052 35.163 / (1,021 × 1,042)	34.645 (38.250 / (1,021 × 1,042 × 1,038))
Realni BDP po cenah iz 2006	29.473 (28.867 × 1,021)	31.211	33.746 35.163 / 1,042	35.995 38.259 / (1,042 × 1,038)
Realni BDP po cenah iz 2007	30.711 (28.867 × 1,021 × 1,042)	32.522 (31.211 × 1,042)	35.163	36.858 38.259 / 1,038
Gospodarska rast v %		5,9	8,1	4,8

Vir: Lasten

V izbranem baznem letu je nominalna vrednost BDP enaka realni vrednosti BDP. V primeru, da vzamemo bazno leto 2006, bomo izračunali realni BDP po cenah iz leta 2005 tako, da bomo nominalni BDP iz leta 2005 pomnožili z deflatorjem v letu 2006. Če pa želimo pretvoriti nominalno vrednost BDP v realno po cenah iz leta 2007, bomo nominalno vrednost BDP iz leta 2007 delili z deflatorjem v tem letu. V primeru, da bi računali realni BDP iz leta 2008 bi delili nominalni BDP iz leta 2008 s produktom deflatorjev iz leta 2008 in 2007.

Stopnjo realne rasti BDP v letu 2006 v primerjavi z letom 2005 bi izračunali:

Koeficient realne rasti $BDP_{2006/2005} = \text{koeficient rasti nominalnega BDP}_{2006/2005} / \text{koeficientom rasti cen}_{2006/2005} (\text{deflatorjem}) = 1,081/1,021 = 1,058$

Stopnja realne rasti BDP $= (1,058 - 1,000) \times 100 = 5,8 \%$. V letu 2006 je bil BDP za 5,8 % realno večji, kot v letu 2005.

Tabela 6.3: Letne stopnje realne rasti BDP v Sloveniji

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bruto domači proizvod	4,0	2,8	4,3	4,5	5,8	6,8	3,5

Vir: <http://www.stat.si/doc/statinf/03-si-019-0901.pdf>

6.3.1 Kaj ni zajeto v BDP

Naturalna potrošnja

Vemo, da je BDP skupna vrednost proizvedenih dobrin in storitev nekega gospodarstva. Del teh proizvodov pa se ne proda na trgu ampak ga velika gospodinjstva in kmetje porabijo za zasebno rabo (vzdrževanje lastnega stanovanja, pridelava zelenjave itd). To je naturalna potrošnja, ki jo Statistični urad le oceni in statistično ni zajeta v bruto domači proizvod. Zaradi tega je dejanski proizvod praviloma večji od statistično prikazanega.

Siva ekonomija

Je neregistrirana ekonomska dejavnost. Gre za proizvodnjo blaga in opravljanje storitev, ki je sicer dovoljena, vendar jo posamezniki prikrivajo, predvsem zaradi plačevanja davkov. Je zelo razširjena. Proizvod, ki nastaja v sivi ekonomiji je zelo težko izmeriti, zato ga statistični urad le oceni in ni zajet v BDP. Praviloma je siva ekonomija bolj razširjena v manj razvitih gospodarstvih. Področja, kjer je prisotna, so številna. Na nekaterih je bolj izrazita, posebno tam, kjer jo je težje odkrivati, drugje pa manj. Razlogi za nastanek so različni: visoka brezposelnost, premajhni dohodki, preveliki davki, neučinkovita zakonodaja, premajhne kazni za opravljanje neprijavljene dejavnosti itd. V posameznih gospodarstvih je odstotek sive ekonomije zelo različen in se giblje od 5 % pa vse do 30 %, ponekod celo več.

V razmislek

Na internetu poiščite gospodarstva z največjimi stopnjami gospodarske rasti. Kje vidite vzroke za takšno rast? S kakšnimi povprečnimi stopnjami rastejo zahodna razvita gospodarstva?

V katerih dejavnostih je siva ekonomija najbolj prisotna. Kaj mislite, se siva ekonomija v Sloveniji povečuje ali ne? Zakaj pravimo, da ima siva ekonomija svoje slabe in dobre strani?

6.4 MEDNARODNA PRIMERJAVA BDP

Svet je neenak, saj skoraj polovica ljudi na našem planetu zasluži manj kot evro na dan.

»Slovenski BDP na prebivalca v SKM (standard kupne moči) je bil leta 2008 za 10 % nižji od povprečnega v EU-27« (http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2452, 16.11.2009).

Statistika, razne finančne in druge institucije spremljajo in primerjajo stopnje rasti BDP posameznih gospodarstev. Smiselno je primerjati BDP na prebivalca, kajti na BDP vpliva tudi velikost nekega gospodarstva, število prebivalcev, razvitost itd. Čim večji je BDP na prebivalca, tem bolj je neka država razvita in obratno.

Če hočemo velikost BDP primerjati na mednarodni ravni, ga moramo primerjati v isti valuti. Navadno je to ameriški dolar, v zadnjem času pa tudi evro. Najpogostejši metodi primerjave sta: metoda uradnega tečaja in metoda kupne moči.

Pri metodi **uradnega tečaja** se vrednost BDP na primer preračuna v ameriške dolarje s pomočjo uradnega tečaja. Metoda je lahko netočna, ker so včasih devizni tečaji mnogih valut precejšeni ali podcenjeni.

$$\text{BDP na prebivalca v USD} = \frac{\text{BDP v nacionalni valuti} \times \text{srednji tečaj USD}}{\text{srednje število prebivalcev}}$$

Z metodo **paritete kupne moči** merimo kupno moč prebivalcev. Ta se razlikuje po državah zaradi različne ravni cen, kar pomeni, da imajo nekatere države dražje, nekatere pa cenejše življenje. Ameriški dolar ima na primer v državah z nižjimi cenami večjo kupno moč z višjimi pa manjšo.

Primer

Raven cen v Sloveniji je na primer 20 % nižja kot v ZDA, kar pomeni, da je BDP na prebivalca v Sloveniji po kupni moči izračunan s to metodo večji (za $1/0,80 = 1,25$, to je za 25 %), kot če bi ga računali z uradnim tečajem.

PKM = cena košarice v EUR / cena košarice v USD

PKM = pariteta kupne moči

Naslednja tabela prikazuje BDP na prebivalca v nekaterih državah članicah Evropske unije in nekaterih večjih svetovnih gospodarstvih. Izražen je v standardu kupne moči (SKM) za leto 2008. SKM je umetna, fiktivna valuta, ki je na ravni povprečja držav EU enaka enemu evru.

http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/04-129-mp.htm.

Vidimo, da nekatere države dosegajo le 40 % povprečja BDP držav članic EU. Na drugi strani pa imamo take, ki to povprečje močno presegajo. Posebno odstopajo Luxemburg, Irska in Nizozemska. Najbolj pa so pod povprečjem zadnji pristopni članici Bolgarija in Romunija. Še vedno pa obstaja precejšnja razlika med tako imenovano skupino EU-15 in državami, ki so kasneje pristopile k Skupnosti.

Tabela 6.4: Primerjava BDP na prebivalca v nekaterih članicah EU-27 po standardu kupne moči (SKM) – Purchasing Power Standards (PPS) za leto 2008.

Država	Povprečje EU-27	V EUR po SKM
EU-27	100	25.100
Avstrija	123	30.900
Bolgarija	40	10.100
Grčija	95	23.400
Irska	140	34.300
Italija	100	25.200
Luksemburg	253	68.100
Nemčija	116	29.100
Nizozemska	135	33.900
Romunija	46	11.500
Slovenija	90	22.700
Združeno kraljestvo	117	29.400
Švica	141	35.500
Japonska	110	27.800
ZDA	154	38.700

Vir: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/main_tables in http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2452

Na našem planetu pa so tudi države, ki imajo BDP na prebivalca po kupni moči sramotno nizek. Ljudje živijo v revščini in na robu preživetja. Poglejmo nekaj takih držav.

Tabela 6.5: BDP na prebivalca v nekaterih revnih državah za leto 2008

Država	V EUR po SKM 1€ = 1,48\$	V USD po SKM
Čad	517	765
Gana	479	709
Uganda	338	500
Zimbabwe	212	314

Vir: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/resQuery.asp>

Upamo, da bo 21. stoletje prineslo bolj uravnotežen razvoj in enakomernejšo ter pravičnejšo porazdelitev bogastva in koristi med vse ljudi tega sveta.

6.5 PROIZVODNA STRUKTURA BDP

Po proizvodni strukturi BDP lahko primerjamo koliko posamezne dejavnosti prispevajo k letni rasti bruto domačega proizvoda. V razvitih tržnih gospodarstvih vse večji delež pripada storitveni dejavnosti oziroma terciarnemu sektorju, najmanj pa prispevajo dejavnosti primarnega sektorja, to je kmetijstva, ribištva, rudarstva. Na drugem mestu imamo sekundarni sektor, kjer je v glavnem zastopana industrija oziroma predelovalna dejavnost.

Prispevek dejavnosti pri ustvarjanju BDP v Sloveniji v letu 2008 si lahko ogledate na:

http://www.stat.si/letopis/2009/26_09/26-10-09.htm.

V razmislek

Katere dejavnosti v Sloveniji so najbolj izpostavljene gospodarski krizi. Pojasnite zakaj. Na spletni strani Statističnega urada poskusite ugotoviti, kateri sektorji so največ prispevali k rasti BDP v Sloveniji v letu 2009? Kje so razlogi za tako neenakomerno rast BDP v svetu?

6.6 POVZETEK

Bruto domači proizvod zajema vrednost vseh končnih proizvodov in storitev, ki jih je neko gospodarstvo proizvedlo v določenem obdobju. Upoštevano je geografsko načelo.

Bruto nacionalni proizvod pa zajema vse končne proizvode in storitve proizvedene v določenem obdobju s proizvodnimi dejavniki v lasti državljanov neke države. Upoštevano je načelo lastništva.

BDP ugotavljamo na več načinov:

- po dohodkovni metodi ugotavljamo dohodke lastnikov proizvodnih dejavnikov,
- po metodi uporabe, spremljamo porabo posameznih agregatnih porabnikov,
- po metodi dodane vrednosti ugotavljamo celotni BDP zmanjšan za vmesne dobave.

V primerih, ko cene na trgu rastejo, lahko realni bruto domači proizvod ugotovimo tako, da izločimo vpliv cen. To naredimo z deflacioniranjem nominalnega BDP. Če je indeks cen večji od 100, potem bo realni BDP manjši od nominalnega in obratno.

Siva ekonomija je neregistrirana ekonomska dejavnost. Ima negativne učinke na državni proračun in predstavlja konkurenco registrirani dejavnosti. Prisotna je na skoraj vseh področjih in jo je težko natančno spremljati in izmeriti.

Najpomembnejši makroekonomski kazalec po katerem se gospodarstva primerjajo v svoji razvitosti, je bruto domači proizvod. Zaradi različnih dejavnikov, ki vplivajo na velikost BDP, je najprimernejši kazalec velikost BDP na prebivalca.

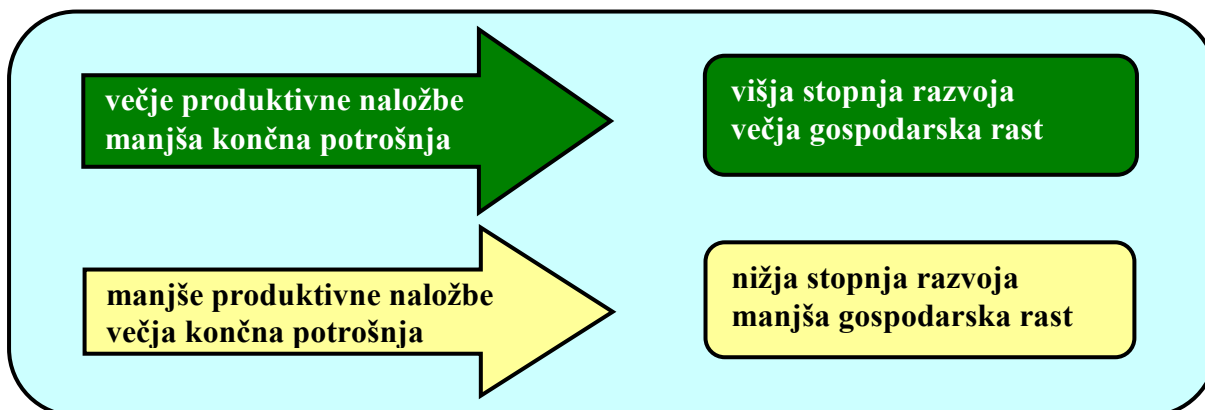
V razvitih tržnih gospodarstvih največ prispevajo k rasti BDP storitvene dejavnosti.

6.7 VRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Kaj je bruto domači proizvod in s katerimi metodami ga izračunavamo?
2. S katerimi težavami se srečujemo pri merjenju bruto družbenega proizvoda?
3. Pojasnite metodo izračuna dodane vrednosti v verigi od pšenice do prodaje kruha.
4. Opredelite sivo ekonomijo, njene slabosti in koristi.
5. Kako računamo BDP po metodi izdatkov?
6. V državi se je nominalni BDP v letu 2008 povečal za 10 % v primerjavi s prejšnjim letom, realni pa le za 4 %. Kakšna je bila stopnja rasti cen v letu 2007?
7. V državi se je nominalni BDP povečal v letu 2008 za 10 %, ob 15 % rasti cen. Kolikšna je bila realna rast BDP?
8. Ali menite, da visoka stopnja rasti BDP nujno prinaša tudi večjo blaginjo?

7 PORABA BRUTO DOMAČEGA PROIZVODA

7.1 UVOD

Proizvode in storitve porabljajo določene skupine v neki družbi. Njihova tržna vrednost je enaka izdatkom za njihov nakup. Del proizvodov in storitev gre tudi v izvoz.

Od gospodarskih razmer in strategije razvoja gospodarstva je odvisno, kako bo država z ukrepi ekonomske politike vplivala na porabo različnih sektorjev. Večja zasebna poraba (C), pomeni manj sredstev za investicije (BI). Poleg zasebne porabe in investicij pa del bruto domačega proizvoda potroši država (G), del pa je namenjen izvozu (X).

$$Y = C + BI + G + (X - M)$$

Tabela 7.1: Izdatkovna struktura BDP Slovenije po tekočih cenah v letu 2008

Porabniki	V mio EUR	Struktura v %
Domača potrošnja skupaj	38.259	103,00
Končna potrošnja	26.316	70,90
Gospodinjstva	17.944	52,00
NPISG	283	0,80
Država	6.735	18,10
Individualna potrošnja	4.072	11,00
Kolektivna potrošnja	2.664	7,20
od tega: dejanska individualna potrošnja	23.652	63,70
Bruto investicije	11.943	32,20
Bruto investicije v osnovna sredstva	10.742	28,90
Spremembe zalog in vred.predmeti	1.201	3,20
Saldo menjave s tujino	-1.124	-3,00
Izvoz blaga in storitev	25.134	67,70
Blago (fob)	20.048	54,00
Storitve	5.086	13,70
Minus: uvoz blaga in storitev	26.258	70,70
Blago (fob)	22.726	61,20
Storitve	3.532	9,50
Bruto domači proizvod	37.135	100,00

Vir: <http://www.stat.si/letopis/LetopisVseбина.aspx?poglavje=26&lang=si>

7.2 OMAČA ZASEBNA PORABA

V strukturi porabe slovenskega BDP pomeni najobsežnejšo postavko potrošnja gospodinjstev. Po velikosti presega bruto investicije in porabo države.

Med izdatki za zasebno porabo so na prvem mestu gospodinjstva, ki v okviru celotnega agregatnega povpraševanja porabljajo največ. Sem spadajo vsi nakupi blaga (od različnih gospodinjstevskih aparatov, avtomobilov, pohištva, ipd.), ki predstavljajo trajne dobrine in drugi izdatki (obleka, hrana, nujne življenjske dobrine, različne storitve, kot so zdravstvene, izobraževanje, kultura,...).

Najpomembnejši vir prejemkov prebivalstva so osebni dohodki, dobički, obresti, rente, sledijo pokojnine, prejemki iz socialne pomoči, štipendije, ostalo. Od celotnega razpoložljivega dohodka največji del predstavljajo plače. Za plače je pomembno, da njihova vrednost v primerjavi z inflacijo ne pada, ampak ohranja realno kupno moč pri nakupu življenjskih potrebščin. Nominalne plače se od realnih razlikujejo v tem, da predstavljajo v denarju izraženo vrednost dela v določenem časovnem obdobju.

Koeficient rasti realnih osebnih dohodkov (KROD) izračunamo z deljenjem koeficientov rasti povprečnih nominalnih osebnih dohodkov in cen življenjskih potrebščin.

Primer

V letu 2008 je bila celotna masa za plače 20 % višja kot v letu 2007, cene življenjskih potrebščin pa so bile 15 % višje kot v letu 2007. Kolikšen je bil koeficient realne rasti plač v letu 2008?

$$\text{KROD} = \frac{\text{koeficient rasti nominalnih OD}}{\text{koeficient rasti cen življenjskih stroškov}} = \frac{1,2}{1,15} = 1,043$$

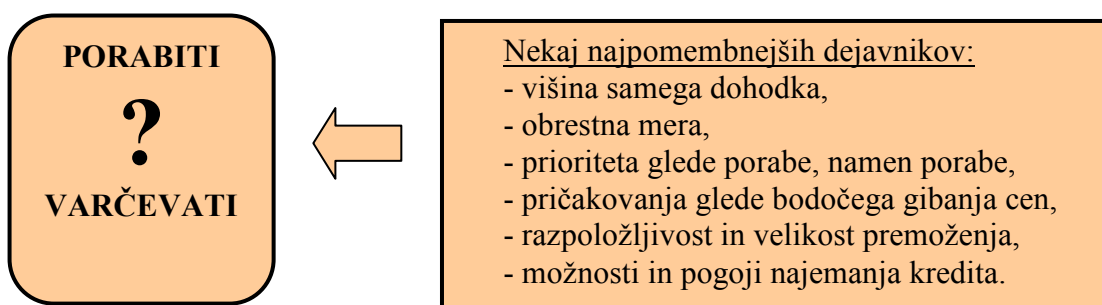
Plače so bile realno večje za 4,3 %.

Za ravnovesje v narodnem gospodarstvu je zelo pomembna tudi zveza med produktivnostjo dela in nominalnimi osebnimi dohodki. Temeljno pravilo z vidika narodno gospodarskega ravnovesja pravi, da rast nominalnih osebnih dohodkov ne sme prehitovati rasti produktivnosti dela, ker to povzroča inflacijo in zmanjšuje konkurenčno sposobnost gospodarstva.

7.2.1 Varčevanje in potrošnja

»Varčevanje je fina stvar, še posebej, če jo zate opravijo starši« (Sir Winston Churchill).

Gospodinjstva lahko dohodek, ki ga imajo na razpolagajo potrošijo ali privarčujejo. Na odločitve med potrošnjo in varčevanjem vpliva veliko dejavnikov.

V razmislek

Kako vplivajo na odločitve o porabi oziroma varčevanju zgoraj navedeni dejavniki?

Utemelji, kako vpliva nizka oziroma visoka obrestna mera na: investicije, potrošniške kredite, varčevanje?

Utemeljite ali plače v Sloveniji ohranjajo realno kupno moč? Na spletni strani SURS pogledjte katere dobrine predstavljajo največji delež v potrošnji gospodinjstev.

Celotni razpoložljivi dohodek gospodinjstev je razporejen na potrošnjo in varčevanje. Varčevanje je pomembno, ker je temeljni vir investicij.

Zelo pomemben pokazatelj, ki določa velikost investicijskega multiplikatorja je mejna nagnjenost k trošenju. Pove nam, kolikšen del dodatnega dohodka so gospodinjstva pripravljena potrošiti.

»Multiplikator je makroekonomska teorija, ki jo uporabljamo za razlago načina dolgoročnega določanja outputa. Izraz multiplikatorja izhaja iz spoznanja, da vsaka sprememba izdatkov (kot naložb) za eno denarno enoto, vodi v spremembo BDP za več kot eno denarno enoto (ali v pomnoženo spremembo)« (Samuelson in Nordhaus, 2002, 446).

7.3 INVESTICIJE

Ekonomski subjekti del svojih prihrankov ali tudi tujih sredstev, zaradi načrtovanih potreb, namenijo nakupu strojev, opreme poslovnih prostorov, stanovanjskih zmogljivosti, zalog, tehnologije itd. Pravimo, da investirajo, kar pomeni, da povečujejo obseg stvarnega premoženja.

Investicije so pomembne zato, ker lahko pomembno vplivajo na agregatno povpraševanje s tem pa tudi na celotno gospodarsko aktivnost in zaposlenost. Po drugi strani pa investicije vplivajo na povečanje delujočega kapitala, povečanje agregatne ponudbe, povečanje BDP in dolgoročno na gospodarsko rast.

Razlikujemo:

- investicije v osnovna sredstva (stroji, poslovne zgradbe, zgradbe gospodinjstev, patenti,...)
- investicije za povečanje zalog (končnih proizvodov, repromateriala).
- investicije v izobraževanje, razvojno raziskovalno dejavnost, usposabljanje, organizacijsko in drugo znanje. Pravimo jim tudi mehke investicije. Za današnji in bodoči hitri razvoj so te najpomembnejše.

7.3.1 Dejavniki, ki vplivajo na investicije

Temeljni motiv pri odločanju o investicijah je pričakovani dobiček. V tržnem gospodarstvu odloča o investicijah vsak podjetnik samostojno. Obseg investicij je odvisen od različnih dejavnikov:

- višine obrestne mere,
- velikosti delujočega kapitala,
- količine prihrankov,
- pričakovanega dobička in rasti BDP.

Podjetja lahko investicije financirajo iz lastnih virov, z izdajo obveznic ali z najemom posojila. Pri tem je pomembna obrestna mera. Višina obrestne mere vpliva na najemanje

kreditov za financiranje investicij. Podjetnik pričakuje, da bo pričakovani donos investicije bistveno presegal višino obrestne mere za najeto posojilo.

Velikost že delujočega kapitala, je povezana z obrabo le – tega in ga je zato potrebno nadomeščati z novim. Prav tako je pomembna načrtovana količina proizvodnje, ki zahteva določen obseg kapitala. Če tega ni dovolj, je to motiv za naložbe.

Večji prihranki so lahko tudi motiv za nove naložbe v sodobnejšo in bolj izpopolnjeno tehnologijo.

Pričakovano večje povpraševanje vpliva na večjo proizvodnjo in ponudbo. Večji dohodki pa vplivajo na povečanje investicij. Ko pričakujemo manjše povpraševanje ali recesijo, se bodo investicije zmanjšale.

Vaja

V Statističnem letopisu (SURS) ugotovite, na katerih področjih je imela Slovenija največ investicij v letu 2008 in 2009. Kakšne ukrepe bi predlagali predsedniku vlade RS za povečanje investicij v državi?

7.3.2 Rast in učinkovitost investicij

Investicijski multiplikator

Že uvodoma smo napisali, da investicije kratkoročno vplivajo na agregatno povpraševanje, in povečanje BDP, dolgoročno pa tudi na ponudbo. Izgradnja objektov, nakup strojev, tehnologije, naložbe v znanje itd., pomenijo povečano agregatno povpraševanje. Povečanje ne pomeni le povečanje za znesek naložb, ampak je to povečanje večje. Primarna naložba sproži neskončno verigo sekundarnih potrošnih izdatkov.

Za koliko se poveča proizvod zaradi začetnega investicijskega izdatka, lahko izračunamo s pomočjo formule.

$$\alpha_1 = \frac{\Delta Y}{I} = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{MPS}$$

α_1 = investicijski multiplikator

MCP = mejna nagnjenost k trošenju (v nekaterih učbenikih tudi c)

MPS = mejna nagnjenost k varčevanju (v nekaterih učbenikih tudi s)

Velikost multiplikatorja je odvisna od mejne nagnjenosti k trošenju oziroma od mejne nagnjenosti k varčevanju. Z večanjem mejne nagnjenosti k trošenju se bo multiplikator povečeval, z manjšanjem mejne nagnjenosti k trošenju pa zmanjševal.

Multiplikativni učinek investicij deluje tako v smeri povečanja kot tudi zmanjšanja BDP. Če se investicijski izdatki zmanjšajo, se bo tudi BDP zmanjšal in sicer za več kot so se zmanjšale investicije.

Primer

Trgovinska družba v izgradnjo mega zabavišnega objekta investira 10 mio EUR. Investicija pomeni za gradbeno podjetje povečanje dohodka za 10 mio EUR. Gradbeno podjetje del tega dohodka nameni za potrošnjo. Če je njegova mejna nagnjenost k trošenju na primer 0,75, bo 7,5 mio EUR namenilo za nakupe različnih materialov, surovin itd. Teh 7,5 mio predstavlja za prodajalce različnih materialov ravno tako dohodek. Če je tudi njihova mejna nagnjenost k

trošenju 0,75 pomeni, da bodo potrošili 5,6 mio EUR, ta znesek pa predstavlja dohodek tistih, ki so jim prodali določeno blago. Veriga trošenja se tako ponavlja še naprej s tem, da so zneski za potrošnjo vse manjši. Poglejmo za koliko se poveča proizvod zaradi začetnega investicijskega izdatka.

$$\alpha_1 = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - 0,75} = \frac{1}{0,25} = 4$$

Investicijski multiplikator je 4, kar pomeni, če se investicija poveča za 1 mio EUR pri mejni nagnjenosti k trošenju 0,75, se proizvod poveča za 4 mio EUR.. Celotno povečanje BDP pa dobimo, če začetno povečanje investicij pomnožimo z multiplikatorjem..

$$\Delta Y = \alpha_1 \times I = 4 \times 10 = 40$$

Ob začetni investiciji 10 mio EUR in mejni nagnjenosti k trošenju 0,75 se bo proizvod povečal na 40 mio EUR.

Multiplikativnega učinka na potrošnjo nimajo samo investicije, ampak vsak izdatek v katerega se je spremenil prihranek.

Mejni kapitalni koeficient

Investicijski multiplikator pojasnjuje povpraševalni učinek investicij, mejni kapitalni koeficient pa kaže na prispevek investicij k agregatni ponudbi. Investicije dajejo svoj prispevek k agregatni ponudbi, ko se aktivirajo, oziroma aktivno vključijo v proizvodni proces.

Za rast bruto domačega proizvoda ni pomembna samo velikost investicij, ampak tudi učinkovitost investicij. Učinkovitost investicij prikazuje mejni kapitalni koeficient (MKK).

$$\text{MKK} = \frac{I}{\Delta Y}$$

Velikost MKK pokaže, koliko enot investicij je potrebnih za enoto povečanja BDP. Čim večja je vrednost MKK, tem več investicij je potrebnih za povečanje BDP za enoto in tem manj učinkovite so investicije.

Mejni kapitalni koeficient je recipročna vrednost investicijskega multiplikatorja .

$$\text{MKK} = \frac{I}{\Delta Y} = \frac{1}{\alpha_1}$$

Primer

Če je investicijski multiplikator 4 (glej gornji primer), je mejni kapitalni koeficient MKK = 0,25. $\text{MKK} = I / \Delta Y = 1 / 4 = 0,25$

$$\alpha_1 = 4$$

$$\text{MKK} = \frac{1}{4} = 0,25$$

MKK 0,25 pomeni, da je bilo potrebno za povečanje enega evra BDP investirati 0,25 evra.

7.4 DRŽAVNA PORABA

Do sedaj smo spoznali dva porabnika BDP in sicer gospodinjstva in investicije, v nadaljevanju bomo spoznali še porabo države. Poraba države je pomembna z vidika doseganja ekonomskih in socialnih ciljev gospodarstva. Pri tem je pomembno, da so sredstva porabljena za prave namene, predvsem pa učinkovito. Od tega naj bi v največji meri imela korist celotna družba – javne dobrine.

Država lahko z velikimi investicijami (avtoceste, železnice) vzpodbuja proizvodnjo in s tem povečuje zaposlovanje. To je še posebej pomembno v času večjih gospodarskih kriz, ko se gospodarstvo nahaja v recesiji in ko nihče noče investirati. S socialnega vidika ima država pomembno vlogo, ker lahko z različnimi transferi pomaga socialno ogroženim in s tem blaži dohodkovne napetosti med prebivalstvom ter zmanjšuje pojav revščine. Država lahko z različnimi ukrepi posega tudi na trg dela.

Primer

S programom aktivne politike zaposlovanja za obdobje 2007–2013 želi država povečati zaposlenost, spodbujati nove zaposlitve, povečati konkurenčnost zaposlenih, zmanjšati strukturno brezposelnost, dvigniti izobrazbeno raven. Program si lahko ogledate na spletni strani: http://www.ess.gov.si/SLO/DEJAVNOST/Programi/apz_2007_2013.pdf.

Javna poraba v Sloveniji pomeni porabo vseh sredstev, ki jih porabi država. Delimo jo na:

- Potrošnja države: nakupi blaga in storitev za šolstvo, zdravstvo, javne službe, vojsko, policijo, delovanje vlade, ministrstev in za plače uslužbencev.
- Transfere prebivalstvu: pokojnine, invalidnine, zdravstveno varstvo, štipendije, pomoč brezposelnim.
- Državne investicije: gradnja cest, železnic, mostov, vodovodov.
- Obresti: za javni dolg.

Največji javni porabniki v Sloveniji so:

- Država (centralni proračun se financira z davki, prispevki, taksami).
- Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (financiranje s prispevki).
- Zavod za zdravstveno varstvo (financiranje s prispevki).
- Občine (občinski proračun se financira z davki in taksami).

Deleži javne porabe se od države do države zelo razlikujejo. Odvisni so od gospodarske aktivnosti, institucionalne ureditve in načina financiranja javnih potreb. V nekaterih industrijskih državah, kot je npr. Amerika in Avstralija, je ta delež okrog 30% BDP. Skandinavske države imajo bistveno večjo javno porabo, okoli 50 %. V državah evro območja je ta delež med 30 in 50 % BDP.

Proračunski odhodki Slovenije, ki zajemajo vse štiri osnovne porabnike so bili v letu 2008 16.424 milijona EUR. To predstavlja 44,2 % BDP Slovenije. Od tega je bilo največ sredstev namenjenih socialnim transferom 16,7 %, za zaposlene 11,1 %, bruto investicijam 4,4 %, vmesni porabi 6 %, ostalo 6 %.

Proračunski prihodki so bili 15.756 mio EUR, kar je 42,4 % BDP Slovenije. Največji del prihodkov predstavljajo davki na proizvodnjo in uvoz – to je 14 %, socialni prispevki 14,3 %, tekoči davki na dohodke in premoženje 9 %, ostalo 5,1 %.

Primanjkljaj države za leto 2008 je z redno revizijo ocenjen na 667 milijonov EUR ali 1,8 % BDP, pred revizijo 351 milijonov EUR ali 0,9 % BDP.

Podrobnejši ogled javno finančnih prihodkov in odhodkov lahko dobite na spletni strani:

http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2661.

Proračunska poraba za leto 2008 je bila tako še v okviru konvergenčnih kriterijev s katerimi se ocenjuje ekonomska in pravna usklajenost držav članic. Določeni so z Maastrichtsko pogodbo iz leta 1992. Med njimi sta tudi dva kriterija, ki se nanašata na vzdržnost javnih financ, in sicer:

- javno finančni primanjkljaj ne sme presegati 3 % BDP, razen, če je prekoračitev začasna, vendar blizu referenčne meje,
- javni dolg ne sme presegati 60 % BDP.

Veliko držav članic EU ima javno finančni primanjkljaj in celotni javni dolg večji od dovoljenega in tako kršijo določila skupnosti. Javno finančni primanjkljaj držav članic EU se je zelo povečal prav zaradi negativnih učinkov gospodarske krize. Zaradi padca gospodarske aktivnosti so se zmanjšali prihodki v proračune, po drugi strani pa se je povečala aktivnost držav v podporo gospodarstvu in ohranjanju zaposlenosti.

»Primanjkljaj države bo po napovedih ministrstva za finance v letu 2009 znašal 2.119 milijonov evrov ali 5,9 % BDP, dolg konec leta pa bo 12.253 milijonov EUR ali 34,2 % BDP« (http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2661, 25. 11. 2009).

V razmislek

Ali bo Slovenija v bližnji prihodnosti še lahko izpolnjevala konvergenčna pravila? Se vam zdi odstotek javno finančnih odhodkov države Slovenije previsok, prenizek?

7.5 EKONOMSKI ODNOSI S TUJINO

Menjava med državami vpliva na spremembe njihovega bruto domačega proizvoda.

Značilnost današnjih sodobnih gospodarstev je njihova odprtost in medsebojna povezanost. Velik del proizvodov, surovin in raznovrstnih storitev namenjajo podjetja mednarodni menjavi. Kapital, tehnološko in drugo znanje, usmerjajo ali selijo finančna sredstva na področja, kjer je klima zanje najugodnejša in kjer dosegajo največje dobičke.

Velikost izvoza in uvoza blaga nekega gospodarstva prikazuje trgovinska bilanca. Ko je izvoz večji od uvoza, prikazuje trgovinska bilanca suficit, če je izvoz manjši od uvoza pa deficit. Podobno kot za blago imamo tudi bilanco storitev, ki prikazuje izvoz in uvoz storitev.

Tuje povpraševanje, ki omogoča izvoz, na primer slovenskih izdelkov, predstavlja del agregatnega povpraševanja, zato ga moramo prišteti k ostalim dejavnikom agregatnega povpraševanja. Pri uvozu pa gre za povpraševanje slovenskih subjektov po tujih izdelkih in storitvah, zato ga moramo odšteti od agregatnega povpraševanja.

Izvoz domačega gospodarstva je odvisen od tujega povpraševanja, relativnih cen domačih in tujih proizvodov in storitev ter deviznega tečaja. Izvoz se bo povečeval, če bodo domače cene relativno nižje od tujih, če bo vrednost domače valute nasproti tuji nižja, ker bo domače blago cenejše, če ga izrazimo v tuji valuti.

Uvoz tujega blaga pa bo večji, če bodo tuje relativne cene v primerjavi z domačimi ugodnejše, če bo vrednost domače valute v primerjavi s tujo višja, če bo dovolj velika kupna moč.

Tabela 7.2: Slovenski izvoz in uvoz blaga v milijonih EUR

Vrednost blaga	2007	2008	Indeks _{2008/2007}
uvoz	21.464,4	22.939,9	106,9
izvoz	19.798,5	20.278,4	102,4
primanjkljaj	1.665,9	2.661,5	159,7

Vir: <http://www.bsi.si/iskalniki/ekonomski-odnosi-s-tujino.asp?MapaId=230#>

Slovenski izvoz je bil v letu 2008 za 2,4 % višji kot v letu 2007. V istem času pa se je uvoz povečal za 6,9 %. Tako je imela v letu 2008 trgovinska bilanca Slovenije 2.661,5 mio EUR primanjkljaja. Pokritost uvoza z izvozom je bila 88,4 % in je bila slabša kot v letu 2007.

Poglobljeno znanje s področja ekonomskih odnosov, ekonomskih kazalnikov mednarodnega okolja in ekonomskih odnosov Slovenije s tujino lahko dobite na spletnem naslovu: <http://www.bsi.si/iskalniki/ekonomski-odnosi-s-tujino.asp?MapaId=230> in http://www.bsi.si/iskalniki/letna_porocila.asp?MapaId=709.

V razmislek

Ugotovite, kako gospodarska kriza vpliva na izvoz slovenskih podjetij. Na gornjem spletnem naslovu ugotovite izvoz in uvoz ter saldo bilance storitev za leto 2008 in 2009. V katere države največ izvažajo slovenska podjetja?

7.5.1 Plačilna bilanca

Različne oblike mednarodne menjave države z drugimi državami spremljajo tudi finančni prilivi in odlivi. Ti so zabeleženi v plačilni bilanci.

»Plačilna bilanca je prikaz vseh plačil, ki gredo legalno prek državne meje v določenem obdobju – navadno v enem letu« (Hrovatin, 2004, 91).

Plačilna bilanca je razdeljena na dva dela in sicer na:

- tekoči račun in
- kapitalski in finančni račun.

I. Tekoči račun

izvoz in uvoz blaga – prikazuje trgovinska bilanca,
 izvoz in uvoz storitev (transport, potovanja itd.) – prikazuje bilanca storitev,
 prejemi in izdatki v zvezi z delom in kapitalom – faktorski dohodki (dobički od neposrednih naložb, plače, dividende itd.),
 enostranski transferi (pokojnine, rente, dotacije drugi državi).

II. Kapitalski in finančni račun

kapitalski račun

- kapitalski transferi (nematerialno premoženje, zemlja, stavbe, druge nepremičnine, ki jih kupujejo veleposlaništva),
- patenti in licence, blagovne znamke, franšizing, druga intelektualna lastnina.

finančni račun:

- neposredne naložbe (nakup več kot 10 % vrednosti podjetja),
- naložbe v vrednostne papirje (nakup manj kot 10 % vrednosti podjetja),
- ostale naložbe (terjatve, obveznosti),
- mednarodne denarne rezerve.

III. Statistična napaka (postavka je namenjena zajetju manjših napak ali izpustitev, ki nastanejo pri knjiženju).

Tekoči račun prikazuje vsa plačila za blago in opravljene storitve, dohodke od dela in kapitala ter transferna plačila določene države tujcem in vsa tuja plačila tej državi za iste postavke.

Kapitalski in finančni račun pa zajema vsa plačila določene države za nakupe premoženja v tujini (obveznice, delnice, neposredne naložbe, zemlja) in plačila tujine za nakup premoženja v tej državi. Razen tega finančni račun zajema tudi najemanje kreditov v tujini in dajanje kreditov tujcem ter spreminjanje mednarodnih denarnih rezerv in tuje gotovine.

»Za plačilno bilanco velja, da je vsota saldov tekočega računa in kapitalskega in finančnega računa ter statistične napake, enaka nič« (Hrovatin, 2004, 97).

Kot vsaka bilanca mora biti tudi plačilna bilanca ob koncu obdobja izravnana. To omogoča knjiženje po načelu dvostavnega knjigovodstva. Vsaka postavka, ki se knjiži na kreditno stran, mora imeti protipostavko na debetni strani in obratno. Če so prilivi večji od odlivov, ima posamezen račun presežek, če so manjši pa primanjkljaj. V primeru, da ima tekoči račun določene države primanjkljaj, ga je potrebno odpraviti s presežkom na kapitalsko-finančnem računu. Odpravi se ga lahko z investiranjem tujcev v to državo, lahko pa tudi s črpanjem mednarodnih denarnih rezerv.

Pravilo pri presoji ali se postavka knjiži v dobro ali v breme je:

»Če transakcija prinese tujo valuto v državo, ji pravimo priliv (kredit) in jo zabeležimo kot plus. Če pa transakcija povzroči trošenje tuje valute je odliv (debet) in jo zabeležimo kot negativno. Na splošno je izvoz priliv in uvoz odliv« (Samuelson in Nordhaus, 2002, 683).

Primeri

Če podjetje Hrast najame kredit v tujini, se taka transakcija knjiži na kreditno stran, saj pride priliv v našo državo.

Če podjetje uvozi stroj iz tujine, se taka transakcija knjiži na debetno stran. Podjetje plača stroj in pride do odliva denarja iz države.

Intereuropa kupi v Rusiji zemljišče za izgradnjo terminala. Nakup premoženja v tujini se knjiži v kapitalski in finančni račun kot debetna postavka, ker je potrebno to premoženje plačati, gre za odliv denarja iz države.

Uravnotežena plačilna bilanca je eden izmed temeljnih ciljev vsakega gospodarstva. Niti dolgoročni presežek, niti primanjkljaj za državo nista zaželena, saj povzročata določene negativne učinke.

Dolgoročni presežek povzroča prevelik pritok deviz v državo, ki jih mora centralna banka odkupovati z domačim denarjem. Povečana ponudba domačega denarja pa pomeni znižanje obrestnih mer, to pa zmanjšanje varčevanja in povečevanje porabe, kar lahko vodi v večjo inflacijo.

Dolgoročno prevelik primanjkljaj plačilne bilance povzroča črpanje mednarodnih rezerv, ki jih ima država v tujini. Ko teh zmanjka, se mora država v tujini zadolževati. Pretirano zadolževanje lahko privede do problema poplačila dolgov in nezaupanja investitorjev pred morebitno nelikvidnostjo gospodarstva. Zunanji dolg je zato eden izmed zelo pomembnih kazalcev zadolženosti gospodarstva.

Podrobne podatke o postavkah plačilne bilance si lahko ogledate na spletni strani:

<http://www.bsi.si/iskalniki/bilteni.asp?MapaId=229#>.

V razmislek

Kako bi knjižili v plačilno bilanco naslednje transakcije: Banka San Paolo IMI kupi 90 % delež slovenske Banke Koper.

Renato je v letu 2009 prejel 7.000 EUR italijanske pokojnine.

Lipa Ajdovščina izvozi v Rusijo kuhinje v vrednosti 200.000 EUR.

7.5.2 Zunanji dolg

V razmerah, ko ni dovolj lastnih sredstev, ali ko se ta ne dobijo na domačem finančnem trgu oziroma so pogoji za preskrbo z njimi neugodni, so ekonomski subjekti prisiljeni poiskati ugodnejše vire na tujem trgu. Celotni zunanji dolg sestavljajo vsi sektorji v nekem gospodarstvu. V Sloveniji so to država, banke in ostali sektorji.

Zunanji dolg je sestavljen iz:

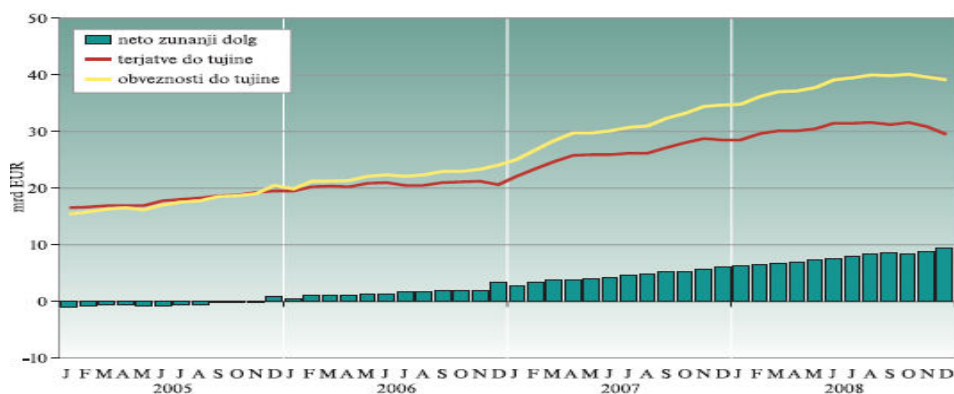
- javnega zunanjega dolga, s katerim se je zadolžila država,
- javnega zunanjega dolga podjetij za katere garancijo daje država,
- zasebnega zunanjega dolga, ki ga bodo morali odplačati ekonomski osebki, ki so posojila najeli.

Ko govorimo o zunanjem dolgu nekega gospodarstva moramo ločiti med bruto zunanjim dolgom in neto zunanjim dolgom. Neto zunanji dolg predstavlja razliko med bruto obveznostmi države do tujine in terjatvami te države do tujine.

Slovenija je imela v letu 2008 za 39.238 milijonov EUR obveznosti do tujine in 29.380 milijonov terjatev do tujine. Tako je njen neto zunanji dolg znašal 9.858 milijonov EUR. V primerjavi z letom 2007, ko je bil 6.351 milijonov EUR se je povečal za 55,22 %.

Javni in javno garantirani zunanji dolg Slovenije je v istem letu znašal 9.132 milijona EUR, do konca avgusta 2009 se je povečal na 12.103 milijona EUR. Negarantirani zasebni dolg je bil konec leta 2008 visok 30.106 milijona EUR.

<http://www.bsi.si/iskalniki/bilteni.asp?MapaId=229#>

Slika 7.1: Zunanji dolg

Vir: http://www.bsi.si/iskalniki/letna_porocila.asp?MapaId=709

Žižmond (1999) pravi, da lahko breme zunanjega dolga za državo ugotavljamo z različnimi kazalniki:

1. Bruto zunanji dolg lahko primerjamo z velikostjo izvoza blaga in storitev, če bi ga morali v celoti vrniti v enkratnem znesku.
2. Letni znesek odplačil zunanjega dolga, ki zajema glavnico in obresti, primerjamo s prilivi deviz od izvoza blaga in storitev. Kazalniku pravimo tudi delež servisiranja dolga $DSD = SD/X$. Z njim ugotavljamo, koliko odstotkov izvoza blaga in storitev je potrebno nameniti za odplačilo glavnice in obresti v enem letu.
3. Bruto zunanji dolg lahko primerjamo tudi z mednarodnimi deviznimi rezervami. Ta kazalnik nam pove, v kolikšni meri je celotni dolg pokrit z mednarodnimi denarnimi rezervami Banke Slovenije.
Slovenija je imela v letu 2008, 687,2 milijona EUR mednarodnih denarnih rezerv.
<http://www.bsi.si/iskalniki/bilteni.asp?MapaId=229#>.

7.6 POVZETEK

Izdatkovna sestava BDP nam prikazuje, koliko bruto domačega proizvoda porabijo gospodinjstva, koliko gre za investicije, koliko porabi država in kakšen je neto izvoz.

Domača zasebna poraba predstavlja npr. v Sloveniji največji delež v strukturi porabe BDP. Najpomembnejši vir, ki določa obseg porabe so dohodki gospodinjstev. Zanje je pomembno, da časovno ohranjajo realno vrednost. Celotni dohodek se deli na del za porabo in del za varčevanje. Dolgoročno je za gospodarstvo pomembno varčevanje, saj je to vir naložb.

Inflacija pomeni povečevanje rasti cen, deflacija pa zniževanje splošne ravni cen. Previsoka inflacija ima negativne učinke na gospodarstvo, ker vnaša zmedo na cenovnem in investicijskem področju.

Javna poraba oz. poraba države zajema vsa sredstva, ki jih porabijo: država, občine, Zavod za zdravstveno zavarovanje, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

Investicije pomenijo produktivno porabo dohodka. Povečujejo obseg delujočega kapitala, obseg ponudbe, dolgoročno gospodarsko rast, povpraševanje, zaposlenost, konkurenčnost. Odvisne so od: višine obrestne mere, velikosti delujočega kapitala, količine prihrankov, pričakovanega dobička in rasti BDP.

Plačilna bilanca prikazuje vse prilive in odlive denarja neke države z ostalimi državami v določenem obdobju. Sestavljena je iz tekočega računa in kapitalskega in finančnega računa. Uravnotežena plačilna bilanca je eden izmed temeljnih ciljev gospodarstva.

Zunanji dolg države je sestavljen iz dolga, ki ga je najela država, dolga za katerega jamči država in zasebnega dolga. Razlika med obveznostmi in terjatvami, ki jih ima država tujino predstavlja neto zunanji dolg.

7.7 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Kakšne negativne posledice prinaša inflacija?
2. Kakšen je investicijski multiplikator v državi, kjer je mejna nagnjenost k varčevanju 0,4?
3. Kakšne ukrepe sprejemajo države za zmanjševanje stopnje inflacije?
4. Kateri sta dve osnovni podbilanci plačilne bilance?
5. Pojasnite zakaj sta presežek in primanjkljaj PB za gospodarstvo nezaželeni.
6. Ko država sprejme ukrepe za znižanje inflacije, se navadno: (obkrožite črko)
 - a) gospodarska rast zviša, zaposlenost poveča,
 - b) gospodarska rast zviša, zaposlenost zmanjša,
 - c) gospodarska rast zniža, brezposelnost poveča,
 - d) gospodarska rast zniža, brezposelnost zmanjša
7. Kdo so porabniki BDP po izdatkovni strukturi?
8. Pojasnite razliko med nominalno in realno plačo.
9. Kateri dejavniki vplivajo na odločitve o varčevanju in porabi?
10. Kateri so štirje največji porabniki javnih sredstev v državi, od kje se financirajo?
11. Kaj so bruto investicije, kako so sestavljene, od kje se financirajo?
12. Kaj boste kot podjetnik/ica upoštevali pri odločitvah o investicijah?
13. Kako je sestavljen zunanji dolg države?
14. S katerimi kazalci ugotavljamo zunanjo zadolženost države?
15. S katerim kazalcem merimo učinkovitost investicij?

8 FISKALNA POLITIKA

8.1 UVOD

Tudi državni proračun je občutljiv na ekonomski problem. Razpolaga z omejenimi sredstvi, ki morajo biti racionalno uporabljena. Omejena sredstva istočasno ne omogočajo visokih plač, socialnih transferov, različnih subvencij in ne finančne pomoči državam članicam EU. Manjši prihodki, katerih vir so predvsem davki in prispevki, zahtevajo izbiro, odrekovanja in sprotna prilagajanja na strani odhodkov.

Učinkovita fiskalna politika mora delovati razvojno, varčevalno, v času kriz protikrizno in biti mora socialno vzdržna.

S fiskalno politiko deluje država na javne prihodke in odhodke, s pomočjo različnih zakonov in ukrepov. Kar pomeni, da iz različnih virov zagotavlja proračunska sredstva, ki jih nato namenja financiranju javne porabe.

Značilnost javnih izdatkov v današnjem času je, da ti vse hitreje naraščajo. Vzroki so v širjenju vloge države pri zagotavljanju javnih dobrin, staranju prebivalstva, demokratizaciji družbenih odnosov, vplivu globalizacije, v zadnjem času pa tudi v širjenju državne birokracije in neracionalne porabe javnih sredstev.

Fiskalna politika temelji na proračunu, ki je navadno sestavljen za obdobje enega leta. Prihodki in odhodki določenega obdobja izkazujejo različna stanja, ki navadno medsebojno niso usklajena. V primeru, da so odhodki večji od prihodkov je proračun v primanjkljaju oziroma deficitu, če pa so prihodki večji od odhodkov je proračun pozitiven, ima suficit.

Fiskalna politika Slovenije zajema vse javnofinančne prihodke in odhodke širše države. Pod širšo državo spadajo: državni proračun, občinski proračuni, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in Zavod za zdravstveno zavarovanje.

8.2 TEMELJNE FUNKCIJE FISKALNE POLITIKE

Alokacijska

Vsem državljanom zagotavlja dostopnost do nekateri javnih dobrin (osnovno šolstvo, zdravstvo, obramba, ceste, železnice, javna razsvetljava).

Prerazdelitvena

Omogoča enakomernejšo porazdelitev dohodka med prebivalci s pomočjo različnih mehanizmov (različne davčne stopnje, olajšave, transferi).

Stabilizacijska in razvojna

Skrbi za čim višjo stopnjo izkoriščanja proizvodnih zmogljivosti in s tem rasti BDP, zagotavljanje zaposlenosti in stabilnosti cen.

Fiskalna politika lahko vpliva na povpraševanje pospeševalno ali zaviralno. Odvisno je od razmer v katerih se gospodarstvo nahaja.

Z zmanjševanjem javnofinančnih izdatkov in povečevanjem davkov, se povpraševanje zmanjšuje. V takem primeru deluje fiskalna politika restriktivno. Restriktivna fiskalna politika je primerna za zmanjševanje ali odpravo inflacije.

Če država povečuje javnofinančne izdatke in zmanjšuje davke, to ugodno vpliva na povečevanje povpraševanja. Fiskalna politika deluje ekspanzivno. Takšna fiskalna politika je upravičena v času recesije, ko je potrebno spodbujati gospodarsko rast.

Za spodbujanje gospodarske rasti v času velikih in dolgotrajnih gospodarskih kriz lahko država organizira in financira tudi različna javna dela, ki blažijo problem brezposelnosti. Multiplikacijski učinek ima tudi gradnja različnih infrastrukturnih objektov.

Nekatere stabilizacijske in protikrizne ukrepe, ki jih je sprejela slovenska vlada si lahko ogledate na video posnetku: <http://tvslo.si/predvajaj/protikrizni-ukrepi-vlade-z-veliko-varcevanja/ava2.58663684/>.

Pretirana ekspanzivna politika pa lahko privede državo v javnofinančni primanjkljaj. Ta navadno ugodno vpliva na povečano gospodarsko rast, po drugi strani pa lahko privede do prevelikega zadolževanja in inflacije. Javnofinančni presežek pa deluje na gospodarsko rast restriktivno, saj država ne porabi vsega zbranega denarja za učinkovite naložbe kot bi ga lahko.

V razmislek

Kako deluje slovenska fiskalna politika v razmerah finančne in gospodarske krize? Navedite in pojasnite ukrepe, s katerimi poskuša slovenska vlada zmanjšati negativne posledice gospodarske krize?

8.3 JAVNOFINANČNI PRIHODKI

Poglejmo si najpomembnejše vire s katerimi država Slovenija polni svoj proračun. Iz spodnje tabele vidimo, da predstavljajo javno finančni prihodki v letu 2008, 15.339 mio EUR, oziroma 41.2 % bruto domačega proizvoda. Glavnino javno finančnih prihodkov predstavljajo različni davki, in sicer okrog 23 % vrednosti BDP, in socialni prispevki okrog 14 % vrednosti BDP. Skupaj okrog 37 %. Vse ostale postavke, davek na kapital, transferni prihodki in prihodki iz evropskega proračuna ter ostali prihodki predstavljajo le manjši delež.

Davki, so najpomembnejša postavka javnih prihodkov. Državi jih plačujejo pravne in fizične osebe. Pravna podlaga za plačevanje je veljavna zakonodaja. Davčni prihodki vključujejo različne oblike davkov. Med najpomembnejšimi so davki na dodano vrednost, dohodnine, davki od dohodka pravnih oseb, trošarine, davki na plače, davki od lastnine, carine, davki od iger na srečo, obvezni prispevki za socialno varnost.

Ločimo jih na neposredne in posredne. Med neposredne davke spadajo na primer, dohodnina, davek od dobička, davek od premoženja, socialni prispevki, če jih razumemo kot davščine. Plačujejo jih davčni zavezanci neposredno. Ti naj bi bili pravični, saj jih plačujejo osebe glede na njihovo ekonomsko moč. Posredne davke plačujejo potrošniki, ko s svojimi dohodki

kupujejo različne dobrine. Zajeti so v končni ceni blaga in so za vse potrošnike enaki ne glede na njihovo ekonomsko moč. Primeri takih davkov so DDV, trošarine, carine.

Pomembno postavko v javno finančnih prihodkih predstavljajo socialni prispevki. Plačujejo jih delodajalci, delavci, samozaposleni oziroma koristniki zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja ter zavarovanja v primeru brezposelnosti.

Med manjše postavke proračuna spadajo nedavčni prihodki. To so prihodki od upravljanja z državnim premoženjem, najemnine, koncesije, takse in druge pristojbine, denarne kazni itd. Prav tako predstavljajo majhen delež kapitalski prihodki in transferji, med katere sodijo prihodki od prodaje premoženja države (zgradbe, zemljišča, stroji). Transferni prihodki pa so prihodki, ki jih javna institucija prejema od drugih javno finančnih institucij. Približno odstotek prihodkov so predstavljala sredstva iz evropskega proračuna.

Tabela 8.1: Bilanca javno finančnih prihodkov za leto 2008

Najpomembnejši prihodki	Struktura	V % BDP
Prispevki za socialno varnost	33,2	13,7
Davek na dodano vrednost	20,5	8,5
Dohodnina	14,2	5,8
Davki od dohodkov pravnih oseb	8,2	3,4
Trošarine	8,0	3,2
Davki na plačilno listo	1,7	0,7
Davki na premoženje	1,4	0,6
Nedavčni prihodki	5,6	2,3
Kapitalski prihodki	0,8	0,3
Prejeta sredstva iz Evropske unije	2,4	1,0
Ostali	4,0	1,6
Skupaj	100,0	41,2

Vir: http://www.mf.gov.si/slov/tekgib/bilten/Konsolidirana_bilanca_javnega_financiranja_199_2-2009.xls – Lasten izračun na osnovi navedenega vira

Glede na vse večjo »luknjo« v državnem proračunu slovenska vlada intenzivno išče vire, da bi z njimi zmanjšala proračunski primanjkljaj. V prihodnjem letu lahko pričakujemo dvig trošarin, ki pomenijo enega izmed najpomembnejših prihodkov proračuna skupaj z davkom na dodano vrednost in dohodnino (Finance, 11. 11. 2009).

V razmislek

Kakšne makroekonomske in mikroekonomske učinke bi imel napovedani dvig trošarin na energente v prihodnjem letu na proračun, prevoznike, potrošnike, konkurenčno sposobnost naftnih družb?

8.4 JAVNOFINANČNI ODHODKI

Najpomembnejše postavke javno finančnih odhodkov so:

- **Tekoči odhodki**, ki vključujejo plače in druge izdatke zaposlenih v javnem sektorju, prispevke za socialno varnost, izdatke za blago in storitve, plačila obresti za servisiranje dolga, rezerve.
- **Tekoči transferi** zajemajo pokojnine, štipendije, boleznine, transfere javnim zavodom, neprofitnim organizacijam, subvencije podjetjem, društvom, verskim organizacijam itd. Ta del izdatkov pomeni najvišjo postavko v javno finančnih izdatkih. Kakšen delež

predstavljajo socialni transferi v javno finančnih odhodkih, je odvisno od zagotavljanja različnih socialnih pravic s strani države.

- **Investicijski odhodki** so predvsem namenjeni nakupom, izgradnji osnovnih sredstev, zemljišč, zgradb, blagovnih rezerv, investicijskemu vzdrževanju. Ti odhodki povečujejo realno premoženje države. Ne zajemajo izdatkov za nakup orožja, opreme izgradnjo vojaških objektov. Ti so zajeti v tekočih odhodkih.
- **Investicijski transferi** – izdatki namenjeni neproračunskim porabnikom.
- **Plačila v proračun EU.**

Tabela 8.2: Bilanca javno finančnih odhodkov za leto 2008

Najpomembnejši odhodki	Struktura	V % BDP
Tekoči odhodki	42,5	17,6
Tekoči transferi	43,6	18,1
Investicijski odhodki in transferi	11,1	4,6
Plačila v proračun Evropske unije	2,8	1,1
Skupaj	100,0	41,4

Vir: http://www.mf.gov.si/slov/tekgib/bilten/Konsolidirana_bilanca_javnega_financiranja_199_2-2009.xls – Lasten izračun na osnovi navedenega vira

8.5 FINANCIRANJE PRORAČUNSKEGA PRIMANJKLJAJA

V primeru, da država povečuje javne izdatke, mora imeti za to ustrezna sredstva. V večini primerov pa jih nima dovolj. Navadno država porabi vedno več sredstev, kot jih ima na razpolago. V primeru, da nastane primanjkljaj ga mora pokriti, kajti proračun mora biti na koncu uravnotežen.

V spodnji tabeli vidimo, da je imela država v letu 2007 presežek prihodkov nad odhodki. V letu 2008 pa so bili odhodki večji od prihodkov. Po podatkih SURS, ki zajema novejšo revidirane podatke pa vidimo, da se je primanjkljaj v letu 2008 povečal na 667 mio EUR, oziroma na 1,8 % BDP.

Tabela 8.3: Presežek oziroma primanjkljaj sektorja države za leti 2007 in 2008

	V mio EUR		V % BDP	
	2007	2008	2007	2008
Prihodki	14.673	15.756	42,4	42,4
Izdatki	14.665	16.424	42,4	44,2
Presežek (+) / primanjkljaj (-)	8	-667	0,0	-1,8

Vir: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2661 (3.12.2009)

Sloveniji Evropska komisija v letu 2009 napoveduje primanjkljaj države v višini 6,3 % BDP. Ta naj bi se v letu 2010 še povečeval in dosegel 7 % BDP. Skoraj vse države evroobmočja bodo v naslednjih letih presegle referenčne vrednosti primanjkljaja sektorja države v višini tri odstotke BDP. Slovenija naj bi previsok primanjkljaj odpravila postopoma do leta 2013. Povečal naj bi se tudi dolg države na 35 % BDP v letu 2009 in na 48 % v letu 2010.

Povečano zadolževanje je posledica gospodarske recesije, pa tudi neracionalnega ravnanja nosilcev ekonomske politike s proračunskimi sredstvi. V takih razmerah je za države še posebej pomembno, da vedo koliko in zakaj bodo porabljale izposojena sredstva in na kakšen način in kdaj bodo dolg vrnila. Ekstremni primer prekomernega zadolževanja je Grčija, in še nekatere države, ki so tudi članice Evrosistema (Italija, Španija, Portugalska).

Grčijo čakajo zelo težke odločitve. Nagradeni grški primanjkljaj škoduje stabilnosti evra. 12,7 % BDP je lani znašal proračunski primanjkljaj Grčije in 120 % BDP znaša grški dolg. Grška vlada obljublja, da bo v treh letih naredila vse, da bo proračunski primanjkljaj znižala na manj kot 3 %, tudi z odprodajo državnega premoženja. <http://www.finance.si/268809/EU-brez-milosti-z-Gr%E8ijo>.

Primerjalne podatke o prihodkih in odhodkih sektorja država ter primanjkljajih in presežkih dolga držav članic EU v letih 2005–2008 dobite na spletu:

<http://www.stat.si/doc/vsebina/03/POROČILO%20O%20PRIMANJKLJAJU%20IN%20DOLGU%20SEKTORJA%20DRŽAVA.pdf>

Proračunski primanjkljaj lahko država financira na različne načine. Najpogosteje to počne z davki, zadolževanjem in prodajo premoženja.

8.5.1 Davki

S povečevanjem davkov pridobiva država dodatna sredstva za svojo porabo. Povečana poraba države vpliva na povečano agregatno povpraševanje. Vendar ne smemo pozabiti na nasprotni učinek, ki ga ima povečevanje davkov. Več denarja za državo pomeni manj za zasebno potrošnjo, kar tudi vpliva na zmanjšanje agregatnega povpraševanja in manjši BDP. Zato so učinki za povečevanje izdatkov na osnovi povečevanja davkov, majhni. Poleg tega višji davki negativno vplivajo na konkurenčno sposobnost gospodarstva.

V razmislek

Kakšno davčno politiko naj vodi država Slovenija oziroma vlada v času krize. Na katerih področjih naj ukrepa? Kaj predlagate? Zakaj državi nikoli ni dovolj, zakaj toliko porabi, ali država upošteva načelo mini-max pri gospodarjenju z javnimi sredstvi?

8.5.2 Zadolževanje države

Mnogo boljši od davčnih učinkov so učinki, ko se država za povečevanje svojih izdatkov zadolžuje. To običajno počne z izdajo državnih obveznic ali zakladnih menic, ki jih preko posrednikov prodaja posameznikom, podjetjem, bankam. Količina denarja v obtoku se tako ne poveča, ampak samo prelije od prebivalstva k državi.

Država se lahko zadolžuje pri Centralni banki s tem, da izda državne obveznice, ki jih kupi Centralna banka z izdajo primarnega denarja. Na ta način se poveča količina denarja v obtoku, ki ima lahko inflacijske posledice. Možno je, da se država zadolži tudi v tujini, kar lahko dolgoročno predstavlja breme za prihajajoče generacije. Pretirano zadolževanje lahko privede do težav pri tekočem odplačevanju dolga.

8.5.3 Prodaja državnega premoženja

Prodaja državnega premoženja je lahko eden od načinov pokrivanja proračunskega primanjkljaja. Država prodaja podjetja oziroma deleže, kjer je lastnik. Na ta način zelo hitro pride do finančnih sredstev. Vendar s takšnim ukrepom lahko rešuje le kratkoročne probleme, dolgoročno proračunskega primanjkljaja na ta način ne more reševati. To lahko stori le z zagotavljanjem ustreznih pogojev za zagotavljanje konkurenčnosti in večje učinkovitosti podjetij.

V razmislek

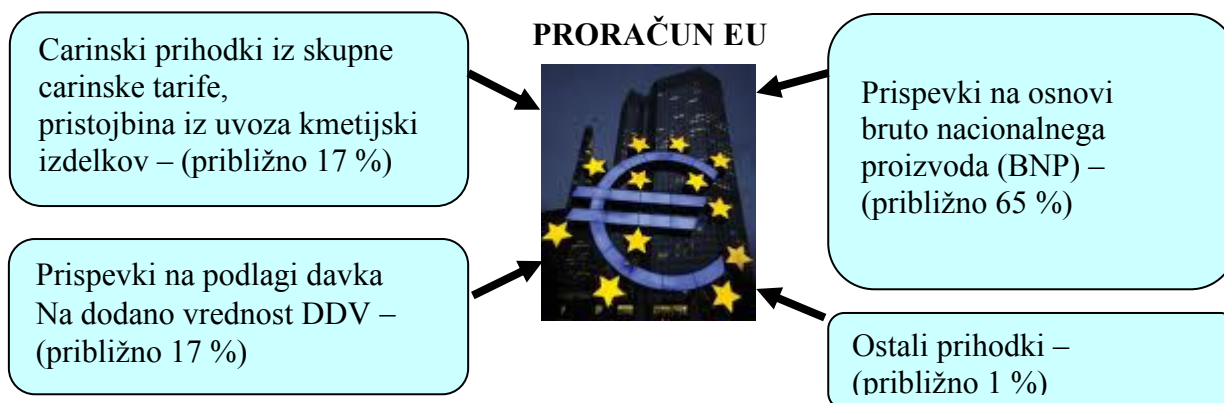
Navedite v katerih podjetjih je država prodala svoj delež? Zakaj je to storila? V katerih podjetjih ima država še vedno pomembne deleže? Kaj bi storili vi, če bi odločali o prodaji ali zadržanju teh deležev? Kakšne posledice ima zviševanje davčne stopnje na gospodarstvo, kakšne na proračun?

8.6 FISKALNI SISTEM EU

Ker je Slovenija država članica Evropske unije, in mi tudi njeni državljani, je prav, da nekoliko spoznamo tudi evropski proračun.

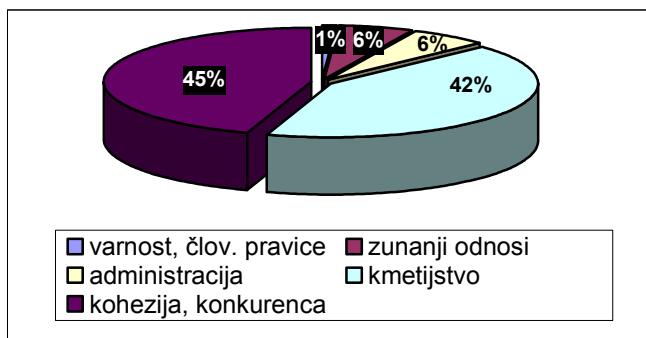
Tudi Evropska unija kot gospodarska in politična skupnost potrebuje za svoje delovanje določena sredstva. Potrebuje jih za financiranje različnih področij, kot so: kmetijska politika, regionalni razvoj, raziskave in razvoj itd.

Z razliko od nacionalnih proračunov, ki se običajno sprejemajo za obdobje enega leta, se proračun EU sprejema za daljše obdobje, to je 5 do 7 let (srednjeročna finančna perspektiva). Proračun EU ne sme izkazovati v nobenem letu primanjkljaja, ampak morajo biti proračunski prihodki in izdatki uravnoteženi.

Proračunski prihodki EU

Slika 8.1: Prihodki proračuna Evropske unije

Vir: (<http://www.evropa.gov.si/si/financiranje-in-proracun/>)

Kdo porablja evropska sredstva?

Slika 8.2: Poraba sredstev iz evropskega proračuna

Vir: http://europa.eu/pol/financ/index_sl.htm

Največji del, približno 45 % proračunskih sredstev EU v letu 2009 je namenjenih večji gospodarski konkurenčnosti in dinamičnosti EU ter večji notranji koheziji, to je zmanjševanju

razlik med bogatimi in revnimi državami članicami. Drugi največji porabnik proračuna je kmetijstvo z 42 % ali blizu 43 mrd EUR. Sredstva so namenjena pridelovanju varne in zdrave hrane, zagotavljanju poštenega dohodka za kmete, varovanju okolja, razvoju podeželja. 1 % sredstev je namenjenih varnosti in človekovim pravicam. Stroški administracije predstavljajo 6 % proračuna, politika v zunanjih odnosih pa tudi 6 % proračuna.

Letni proračun EU za 2009 znaša 133,8 mrd EUR. Na glavo prebivalca je to 235 EUR. Skupni obseg lastnih virov ne sme preseči 1,24 % bruto nacionalnega dohodka EU. Več o proračunu EU si lahko preberete na: http://europa.eu/pol/financ/index_sl.htm.

Trenutno je v veljavi finančna perspektiva za obdobje 2007–2013, ki namenja prioriteto nadaljnji integraciji skupnega trga EU, trajnostnemu razvoju, konkurenčnosti, ohranjanju naravnih virov, povečanju pomena evropskega državljanstva.

8.7 POVZETEK

Fiskalna politika deluje na gospodarstvo preko javnih financ. Njeni učinki vplivajo na zaposlenost, stroške konkurence, obrestne mere, proračunski primanjkljaj. Temeljna cilja fiskalne politike sta povečevanje bruto domačega proizvoda in stabilizacija gospodarske rasti

S fiskalno politiko deluje država predvsem na agregatno povpraševanje. S povečevanjem davkov in zmanjšanjem javnih izdatkov deluje fiskalna politika restriktivno v nasprotnem primeru pa ekspanzivno.

Instrumenti fiskalne politike so proračunski prihodki in proračunski izdatki. Davčni prihodki predstavljajo najpomembnejšo postavko v prihodkih in zajemajo različne vrste davkov. V državah, ki dajejo socialni politiki velik pomen, predstavljajo socialni transferi visoko postavko.

Najpomembnejše naloge fiskalne politike so zagotavljanje dostopnosti do enake porabe nekaterih dobrin vsem državljanom. To so dobrine s področja osnovnega šolstva, obrambe, kulture, infrastrukture. Z davčno politiko lahko država bolj ali manj obremeni gospodarstvo in s tem vpliva na gospodarsko rast pa tudi na prerazporeditev BDP.

Javnofinančni primanjkljaj deluje na gospodarsko dejavnost ekspanzivno, vendar lahko s tem povzroča inflacijo. Javnofinančni presežek pa deluje na gospodarstvo restriktivno – država porabi manj denarja, kot ga je zbrala. Država uravnava proračunski primanjkljaj predvsem z davki, državnimi izdatki in zadolževanjem.

8.8 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Katere so glavne postavke javno-finančnih izdatkov?
2. Katere so glavne postavke javno-finančnih prihodkov?
3. Kje dobi država sredstva za pokrivanje proračunskega primanjkljaja?
4. Katere najpomembnejše naloge opravlja fiskalna politika?
5. Kako vplivajo davki na zasebno in državno porabo, rast BDP, zaposlovanje?
6. Kako vpliva javnofinančni presežek oziroma primanjkljaj na gospodarsko aktivnost?
7. Kakšne vrste fiskalne politike poznate? Navedite in opredelite.
8. Naštejte nekaj ukrepov s katerimi lahko država vodi ekspanzivno fiskalno politiko.
9. Naštejte nekaj ukrepov s katerimi lahko država vodi restriktivno fiskalno politiko.
10. Kateri so najvažnejši prihodki evropskega proračuna?
11. Kdo so največji porabniki sredstev iz evropskega proračuna?

9 DENARNA POLITIKA

9.1 UVOD

Desetletje zaupanja v trdnost in stabilnost evra je zaradi finančne krize in padanja njegove vrednosti močno upadlo. Najbolj črnogledi so celo razmišljali o razpadu evroobmočja in ponovni uvedbi lastnih valut. Vendar so voditelji držav šestnajsterice pokazali, da so odločno pripravljeni braniti svojo skupno valuto. S tem so izrazili pomoč državam evroobmočja, ki so zašle v proračunske težave. Še več: ustanovili bodo denarni sklad, ki bo pomagal državam, ki bodo zašle v likvidnostne težave.

Denarna politika je del ekonomske politike. Njena temeljna naloga je, da gospodarstvo servisira z ustrežno količino denarja. Vsako gospodarstvo potrebuje določeno količino denarja, da z njim lahko usklajuje blagovne in denarne sklade. Preveč denarja v gospodarstvu lahko povzroča inflacijo, premalo pa deflacijo.

V tem poglavju bomo spoznali bančni sistem, cilje denarne politike in načine zagotavljanja potrebne količine denarja.

9.2 BANČNI SISTEM

Bančni sistem v Sloveniji sestavljajo Centralna banka Slovenije in poslovne banke, posredno pa tudi Evropska centralna banka (ECB). Z dnem uvedbe evra kot valute Republike Slovenije, je Banka Slovenije postala del Evrosistema. Države, ki so sprejele evro kot svojo valuto, tvorijo evroobmočje, njihove centralne banke pa skupaj z Evropsko centralno banko (ECB) predstavljajo Evrosistem.

Osnovni pogoj za učinkovito delovanje skupne monetarne politike je poenotena denarna politika vseh članic Evropske monetarne unije (EMU). Za vstop v EMU morajo države članice izpolnjevati maastrichtske konvergenčne kriterije. Države članice se z vstopom v EMU odločijo za skupno vodenje monetarne politike, ki jo izvaja ECB.

Slovenija se je z vključitvijo v Evrosistem odpovedala monetarni suverenosti. Dejansko nima več na razpolago instrumentov monetarne politike. ECB ne zanima več položaj posamezne članice tega območja, ampak upošteva območje kot celoto. Slovenija se je z vstopom v evroobmočje odpovedala tudi deviznemu tečaju, kot instrumentu uravnavanja izvozne konkurenčnosti gospodarstva. To pomeni, da ne more več spreminjati tečaja kot instrumenta s katerim lahko pospešuje izvoz.

Pri operativni sestavi Evrosistema je upoštevano načelo decentralizacije. Nacionalne centralne banke izvajajo skoraj vse operativne naloge Evrosistema. Pri tem pa izpolnjujejo sklepe, ki jih sprejme Svet ECB. Podrobnejši opis nalog in odgovornosti ECB in nacionalnih bank lahko dobite na spletu: (http://www.ecb.int/ecb/educational/facts/orga/html/or_010.sl.html).

V razmislek

Na internetu poiščite katere države in njihove banke tvorijo Evrosistem? Se še spomnite, kdaj je Slovenija prevzela Evro kot svojo valuto, kaj se je s tem spremenilo? V čem so prednosti skupne valute? Od česa je odvisna bodoča trdnost Evra?

9.2.1 Cilji denarne politike

Temeljne naloge denarne politike so predvsem v tem, da skupaj s fiskalno politiko zagotavlja ustrezno makroekonomsko okolje, ki omogoča visoko gospodarsko rast, nizko brezposelnost, nizko inflacijo in uravnoteženo plačilno bilanco.

Zelo velik poudarek daje ECB vzdrževanju stabilnosti cen v evroobmočju. Stabilnost cen je pomembna, zaradi tega, da inflacija ne bi spodkopala kupne moči evra in povzročala škodo posameznikom in gospodarstvu. Inflacija naj bi bila nižja, vendar blizu dveh odstotkov.

Zagotavljanje zmerne inflacije temelji na spremljanju gibanja cen in nadzorom nad denarno ponudbo, predvsem preko določanja obrestnih mer, ki vplivajo na povpraševanje po denarju.

Več o delovanju Evropske centralne banke si lahko ogledate na video posnetkih:

<http://www.ecb.int/ecb/educational/movies/html/index.sl.html>.

9.3 POTREBNA KOLIČINA DENARJA V OBTOKU

Na oblikovanje potrebne količine denarne mase v obtoku vpliva Centralna banka na več načinov. Neposredno lahko povečuje količine denarja v obtoku s tiskanjem denarja. Pristojna za izdajanje denarja v Evrosistemu je ECB skupaj z nacionalnimi bankami. Na količino denarja v obtoku pa lahko vpliva centralna banka tudi z vplivom na delovanje poslovnih bank.

Poslovne banke morajo imeti zaradi solventnosti njihovega poslovanja določene rezerve. Del teh so tudi obvezne rezerve, ki so predpisane s strani centralne banke. Centralna banka vpliva na večjo ali manjšo količino denarja v obtoku s spreminjanjem obvezne rezerve. Z večanjem stopnje obvezne rezerve zmanjšuje kreditno sposobnost poslovnih bank. Banke imajo manj razpoložljivega denarja za posojanje, kar pomeni manjšo količino denarja v obtoku. V takem primeru deluje centralna banka restriktivno. Z zmanjševanjem obvezne rezerve pa so učinki ravno nasprotni.

Centralna banka lahko vpliva na količino denarja v obtoku preko obrestne mere. Poslovne banke si pri centralni banki izposojajo denar po določeni obrestni meri. Z znižanjem obrestne mere bo pocenila posojila poslovnim bankam. Banke pa bodo naprej dajale cenejše kredite svojim poslovnim partnerjem. Ukrep deluje ekspanzivno na količino denarja v obtoku in pospešuje gospodarsko rast. Z zvišanjem obrestne mere pa doseže nasprotno učinke.

Naslednji ukrep s katerim lahko Centralna banka vpliva na količino denarja v obtoku so operacije odprtega trga. To so nakupi in prodaja državnih obveznic. S prodajo obveznic zmanjšuje količino denarja v obtoku, z nakupom pa povečuje.

Centralna banka lahko količino denarja v gospodarstvu spreminja tudi z odkupom in prodajo deviz. Nakup deviz na trgu pomeni povečanje količine denarja v gospodarstvu, ker mora banka za nakup izdati nov denar. Z nakupom deviz se povečajo tudi devizne rezerve. Z nakupom deviz, da centralna banka tujini kredit. V plačilni bilanci je to terjatev do tujine.

Na količino denarja v obtoku vplivajo tudi poslovne banke in sicer z multiplikacijo denarja. Z multiplikacijo se denarna masa poveča bistveno več kot je bila začetna vloga. Velikost povečanja je odvisna od stopnje obvezne rezerve. Denarni multiplikator je recipročna vrednost odstotka obvezne rezerve.

Primer

Če je na primer obvezna rezerva 20 %, je denarni multiplikator:

$$\alpha = \frac{1}{0,20} = 5$$

Na eno enoto začetne vloge, pri 20 % obvezni rezervi, se bo količina denarja povečala za pet enot.

Poleg ponudbe denarja v gospodarstvu oziroma količine denarja je pomembna tudi **obtočna hitrost denarja**. Ta nam pove kolikokrat uporabimo isti denar v menjavi v določenem obdobju. Povezana je s plačilnimi navadami. Menjalna enačba pove, da je v določenem obdobju obseg opravljenih plačil (količina denarja \times hitrost obračanja – $M \times V$) enak skupni vrednosti dobrin in storitev, ki so predmet menjave ($P \times Y$).

$$M \times V = P \times Y \quad \text{in iz tega: } M = \frac{P \times Y}{V}$$

M = količina denarja, V = obtočna hitrost, P = raven cen, Y = realni BDP

Primer

Če poraste realni BDP za 2 %, cene pa za 10 %, se mora obtočna hitrost denarja povečati za 12,2 %, pri nespremenjeni masi denarja ($1,02 \times 1,10 = 1,122$).

9.4 POVZETEK

Osnovna naloga denarne politike je optimalna oskrba gospodarstva z denarjem. Količina mora biti taka, da omogoča proizvodnjo in porabo bruto domačega proizvoda. Odvisna je od: stopnje rasti bruto domačega proizvoda, hitrosti obračanja denarja, inflacije, likvidnosti gospodarstva.

Poleg optimalne oskrbe gospodarstva z denarjem, so cilji denarne politike tudi zagotavljanje stabilnosti cen, obrestnih mer, stabilnosti tečaja valute, stabilne gospodarske rasti.

Za projekcije potrebne količine denarja v obtoku je odgovorna centralna banka. V Sloveniji je to Banka Slovenije. Z uvedbo evra je Banka Slovenije postala del Evrosistema. Z vključitvijo v Evrosistem se je odpovedala monetarni suverenosti in s tem tudi deviznemu tečaju, kot instrumentu uravnavanja izvozne konkurenčnosti gospodarstva.

9.5 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Katere temeljne cilje uresničuje denarna politika?
2. Od česa je odvisna potrebna količina denarja v obtoku?
3. Opredelite obtočno hitrost denarja.
4. V nekem gospodarstvu se je realni BDP povečal za 4 %, inflacija pa za 2 %. Za koliko % se mora ob nespremenjeni denarni masi povečati obtočna hitrost denarja?
5. Kako vpliva centralna banka na potrebno količino denarja v obtoku?
6. Opredelite mastrichtske konvergenčne kriterije. Katere od teh Slovenija v letu 2010 ne izpolnjuje?
7. Kakšno denarno politiko naj vodi centralna banka v času gospodarske politike? Pojasnite zakaj?

10 ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA

10.1 UVOD

Združene države Amerike so ob koncu leta 2009 uvedle nove carine na uvoz jeklenih cevi iz Kitajske. To so storile na pobudo ameriških jeklarjev in sindikata, ker naj bi Kitajska izvažala v ZDA cevi po nižjih, dumpinških cenah, ki jim jih je omogočala kitajska vlada s subvencijami. S tem se je ameriška proizvodnja cevi zmanjšala (v letih od 2006 do 2008 za 70 %), kitajski izvoz pa se je povečal za trikrat.

Kitajska obsodbe zavrača, ZDA pa se lahko pritoži razsodišču Svetovne trgovinske organizacije (WTO).

Vir: <http://www.finance.si/267628/ZDA-uvajajo-nove-carine-na-uvoz-jekla-iz-Kitajske>

V tem poglavju bomo spoznali, da imajo države od mednarodne menjave koristi, zato je v njihovem interesu, da jo pospešujejo. Po drugi strani, pa ščitijo svoja gospodarstva pred tujo konkurenco z različnimi instrumenti zunanjetrgovinske politike.

Poleg različnih instrumentov zaščitne politike lahko države vplivajo na zunanjetrgovinsko menjavo tudi s tečajno politiko.

10.2 KORISTI ZUNANJE TRGOVINE

Mednarodna trgovina pomembno prispeva k rasti blaginje vsakega gospodarstva.

Zunanja trgovina opravlja enako ali podobno poslanstvo kot notranja trgovina. Obe imata temeljno nalogo, da zadovoljujeta potrebe ljudi in gospodarstva. Pogoji in viri pod katerimi to počneta so seveda različni. Zunanja trgovina trguje z bistveno več dobrinami in tudi v večjem obsegu. Prav tako se srečuje z drugačnim gospodarskim, političnim, kulturnim okoljem, različno zakonodajo, valuto itd.

Mednarodna trgovina omogoča v odprtih tržnih gospodarstvih konkurenco med tujimi in domačimi proizvajalci. Konkurenca je koristna predvsem za potrošnike, ker znižuje cene proizvodov. Svobodna trgovina, to je trgovina brez ovir, pomeni pošteno tekmovanje med tekmeči iz različnih držav. Vendar pa, popolnoma svobodne trgovine ni, kajti države na različne načine spodbujajo svoja izvozna podjetja, na drugi strani pa jih ščitijo z različnimi ukrepi.

Ali mednarodna trgovina prinaša enake koristi vsem udeležencem?

Mednarodna trgovina poteka pod neenakimi pogoji. Razvita gospodarstva z bistveno višjo produktivnostjo izvažajo predvsem visoko tehnološke proizvode, ki jih tržijo po visokih cenah. Revnejša gospodarstva pa predvsem kmetijske proizvode in različne vrste surovin, ki jih prodajajo po nizkih cenah. Razkorak med izvoznimi cenami razvitih in nerazvitih držav je vedno večji.

Razvite države, ki so dosegle določeno stopnjo razvoja so pripravljene odpreti svoje trge nekaterim tujim izdelkom, drugim, ki so vitalnega pomena za njihovo gospodarstvo, pa ne. To

predstavlja velik problem za večji razmah svobodne trgovine nerazvitih držav. Na primer, zunanjetrgovinska politika Evropske unije si prizadeva znižati ali v celoti odpraviti zunanjetrgovinske ovire. Po drugi strani pa ima še vedno vrsto proizvodov za katere je potrebno pri uvozu plačevati carinske dajatve ali pa je uvoz v Skupnost količinsko omejen.

Evropska unija se ravno tako zelo težko odreka subvencijam, ki jih daje svojim izvoznikom. S tem ustvarja nepošteno konkurenco. Prav zmanjševanje subvencij ali njihova ukinitvev bi največ prispevala k povečevanju konkurenčnosti manj razvitih in zmanjševanju revščine.

10.3 INSTRUMENTI ZAŠČITNE POLITIKE

Država ali pa tudi gospodarska skupnost lahko pomembno vpliva na vključevanje njenega gospodarstva v mednarodne tokove. To lahko počne z različnimi instrumenti zaščitne politike. Med najbolj poznanimi so: carine, kvote, izvozne subvencije, poreklo blaga, tečajna politika. Pri tem je omejena in zavezana k spoštovanju pravil in določil, ki izhajajo iz mednarodnih sporazumov ali dvostranskih pogodb, sklenjenih z mednarodnimi organizacijami (WTO, OZN).

Evropska unija ima znotraj enotnega evropskega trga prost pretok ljudi, blaga, storitev in kapitala, do tretjih držav pa vodi skupno zunanjetrgovinsko politiko. Skupna zunanjetrgovinska politika ščiti interese držav članic in velja na celotnem področju EU, spoštovati jo morajo vse članice. Temelji na enotnih načelih in ukrepih, ki jih izvajajo do tretjih držav. Sem spadajo carinske stopnje, kvote, mednarodne pogodbe in drugi zaščitni ukrepi. Dodatno znanje o konkurenci, politiki notranjega trga in zunanji trgovini dobite na spletu: http://europa.eu/pol/index_sl.htm.

Slovenija je z vstopom v EU opustila svojo carinsko zakonodajo in sprejela skupno trgovinsko politiko, ki temelji na enotnih načelih glede carinskih stopenj, ukrepih liberalizacije trgovine in ukrepih za zaščito domačega gospodarstva.

10.3.1 Carine

So orodje ali instrument zaščitne politike, ki ga uporablja država ali skupnost držav za reguliranje zunanje trgovine. Dejansko je oblika nekakšnega davka, ki ga lastnik blaga plača državi, ko blago prečka državno mejo ali mejo držav skupnosti, če je za tako blago dajatev predpisana. Navadno se plačuje pri uvozu blaga, redko pri izvozu.

Carinska politika je najstarejša oblika omejevanja mednarodne trgovine. Na začetku so države pobirale carinske dajatve, da so z njimi polnile proračun, kasneje pa so z visokimi carinskimi dajatvami tudi ščitile svojo proizvodnjo pred tujo konkurenco.

Ekonomski učinki carin so v tem, da carine povečujejo ceno uvoženega blaga, ščitijo in povečujejo domačo proizvodnjo, zaradi višjih cen zmanjšujejo domačo potrošnjo in povečujejo državne prihodke ali prihodke ekonomske skupnosti.

Carinski zakonik je osnovni carinski zakon, ki določa zakonske okvire carinskega postopka. Carinska tarifa je nekakšen cenik za plačevanje carin. Carinska tarifa je instrument trgovinske politike EU, ki združuje vse ukrepe trgovinske politike za posamezno blago in za posamezno področje. EU s carinsko tarifo izvaja primarno zaščito svojega gospodarstva. Carinska tarifa vsebuje tarifne številke, tarifna imena, carinske stopnje in druge ukrepe.

10.3.2 Ostale oblike necarinske zaščite

Necarinski instrumenti se v mednarodno menjavi vse bolj uveljavljajo. Med najpogostejše oblike necarinskih instrumentov, ki jih uporablja EU, pa tudi druge države spadajo:

- **Protidumpinški ukrepi.** O dumpingu govorimo, ko je izdelek uvožen in prodan na trgu, na primer Skupnosti, po ceni, ki je nižja od normalne.
- **Protisubvencijski ukrepi** so ukrepi proti subvencijam, ki jih dajejo nekatere države svojim izvoznikom, da lahko z nižjimi cenami »uspevajo na svetovnem trgu«.
- **Kvote ali kontingenti** se nanašajo na uvoz nekaterih proizvodov iz tretjih držav v Skupnost v omejenih količinah.
- **Splošni sistem preferencialov** daje ugodnost nerazvitim državam do nižje carinske tarife ali tudi odpravo dajatev za določene proizvode.
- **Različni predpisi** (npr. sanitarni, različni standardi, o ustreznosti embalaže itd.).

Vsi ukrepi, ki jih izvaja EU ob izvozu in uvozu blaga v države, ki niso članice EU, so zbrani in se dnevno osvežujejo v sistemu TARIC (Integrirana tarifa Evropske unije).

Več o Taricu, nomenklaturi blaga in ukrepih zaščitne politike EU, dobite na spletu:

http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/Mednarodno_trgovanje/TARIC_9.aspx

Vaja

V sistemu Taric, poskusite ugotoviti za katere izdelke, ki se uvažajo v EU je potrebno plačevati carinske dajatve?

10.4 DEVIZNI TEČAJ IN TEČAJNA POLITIKA

S tečajno politiko lahko država pomembno vpliva na mednarodno konkurenčnost svojih izvoznikov. Z zniževanjem cene domače valute (rast deviznih tečajev) povečuje oziroma vzpodbuja izvozno usmerjenost podjetij in zmanjšuje povpraševanje po uvozu.

Devizni tečaj je razmerje po katerem je mogoče zamenjati en denar v drugega. Omogoča primerjanje domačih cen s tujimi in obratno.

Devizni tečaj je:

- cena tuje valute, izražena v enotah domače valute (direktna kotacija ali evropska kotacija).

Na primer: 1 USD = 0,68 EUR

- cena domače valute izražena v enotah tuje valute (indirektna kotacija ali ameriška kotacija). Na primer: 1 EUR = 1,47 USD.

Poznamo dva načina določanja deviznega tečaja. Trdni ali fiksni in drseči oziroma fleksibilni način določanja deviznega tečaja. Trdni je tisti, ki ga določi država ali pooblaščen denarna institucija kot fiksno razmerje med domačo in tujo valuto. Če se tečaj oblikuje na deviznem trgu na osnovi ponudbe in povpraševanja pa govorimo o drsečem deviznem tečaju.

10.4.1 Trdni devizni tečaj

Pri trdnem deviznem tečaju določi država oziroma centralna banka uradni tečaj med vrednostjo svojega denarja in vrednostjo izbrane in mednarodno uveljavljene tuje valute. Devizni tečaj lahko niha v minimalnem razponu $\pm 1\%$ od uradnega. V primeru, da pride do večjega povpraševanja po devizah in bi se zaradi tega uradni tečaj lahko povečal nad minimalni razpon, mora centralna banka ponuditi trgu devize iz mednarodni deviznih rezerv. S tem uravnovesi ponudbo in povpraševanje in ubrani preveliko nihanje tečaja. V primeru presežne ponudbe deviz, ki bi lahko potisnila uradni tečaj pod dovoljeno mejo, pa bo banka intervenirala in presežke deviz odkupovala. Plačala jih bo z izdajo novega denarja. Obsežni odkup deviz in tiskanje novega denarja poveča količino denarja v obtoku, ki spodbuja k nastanku inflacije.

Preveliko črpanje mednarodnih deviznih rezerv za intervencije na deviznem trgu, lahko privede do zadolževanja v tujini. Da do tega ne pride, države občasno spreminjajo vrednost svoje valute nasproti tuji. Z **devalvacijo** zvišajo uradni devizni tečaj in povečajo ceno tuje valute. V primeru dolgotrajnejše presežne ponudbe deviz pa država popravi uradni tečaj navzdol z **revalvacijo**. Revalvacija pomeni znižanje cene tuje valute oziroma povečanje cene domače valute.

Strašek (2006) pravi, da lahko z devalvacijo oziroma revalvacijo država pomembno vpliva na gospodarska gibanja. Devalvacija zniža zunanjo vrednost denarja, zato praviloma spodbuja izvoz. Izvozniki dobijo pri prodaji deviz domači banki več enot domačega denarja. Po drugi strani pa devalvacija zavira uvoz. Uvozniki morajo za enoto tujega denarja plačati več enot domačega denarja. Večji izvoz in manjši uvoz zmanjšuje deficit v plačilni bilanci in povečuje devizne rezerve.

Primer

Na dan 31. 12. 2009 je bil tečaj $1 \text{ USD} = 0,6941 \text{ EUR}$,
na dan 18. 6. 2010 je bil tečaj $1 \text{ USD} = 0,8082 \text{ EUR}$
iz tega sledi, da je USD v tem obdobju apreciral.

Na dan 31. 12. 2009 je bil tečaj $1 \text{ EUR} = 1,4407 \text{ USD}$,
na dan 18. 6. 2010 je bil tečaj $1 \text{ EUR} = 1,2373 \text{ USD}$,
iz tega sledi, da je EUR v tem obdobju depreciral.

Tečaje si lahko ogledate na: <http://www.bsi.si/podatki/tec-BS.asp>.

10.4.2 Drseči devizni tečaj

V sistemu drsečega deviznega tečaja se vrednost valute določi popolnoma prosto na osnovi ponudbe in povpraševanja po devizah na deviznih trgih. Osnovna prednost sistema drsečih tečajev v primerjavi s fiksnim tečajem je, da se neravnovesje v plačilni bilanci samodejno korigira brez intervencije centralne banke ali spremembe deviznih rezerv. Presežek v tekočem računu, ki povzroča presežno ponudbo deviz se odpravi z **apreciacijo** domače valute. S tem se domače blago v primerjavi s tujim podraži, izvoz se začne zmanjševati, uvoz pa povečevati. Končno pride tudi do zmanjševanja presežka. V primeru primanjkljaja v tekočem delu plačilne bilance, ko imamo presežek uvoza nad izvozom, se ta odpravi z **depreciacijo** domače valute. Domače blago postane v primerjavi s tujim blagom cenejše in zanimivo za izvoz, ki se poveča, uvoz pa zmanjša. To pripelje do zmanjševanja primanjkljaja.

Depreciacija pomeni isto kot devalvacija, le da se izraz uporablja v sistemu drsečega deviznega tečaja. Podobno velja za izraz apreciacija, ki vsebinsko pomeni revalvacija in se prav tako uporablja v sistemu drsečega deviznega tečaja.

O **uravnvano drsečem deviznem tečaju** pa govorimo, ko se sistem oblikuje na osnovi ponudbe in povpraševanja po devizah, vendar si centralna banka pridržuje pravico intervencije na deviznem trgu, če bi prišlo do velikega spreminjanja deviznega tečaja.

Vaja

V neki državi imajo sistem trdnega deviznega tečaja. Tečaj je bil na začetku leta 10 denarnih enot za 1 EUR. Konec leta pa 8 denarnih enot za 1 EUR. Valuta te države je _____.

10.5 POVZETEK

Za reguliranje mednarodne trgovine uporabljajo države različne instrumente. Najbolj znane so carine, ki jih države ali skupnosti uvajajo predvsem za zaščito lastne proizvodnje in polnjenje državnega proračuna. Poleg carin uporabljajo tudi druge zaščitne ukrepe. To so lahko: protidumpinške in protisubvencijske dajatve, kvote oziroma kontingenti, poreklo blaga, tečajna politika, mednarodne pogodbe itd.

Devizni tečaj je razmerje po katerem je mogoče zamenjati en denar v drugega. Omogoča primerjanje domačih cen s tujimi in obratno.

Z devalvacijo in revalvacijo lahko država pomembno vpliva na mednarodno menjavo svojega gospodarstva. Devalvacija pomeni zvišanje uradnega tečaja, kar ugodno vpliva na izvoznike, po drugi strani pa zavira uvoz. Revalvacija pa ima nasprotno učinke.

V svetu sta uveljavljena predvsem dva načina oblikovanja deviznih tečajev. Trdni, ki ga določi država in spremenljivi, ki se oblikuje na deviznem trgu na osnovi povpraševanja in ponudbe.

10.6 VPRAŠANJA ZA PREVERJANJE ZNANJA

1. Kakšne učinke na gospodarstvo ima uvedba carin?
2. Kako vpliva depreciacija domače valute na domači izvoz in uvoz?
3. Katere sisteme deviznih tečajev poznate? V čem se razlikujejo?
4. Navedite najpomembnejše oblike necarinskih instrumentov, s katerimi omejujemo uvoz?
5. Kaj je devizni tečaj, kaj direktno, kaj indirektno kotiranje?
6. Kako vpliva depreciacija domače valute na plačilno bilanco?
7. Kakšne so koristi od mednarodne menjave? Ali so za vse enake?
8. Kaj pomeni revalvacija domače valute? Kako učinkuje na uvoz in izvoz?
9. Na začetku leta je bil tečaj 1,55 denarne enote za 1 EUR. Na koncu leta je bil tečaj 1,35 denarne enote za 1 EUR. Država ima sistem fiksnega deviznega tečaja. Je valuta te države aprecirala, deprecirala, devalvirala, revalvirala?

11 LITERATURA IN VIRI

Fortič, H. Temelji ekonomije – učbenik. Ljubljana: DZS, 2003.

Fortič, H. Sodobno gospodarstvo Slovenije. Učbenik. Ljubljana: DZS, 2004.

Glas, M. Ekonomija. Del 2, Temelji mikroekonomije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2000.

Hrovatin, N. Uvod v gospodarstvo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2004.

Hrovatin, N. Ekonomija 4. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2004.

Knez, L. Postkeynesianska teorija endogene rasti. Vzpostavljanje alternative neoklasični Makroekonomski analizi rasti. Naše gospodarstvo, revija za aktualna gospodarska vprašanja, letnik 2006, št. 5–6, str. 107.

Plut, D. Okoljska globalizacija, nosilnost okolja in gospodarski razvoj. Naše gospodarstvo, revija za aktualna gospodarska vprašanja. Letnik 2008, št. 1–2, str. 63.

Rebernik, M. Ekonomika podjetja, 4. dopolnjena izdaja, 1. natis. Ljubljana: GV Založba, 2008.

Samuelson, P. A., in Nordhaus, W. D. Ekonomija. Ljubljana: GV Založba, 2002.

Senjur, M. Oblikovanje ekonomskih mehanizmov prepletanja trga in države. Naše gospodarstvo, revija za aktualna gospodarska vprašanja, Letnik 2008, št. 1–2, str. 5.

Sočan, L. Globalne možnosti Slovenije v EU in v globalnem razvoju. Naše gospodarstvo, revija za aktualna gospodarska vprašanja, Letnik 2008, št. 1–2, str. 13.

Strašek, S. Ekonomska analiza in politika. Maribor: Ekonomsko–poslovna fakulteta, 2006.

Žižmond, E. Ekonomika narodnega gospodarstva. Ljubljana: DZS, 1999.

Sulčič, V., et al. Elektronski delovni zvezki Mala in Velika šola ekonomije (online). 2009. (citirano 20. 10. 2009). Dostopno na naslovu:
http://www.pia.si/resitve.cfm?p2=pretekli_prod&p3=ostal.

Enostaven prikaz proizvodnega procesa (online). 2009. (citirano 19. 10. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.armstrong.si/commclgeu/eu1/sl/si/manufacturing_processes.html.

Zakon o preprečevanju in omejevanju konkurence. Uradni list Republike Slovenije. 36 (2008). (online). 2008. (citirano 25. 11. 2009). Dostopno na naslovu:
<http://www.uradni-list.si/1/content?id=85970>.

Evropa. Portal Evropske unije. Institucije in organi Evropske unije (online). 2009. (citirano 28. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_sl.htm.

Ekonomsko socialni svet. Socialni sporazum za obdobje 2007–2009 (online). 2009. (citirano 28. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.gsv.gov.si/si/ekonomsko_socialni_svet/.

- SURS. Demografsko področje. Trg dela (online). 2009. (citirano 20. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/tema_demografsko_trg.asp.
- Evropa. Portal Evropske unije. Okolje (online). 2009. (citirano 10. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://europa.eu/pol/env/index_sl.htm.
- Wikipedia. Kjotski protokol (online). 2009. (citirano 15. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://sl.wikipedia.org/wiki/Kjotski_protokol.
- SURS. Kazalniki dohodka in revščine, Slovenija 2008 – začasni podatki (online). 2009. (citirano 10. 12. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2699.
- SURS. Temeljni agregati sektorja država, 2005 – 2008 (online). 2009. (citirano 25. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2661.
- Program aktivne politike zaposlovanja za obdobje 2007 – 2013 (online). 2009. (citirano 20. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.ess.gov.si/SLO/DEJAVNOST/Programi/apz_2007_2013.pdf.
- Banka Slovenije. Ekonomski odnosi Slovenije s tujino (online). 2009. (citirano 10. 12. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.bsi.si/iskalniki/ekonomski-odnosi-s-tujino.asp?MapaId=230>.
- Banka Slovenije. Bilten (online). 2009. (citirano 1. 12. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.bsi.si/iskalniki/bilteni.asp?MapaId=229#>.
- SURS. Statistične informacije. Nacionalni računi št.5. (online) 2009. (citirano 23.10.2009). Dostopno na naslovu: <http://www.stat.si/doc/statinf/03-si-019-0901.pdf>.
- SURS. BDP v standardih kupne moči, 2008 (online). 2009. (citirano 16. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2452.
- SURS. Letopis 2009. Nacionalni računi (online). 2009. (citirano 14. 12. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.stat.si/letopis/LetopisVsebinsa.aspx?poglavje=26&lang=si>.
- Paritete kupne moči in bruto domači proizvod v standardih kupne moči (online). 2010. (citirano 12. 3. 2010). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/04-129-mp.htm.
- Evropska komisija, Evrostat. Nacionalni računi (online). 2009. (citirano 16. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/main_tables.
- Statistika Organizacije združenih narodov, nacionalni računi (online). 2009. (citirano 16. 11. 2009). Dostopno na naslovu: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/resQuery.asp>.
- SURS. Statistični letopis, 2009 (online). 2010. (citirano 22. 2. 2010). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/letopis/2009/26_09/26-10-09.htm.
- RS. Ministrstvo za finance, Konsolidirana bilanca javnega financiranja (online). 2009. (citirano 23. 12. 2009). Dostopno na naslovu:

http://www.mf.gov.si/slov/tekigib/bilten/Konsolidirana_bilanca_javnega_financiranja_1992-2009.xls.

RS. Ministrstvo za finance, SURS. Poročilo o primanjkljaju in dolgu države, oktober 2009. (online) 2009. (citirano 3. 12. 2009). Dostopno na naslovu:

<http://www.stat.si/doc/vsebina/03/POROČILO%20O%20PRIMANJKLJAJU%20IN%20DOLGU%20SEKTORJA%20DRŽAVA.pdf>.

RS. Vladni portal z informacijami o življenju v EU. Financiranje proračuna (online). 2009. (citirano 10. 10. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.evropa.gov.si/si/financiranje-in-proracun/>.

Evropa. Portal Evropske unije. Proračun (online). 2009. (citirano 10. 11. 2009). Dostopno na naslovu: http://europa.eu/pol/financ/index_sl.htm.

Evropska centralna banka. Evrosistem (online). 2008. (citirano 20. 11. 2008). Dostopno na naslovu: (http://www.ecb.int/ecb/educational/facts/orga/html/or_010.sl.html).

Evropa. Portal Evropske unije. Področja politik (online). 2009. (citirano 22. 9. 2009). Dostopno na naslovu: http://europa.eu/pol/index_sl.htm.

Izvozno okno. Mednarodno trgovanje. Taric (online). 2010. (citirano 6. 1. 2010). Dostopno na naslovu: http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/Mednarodno_trgovanje/TARIC_9.aspx.

Banka Slovenije. Dnevna tečajnica (online). 2009. (citirano 9. 12. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.bsi.si/podatki/tec-BS.asp>.

Delo.si. Obrestna mera nespremenjena (online). 2009. (citirano 16. 11. 2009). Dostopna na naslovu: <http://www.delo.si/clanek/89748>.

Usenik, B. Finance.si. EU brez milosti z Grčijo (online). 2010. (citirano 15. 1. 2010). Dostopno na naslovu: <http://www.finance.si/268809/EU-brez-milosti-z-Gr%E8ijo>.

Weiss, M. Dnevnik Finance. Priloga – Nafta in plin. V letu 2010 vlada načrtuje 1,04 milijarde evrov trošarin (11. 11. 2009, F2).

Finance.si. Slovenska tiskovna agencija. ZDA uvajajo nove carine na uvoz jekla iz Kitajske (online). 2010. (citirano 10. 6. 2010). Dostopno na naslovu:

<http://www.finance.si/267628/ZDA-uvajajo-nove-carine-na-uvoz-jekla-iz-Kitajske>.

Evropska centralna banka. Video posnetki. (online). 2010. (citirano 10. 6. 2010). Dostopno na naslovu: <http://www.ecb.int/ecb/educational/movies/html/index.sl.html>.

Presretac.com. Proces proizvodnje avtomobila Dacia Duster. (online). 2010. (citirano 18. 5. 2010). Dostopno na naslovu: <http://presretac.com/Osobni-automobili/Dacia-Duster-proizvodnja-video.html>.

Times.si. Slovenski gradbeni kartel? Intervju z direktorjem Urada za varstvo konkurence Janijem Sorškom. (online). 2010. (citirano 15. 4. 2010). Dostopno na naslovu:

<http://www.times.si/read/7387125bd0/46a64acf73/index.html>.

SURS. Demografsko socialno področje. Aktivno prebivalstvo, Slovenija, april 2010 – dokončni podatki. (online). 2010. (citirano 15. 6. 2010). Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3212.

Evropska centralna banka. Risanka o cenovni stabilnosti za šole. (online). 2010. (citirano 12. 6. 2010). Dostopno na naslovu: <http://www.ecb.int/ecb/educational/pricestab/html/index.sl.html>.

RTV.SLO. Protikrizni ukrepi vlade z velik varčevanja...(online). 2010. (citirano 12. 6. 2010). Dostopno na naslovu: <http://tvslo.si/predvajaj/protikrizni-ukrepi-vlade-z-veliko-varcevanja/ava2.58663684/>.

Projekt **Impletum**

Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008–11

Konzorcijski partnerji:

Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'.